

బిడ్డ తల్లి—కాశ్మీర్

ఆగస్టు,' 1952.

—చిత్రకారిణి: శ్రీమతి సరళారామన్.

నందన
శ్రావణము

భారతి

సంపుటము 29
సంచిక 8

స్త్రీ

శ్రీ జలసూత్రం రుక్మిణీనాథశాస్త్రి

1

కవి :

ఆకాశమే తండ్రి-అవనియే తల్లి
తోబుట్టువులు, గిరులు తరులు, నిర్ఝరులు-
గిరుల తరువుల పళ్లు, ఝరుల తియ్యనీళ్లు
కూడుగా, గూడు, గుహగా బ్రతికెనరుడపుడు.

ఆజానుబాహు డుజ్జ్వలమూర్తి మానవుడు
మేధావి, వాగ్మి-గజ, సింహ సంహననుండు
సృష్టికర్త త్వష్ట పాదసన్నిధి వ్రాలి
విన్నవించెను మనసులోన కసలు విరాళి.

పురుషుడు :

అవధారు దేవ ! ధాత ! విధాత ! త్వష్టా!
ఈ సుందరాతి సుందరలోక స్రష్టా !
నీ ప్రతిరూపమున సృష్టించి నన్ను
కానుకగా నిచ్చితివి ప్రకృతినే మున్ను !
శాద్వలస్థలులు, వెన్నులు వ్రాలు వరిచేలు
చేల కెలకుల వికాసించు తామరపూలు
కడలిహోరుకు మారుమ్రోగు చీకటిరేలు
ఘనులు వనులూ ప్రతిధ్వనులు-నాకిక చాలు!
ఓపజాలను-ఒక్కడను-సంపదను, వ్యథను
తోడుగా నీడగా దయచేయుమా-జతను !
కొండకొమ్ముకు ఒక్కడను నేను పోలేను
ఏ ఆశతో తిరిగి నాగుహకు నే రాను ?
ఉన్న వాక్కుకు ప్రయోజనము లేనే లేదు
నా ఘోష భాషగా మెరిసి రక్తికి రాదు !
తోడుగా నీడగా దయచేయుమా జతను
జోడుకలసిన చో విదారించెదము వెతను !

బ్రహ్మ :

సాష్టాంగ సాశ్రుకంపము లేల మానవుడ!
అతినిరంతర నదత్ భీతికింకరుడ!
చేయవలసినసృష్టి చేసితిని నాకూన!
ఐన తాళుమొకింత - చేతు నీకొకచాన!

కవి :

నరుని సన్నని యెమ్ములకు గుంజె దిగలాగి
నరికొత్తసృష్టికై మనసెల్ల చెలరేగి
మాట మనసూ జపముజపము ధ్యానములెల్ల
ఏకాగ్రమైపూ చె-తనసృష్టి కోశాల్ల!
జరిగినసృష్టి పరికింప నిస్సారమ్ము
కానున్న స్త్రీసృష్టి కాంతిపూరమ్ము
అని తలపోసి వెంటనె ఆ విధాత
సర్వసారము రంగరించె తన చేత.
లీలారవిందముల బాలింత పులిగుండె
నెమలికడలందు పసిన్నిటినదులు
అరటిబోదెలయందు అద్రికాఠిన్యమ్ము
పిడికిటిపట్టులో పడకుమిన్న
విలయ కుంభములందు విద్యామృతమ్మును
తామరతూడుల దావకీల
పసిడి శంఖమ్మున పంచాస్యగర్జన
పారిజాతములందు పాముకాటు
కమలదళములలోపల కడలి—చంద్ర
పూర్ణబింబమ్ములో ప్రళయార్ణవమ్ము—
లలన సృష్టించి పూజ్యురాలనుచు చెప్పి
నరున కాశీస్సుతోపాటు నామె నొసగ!

పురుషుడు

పదవే చెలి! శంఖపీఠికిన్
పులకింపంగ నిశల్, పవల్, దెనల్ —
చివురాకుల చిందులాడగా
హాయిమంజీ దయసేయవే! శివే!

స్త్రీ :

హృదయ దహారములోన వెలిగే
ప్రేమదీపమ! మహాదేవా!
మీ మధురచరణాబ్జ సన్నిధి
నా మనఃకుసుమాంజలి!

పురుషుడు :

ఇదె మోదుగపూలు పూసె-నీ
పెదవుల్ రక్తిమనీయ, ప్రేయసీ!
ఇవె గోవుల లోలనేత్రముల్
త్వదపాంగమ్ముల తోడబుట్టువుల్
అవె తారలు; వచ్చులే, సుధా
కరు డింకన్-నినుజూచి మెచ్చులే-
సరియౌదునో, కానో? యంచు సి
గ్గిలనేలా విపులాక్షీ చూడుమా!

స్త్రీ :

గెలుచుకోర్కెతో వచ్చునా? తా
రలతో చంద్రుడు డంబముగ, ఈ
పొల్తి నఖదీప్తులకు చాలక
వెల్తిపడి యేమానోకో?

పురుషుడు :

ధ్రువబిందువు కింద ప్రేయసీ
మనమున్నాము తపస్స్వరూపమా!
గృహిణిన్, సచివన్, సఖిన్, రహః
ప్రియశిష్యన్ కరుణించుమో ప్రభూ!

2

కవి :

ఆ కెరట మీ కెరట మంచు వాకా వచ్చి
ఏకమై పోయినట్లయిరి ప్రేమలు హెచ్చి
తరుణుండు తరణియును తరలినారలు-గుహాకు
తరుణిరాకతో మారి గుహాగృహంబుగా
[illegible] నవ్య

కొండలను పిండిచేయించి గుహాముందు
ముగ్గులుపెట్టి నా తరుణి అందందు
రాళ్ల రాపిడిలోన రవనిప్పుఁ బోర తీసె
దీపాలు వెలిగించి దీపమాలిక చేసె
జాతవేదుడు తోడు చానకానెపుడు
ఆబాల ఆముగ్ధ అపు డన్నపూర్ణ
తన్ను తాను నివేదనము చేయ నతి చెంత
నరుడు నిలబడినాడు నమ్రుడై ఒక్కింత

పురుషుడు:

నవసూర్యుల వోలె దీపముల్
నిలువంబెట్టిన దేవివే ప్రియా!
చిరుజ్యోతులమధ్యనో మహా
జ్యోతి! నీకిదె కేలుమోడ్తు నే!
నువు చాలు సుగాత్రి! నీదు వా
క్కులు చాలున్, మనసింత చాలు, నీ
నఖదీప్తులె చాలు నాకు, ది
గ్విజయ మ్మింతది? చూడుమింక నన్.

కవి:

తరలిపోయినవి పున్నమిరేలు కొనరి
కలిసి పైబడెను చీకటి-జాలు విసరి!
ఎడమొగము పెడమొగముగా వారలున్నారు
మౌనముగ త్వష్టసన్నిధి కిపుడు వెళ్ళారు.

3

పురుషుడు:

ఇది రాక్షసి! దీని కన్నులన్
మదిరాగ్నుల్ గమనించుమా-ప్రభో
కనిపెట్టెను నిప్పు - అంతలో
పడవేయున్నను, లీల - నెన్నడో.
మురిపింపగ లేగదూడనా?
పనులం జేయగ దీని లెంకనా?
విషముల్ ప్రభు! దీని హావ భా
వములున్, నవ్య వచోవిలాసముల్.
పులిగుండెలగోవు! చూడనో
స్వామీ, మింగెడిశక్తి!! దీనితో
తగులాటము పోయి - నేను, నా
ప్రాణాల్ నిల్వగ చూతువో ప్రభూ.

త్వష్ట:

సర్వసారమయమ్ము స్త్రీరత్న మన్న
తెలివిలేక నె నడచుకొన్నావు, చిన్న!
నాతల్లి నిక్కడనె నిలిపి పోవోయి
దక్కిన పొందుమా బ్రతుకంత హాయి!
కన్నతల్లీ! కన్నుల న్నీరు తేకు
కలకంఠి కన్నీరు కాల్చును జగతి
ఆవేశపరుడు వాడల్లాడిపోయి
తిరిగి రాగలవాడు, దేవి నీకొరకు!

[గుహలో -] పురుషుడు:

ఒకకేల ప్రదీపమూని, వే
రొక కేలన్ విధృతాన్నపాత్రతో
నరసన్ సరసోక్తులాడుతూ
తినిపించే కరుణాత్మ! లేవటే?
మనసే మొ విఘూర్ణమానమై
దరిజేరన్ చిరునవ్వు వెల్గులన్ -
నవజాగృతి నింపి - ముందుకున్
నడిపించే పరదేవి! లేవటే?
అమరైన కదల్పజాల నో
అతివా! నీవు వినా - కుటుంబినీ!
సచివా! సఖి! శిష్యురాల! నా
గుహలో దీపముపెట్ట రావటే?

కవి:

మగవాడు తల్లడిలి స్త్రీకడకు కదిలె
మగువపేరే మంత్రమై బాధ ప్రిదిలె-
తన గాయపడిన గుండెల నదిమిపట్టుకొని
మగువ లోలో కుమిలె గిలగిలా కొట్టుకొని-

స్త్రీ:

పొలిమేరలు లేని ప్రేమయే
విషమైపోయె మహాప్రభో! హృదం
తర మెప్పుడు ప్రేమ తక్కువై
పడిపోదెన్నడు పాశబద్ధమై
తనభర్తయె స్త్రీకి ప్రేమలో
శిశువై తోచు నొకొక్కవేళలన్
ప్రభు వుక్కిరిబిక్కిరయ్యె - నే
తెలియ న్నేరక గ్రుడ్డినైతి నే!

[పురుషుడు వస్తాడు.]

పురుషుడు:

లలనా! క్షమియింపుమింక నవ్
గతమైపోయె గతంబు చూడగా
నిను పీడితి పిచ్చుకుంటునై
తిని, రారమ్ము, దయాస్వరూపమా!
నగమెవ్వరొ కోసుకొన్నటుల్
నగమైపోతిని నీవులేక-నీ
ఉనికే పరిపూర్తి- రావె! సుం
దరి! రావే ప్రకృతిస్వరూపమా!

తృష్ణ:

ఆమె రాక్షసి ఆమె చూపుల విషము
మాటలో మనసులో తొణకును విషము
విషకన్యకొరకు వెంపరలాడ నేల?
నరుడ! సుఖియింప కెందుకు నీకు గోల?

పురుషుడు:

మృగమైతిని పిచ్చితొందరన్
దరిరానిందు మృగేంద్రవాహనా

స్త్రీ:

నిను మూపున మోతు పూరుషా
ప్రకృతి నన్నడిపించుమో ప్రభూ!

స్త్రీ: ఓం

పురుష: ఓం

తృష్ణ: ఓం

కవి:

కల్లోలమైన సాగరగర్భమందు
జనియించె సంపూర్ణ చంద్రుడు-కడలి
కోటినవదీపాల కొమరొప్ప లేచి
ప్రకృతిపురుషులకు నీరాజన మిచ్చె!!

శ్రీ కవికొండల వెంకటరావుగారు

★

శ్రీ నందూరి బంగారయ్య

శ్రీ కవికొండల వెంకటరావుగారు ఆధునికాంధ్ర సారస్వతోపాసకులలో గణనీయవర్గమునకు చెందినవారు. నవలలు నాటకములు పొట్టికథలు గీతికలు మున్నగు ఎన్నో శాఖలలో వీరు పెక్కు గ్రంథములు రచించి బహుముఖముల భాషాసేవ చేసినారు. అన్నిటిలోను ముఖ్యముగ వీరి గీతికలు ప్రశస్తతరములయి హృదయము నలరించుచున్నవి.

వీరి రచనలలో గనవచ్చు ప్రధానగుణము స్వతంత్ర సంస్కృతి. వీరి గురువు ఆస్వాల్డుకూల్డ్రే. సహజముగ నున్న వీరి శక్తులు ఈ కూల్డ్రేద్వార సాంగత్యము లభించిన వెనుక నూతన చైతన్యమును గాంచినవి. వర్డ్సువర్తు మున్నగు పాశ్చాత్య రచయితల ప్రోద్బలము వీరికి లేకపోలేదు కాని వీరి గీతికలను కేవలము పాశ్చాత్యవాఙ్మయ ప్రోద్బలములుగనే గణించుటకు వల్లపడదు. ఇతర ప్రోద్బలము లేవి వచ్చినను అవి వీరి సహజశక్తిలో లీనములయి స్వతంత్ర వికాసమును నిరూపించుకొనుచున్నవి.

వీరి గీతికలను చదివినప్పుడు మున్ముందు పాఠకట్టు గుణముకాని వస్తుబాహుళ్యము. వీరికున్న వస్తు వైవిధ్యము ఆధునిక రచయితలలో అరుదుగ గనవచ్చుచున్నది; పావలిటీగ, పసువులకాపరి, బొమ్మలనోము, పసరికపాము, సుకోరిపిల్ల ఇట్లా ఒకటీ రెండూ కాదు. ఏ వస్తువు కనబడినను అది వీరి హృదయమును కదలించి రచనకు పురికొల్పుచున్నదా అనిపించును. అల్పములు నిరాడంబరములు సామాన్యములుగా మనకు గనవచ్చు వస్తువులు వీరికి అందముతో నిండియుండును. ఆ యందమును అనుసంధించిన ఆహ్లాదమును సహృదయులకు వీరు పంచిపెట్టుచుందురు.

వీరి గీతికలకు రెండు విశిష్టలక్షణములు. (1) జానపద జీవితమునందు ప్రత్యేకపక్షపాతము. (2) ప్రకృతిరామణీయకమును పాలించుటలో నపూర్వమైన శ్రద్ధ. వీరి కథలలోను నవలలలోను కూడ పల్లెటూరి జీవితము చక్కగ ప్రతిబింబించును కాని అన్నిటికంటెను ఈ యంశమున వీరి గీతికలు ముచ్చట గొలుపుచుండును. రోడ్డుపయి గుంకులాగు వారు, కాలవలో పడవనడిపువారు, సముద్రములో చేపలుపట్టువారు మున్నగు కష్టజీవుల జీవితమును పరిశీలించి వారి ప్రత్యేక ఆశయములను లక్షణములను వీరు చిత్రించుచుందురు. 'రక్తకుల్యగాథ' అను గీతికలో అంతర్వేది ప్రాంతములనున్న పల్లెలకు కూర్మమూర్తి నరసింహమూర్తి ఎట్లు లక్ష్యమైనదియు వీరు చక్కగ గానము చేసిరి.

"మత్స్యావతారాలు మన నిత్తెపంట
మనకు లేనివి కూర్మ నరసిమ్మములుగ
అవి దొఱకినా" యంచు నానందపడిరి.
కొపనాతి కిట్టమ్మ గొప్ప సంబరము
సేయించు వాయించు చిఱుతలూ మువలు."

అన్నాడు నరసింహు డందరూ వినగ.

ఇట్లనే "సుకోరిపిల్ల" "దారిగాదిది" ఇత్యాది గీతికలు పఠించినచో మనము దానివైపు దృష్టినైనా పరుపని సామాన్య జీవితముపయి వీరి కెంత మొగ్గరమో విస్పష్టమగును.

కొన్ని కొన్ని ప్రబంధములలో ప్రకృతివర్ణనలు గతానుగతికములుగ నుండును. ఈ కవులు ప్రకృతి నెన్నడయినను చూచి ఎరుగుదురా అనిపించును. శ్రీ వెంకటరావుగారి ప్రకృతివర్ణన మట్టిది గాదు. ప్రకృతి వీరికి ప్రత్యేకము ఉపాస్యదేవత. గోదావరీతీరమున వీరి జీవితము చాలకాలము నడచినదేమో పాపికొండలు గోదావరిబ్రిడ్జి పట్టిసపు దేవాలయము కోరుకొండ సీమలోని కొలకులు అంతర్వేదిసాగర సంగమము వీని నన్నిటిని చక్కగ వీక్షించి ఆ రామణీయకము తమ గీతికలలో ప్రతిబింబించునట్లు చేసిరి.

"నల్లన్ని మట్టికీ తెల్లన్ని
నురువుకూ నయ్యాలా!
నదిపిల్ల పాయకూ
ఉదధి కెరటానకూ తియపాట!

* * * *

చికిలి బంగరు అంచు
చేల మట్లున్న నోయి
మేఘాన్ని అలముకొని
మెఱయు చిరమూర్కు జిగి

* * * *

నీలాల కొండల నడుమ
తాజెత్తు లేచిపోయి
కొదమ వరద వానకాళ్ల
కెదురేగి ముద్దెట్టేన?

గోదావరినీటి తెల్ల తోహారు, నీకు తల్లి.

* * * *

లంకముంచిన లంకమీద డొంకముంచిన
డొంకప్రక్కన పొంకముగు పేదచెట్టుముంచిన
ప్రళయగౌతమి వాహినీబలమందు
పసరికపాము నడచిన పెలికలేమందు?

ప్రకృతిని కేవలము దూరమునుండి చూచుట గాక ఆయాదృశ్యములందు తమ హృదయమును లీనము చేసిరా అనిపించుచుండును వీరి ప్రకృతి వర్ణనలు.

వీరి గీతికలలో నున్న శైలి చాల భాగము వ్యవహారమునకు సన్నిహితముగ నుండును. భావకు భావమునకు మంచిపొత్తు కుదురుచుండును. అక్కడక్కడ కొన్ని కేవల గ్రంథస్థములయిన పదములు వాడుట కలదుగాని అవికూడ కళాప్రయోజనమునకు పోషకముగ నున్నప్పుడే వాడుచుందురు. ఈ గీతికల నడకలలో నున్న వైవిధ్యము ప్రత్యేక ప్రశంసార్హము.

నూనే రాచేను నున్నగ
సురులను మున్నన దువ్వేను;
సిగలేచు ఖైను, సిగలను
సొగసుగ చేమంతి చెరికేను;
నగలే తాల్చేను, ధగధగ
తళతళ నగలే నవ్వేను.

అను బొమ్మల రౌలాలాడింపు గీతికకును,

ముక్కుమెళ్ళో కట్టివిడిచిన
కుక్కవెనకా లున్న కృష్ణా!
నవ్వనోయి నాకేసి చూచీ
పువ్వు లిస్తున్నా!

అను బాలకృష్ణుని గూర్చిన గీతికకును వస్తువుకు అనుగుణమయిన నడకభేదము చూచి ఆనందించవచ్చును. ఇట్టే "నూర్జహాన్" అను గీతికలోని

అరువెల్లువదాక నతివతన్నె వరు
చేరరాదని రాజశేఖరునని పె

గ్రాంథిక శైలికిని

'కాపవాని వారింటి కోడలే లాగ
కాపవాని కిట్టమ్మ కోమలే దీపె
కిట్టమ్మ నేనేడి కీర్తింత' మనిర

అను రక్తకుల్యగాథలోని వ్యావహారిక శైలికిని ఎంత వ్యత్యాస మున్నది! రెండింటిలోను కూడ ఔచిత్యము ప్రత్యక్షముగుచున్నది.

అతివిస్తృతమగు శ్రీ వెంకటరావుగారి వాఙ్మయమునంతయు అవలోకనము పట్టగల యవకాశము నాకు లేదు. చదివినంతలో వీరి గీతికలు సహజలావణ్యము నన్ను చకితుని జేయుచుండును. ఇప్పటికి పదునైదేండ్లకు పైగా వీరి సాంగత్యము కూడ నాకనుభవనీయమగుచున్నది. వాదభేదముల పొంతకు పోక వాఙ్మయసేవయే ప్రధానముగ నెంచుకొని రచనా కళకు వీరు తమ జీవితము నంకిత మొనర్చిరి. అపురూపమయిన గీతికల నెన్నటినో ఆంధ్రుల కనుగ్రహించిరి. వీరు చేసిన వాఙ్మయసేవకు తగిన సత్కార మాంధ్రు లింతవరకు వీరికి చేయలేదు. కవిత్వము పేరు చెప్పగనే ఒక వైముఖ్య మేర్పడిన ఈ దినములలో స్వార్థమును త్యజించుకొని ఐహికభోగములపయి నిస్పృహవహించి అంతర్వాణి ప్రోద్బలమును కాదనలేక ఆంధ్రవాణిని సేవించుచున్న ఈ వాఙ్మయోపాసకుడు మనకు మార్గదర్శకుడు. నన్నయభట్టు మొదలుకొని నేటివరకు ఆంధ్రసారస్వతమునకు గురుపీఠమని ప్రఖ్యాతి వడసిన రాజమహేంద్రమున నివాస మేర్పరచుకొని నగరగౌరవమునకు అలంకారభూతులుగ నున్న శ్రీ వెంకటరావుగారిని ఈ షష్టిపూర్తిసందర్భమున సన్మానింప నోచిన ఆంధ్రులు ధన్యులు. ఈ యుత్సవమూలముగ నాంధ్రదేశము—ముఖ్యముగ రాజమహేంద్రము—కేవలము నిర్జీవమై పోలేదని మనము నిరూపించుకొనుచున్నాము. ఎంత నిరుత్సాహకరమైన పరిస్థితు లేర్పడినను నిగ్రహించుకొని నిశ్చలదీక్షతో వాఙ్మయసేవావ్రతము కొనసాగించుకొన్న శ్రీ వెంకటరావుగారు ప్రత్యేకముగ అభినందనార్హులు.

అతడా మనోవ్యాధివల్ల బాధపడినంతగా ఆ నొప్పి వల్ల బాధపడనేలేదు. పుండుసలిపినట్లది రాత్రింబగళ్లలాగే బాధపెట్టేది. ఆ వచ్చేదేదో పెంద్రాళే వచ్చివేస్తే బాగుండును! ఏమిటా వచ్చేది? మృత్యువా? అంధకారమా?...కాదు! కాదు! మృత్యువుకంటె మరేది వచ్చినా నయమే!

పీటర్ టీ పట్టుకువచ్చాడు. ఇలియిచ్ ఆ వచ్చినవా డెవరైనదీ తెలియనట్లుగా కొంతసే పతనికేసి కంగారుగా చూశాడు! అతని వెర్రిచూపులు చూసి పీటర్ మొదట కొంచెం గాభరాపడ్డాడు. ఆ కంగారు అదీ చూసేసరికి ఇలియిచ్‌కి టీ మాట జ్ఞాపకంవచ్చింది.

"ఓహో! టీ ఆఁ సరే! అది అక్కడ పెట్టు! మొహం కడుక్కొని బట్టలు మార్చుకుందామని ఉంది. కాస్త సాయంచేస్తావా?"

ఇవాన్ ఇలియిచ్ మధ్య మధ్యని ఆగుతూ చేతులు, మొహము కడుక్కొని, తల దువ్వుకుని అద్దంలో చూసుకున్నాడు. తలవెంట్రుకలు తెల్లగా పాలిపోయిన నుదుటిమీద అలుముకుపోయినట్లు వేళాడుకున్నాయి. ఆ ముఖకవళిక చూసుకుని అతను హడిలిపోయాడు.

షర్టు మార్చుకునేటప్పుడు తన ఒంటికేసి చూసుకుంటే మరీ భీభత్సంగా ఉంటుందని ఇలియిచ్‌కి తెలుసును. అందుచేత శరీరంకేసి చూసుకోవడమే మానివేశాడు. దుస్తులు మార్చుకున్న తరవాత టీ పుచ్చుకోడానికని ఆ పక్కగా ఉన్న పడకకుర్చీ మీద కూర్చున్నాడు. ఒక క్షణంసేపు, సుఖంగా ఉన్నదని అనుకున్నాడు. కాని టీ తాగడం మొదలు పెట్టేసరికి ఆ నోటివికారము, ఆ బాధ మళ్లీ ప్రారంభించాయి. అతికష్టంమీద ఆ టీ కాస్త తాగి, పడకకుర్చీమీద కాళ్లు చాపుకుని కూర్చుని, పీటర్‌తో వెళ్లిపొమ్మని చెప్పాడు.

రాత్రింబగళ్ళతని పరిస్థితి అల్లాగే ఉన్నది. అప్పుడప్పుడతని కళ్ళలో ఒక ఆశాజ్యోతి మెరిసినట్లుండేదిగాని వెంటనే నిరాశా సముద్రం గర్జిస్తూన్నట్లుండేది. ఆ నొప్పి అస్తమానము అలాగే సలుపుతూ ఉండేది. నైరాశ్యంతో అతడలాగే కుములుతూండేవాడు. ఒంటరిగా ఉన్నప్పుడాతనిలో ఇంకొకరిని పిలవాలనే భయంకర కాంక్ష బయలుదేరేది. వాళ్లు వచ్చినతరవాత తన బాధ మరింత ఎక్కువైపోతుందని అతనికి తెలుసును. అయినా "స్పృహతప్పి పోవడానికి ఇంకా కొంచెం మత్తు మందు పుచ్చుకుంటాను. ఈసారి డాక్టరుతో ఈ విధంగా ఇది భరించడం దుర్భరంగా ఉందనీ, మరొకటి ఏదైనా ఆలోచించాలనీ చెబుతాను." అనుకునే వాడు.

అలాగ ఒక గంటో రెండుగంటలో గడిచిపోయేవి. ఇంతలో ద్వారపుగంట గణగణ మోగింది. బహుశః అది డాక్టరు మోగించిన గంటేమో! అవును! ఆ వచ్చింది డాక్టరే! ఆ డాక్టరు లావుగా చలాకీగా ఉన్నాడు. అతని ముఖవైఖరి చూస్తే—"ఏమిటయ్యా! అలాగ కంగారు పడిపోతున్నావు! ఆ వ్యవహారం అంతా నేను రైటు చేసేస్తానుగా!" అన్నట్టుంది. కాని ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో అనిష్టమైన ధోరణి నప్పదని అతనికి తెలుసును! అయితే నలుగురు పెద్దమనుషుల్ని చూడడానికి పొద్దున్నే ఒక పెద్ద కోటు వేసుకుని మళ్ళీ విప్పివేసినట్లే—ఆ పనిఅంతా అయిపోగానే మళ్ళీ ఈ ధోరణి సులభంగా మార్చివెయ్య గలడు!

డాక్టరు బాగా వేడెక్కేదాకా చేతులురెండూ రాసుకుంటూ "అబ్బా! ఏమి చలి! ఒళ్లంతా కరిచి వేస్తోంది. కాస్త ఒళ్లు వేడెక్కనివ్వండి"అన్నాడు. అతని మాటలుపట్టిచూస్తే—"కాస్త అంతవరకు ఓపిక పడితే ఈ సమస్యలన్నీ చక్కబరిచేస్తాను!" అన్నట్టు కనబడింది.

డాక్టరు "ఏమిటి! ఎల్లాగున్నారు?" అన్నాడు.

"ఏమిటి కథ!మన వ్యవహారా లెల్లా ఉన్నాయి" అన్నట్టుగా ఆ డాక్టరు మాట్లాడాలనుకున్నాడనీ, అయితే అవిధంగా అడగడం బాగుండదని "రాత్రంతా ఎల్లా గడిచింది!" అనే ధోరణిలో మాట్లాడాడనీ ఇలియిచ్ గ్రహించుకున్నాడు. ఇలియిచ్ ఏమీ అనకుండా అదేమాదిరిగా అతనికేసి చూశాడు. ఆ చూపులో "ఎందుకిలాగ అబద్ధాలాడడం! కాస్త సిగ్గు, లజ్జ ఉండక్కర లేదూ?" అనే భావం స్ఫురించింది. అయితే ఆ డాక్టరికేమీ బోధపరుచుకోవాలనే ధోరణిలో లేదు. ఇలియిచ్ "అల్లాగే నానా

యాతనగాను ఉంది! ఆ బాధ నన్నొదిలేటట్లే కనబడడం లేదు. పిసరంతైనా తగ్గడం లేదు. మరేదైనా...'' అని ఏదో చెప్పబోయాడు.

అంతలోనే డాక్టరు అందుకున్నాడు.

"అవునవును! జబ్బుపడిన మనుషులంతా ఇలాగే మాట్లాడతారు...అమ్మయ్యా! ఇప్పటికి నాఒళ్ళు కొంచెం వేడెక్కింది." అని, రోగి చెయ్యి ఆప్యాయంగా అందుకున్నాడు.

తరవాత సాఫీధోరణి విడిచిపెట్టి, అతి తీవ్రంగా ముఖం పెట్టి, రోగిని పరీక్షించడం మొదలుపెట్టాడు. నాడి, ఉష్ణత మొదలైనవన్నీ పరిశీలించి హృదయపరీక్ష కుపక్రమించాడు.

ఇలీయిచ్కి ఇదంతా వట్టి బూటకమని తెలుసును. డాక్టరు మోకాళ్ళమీద అనుకుని అతని హృదయధ్వను లతిజాగ్రత్తగా వింటున్నాడు. కోర్టులో ఉన్నప్పుడు లాయర్లేవో వాదోపవాదాలు సాగించేవారు. అవన్నీ వట్టి అబద్ధాలనీ, వారలాగ మాటలాడడానికి కొన్ని ప్రత్యేక కారణా లున్నాయనీ ఇలీయిచ్కి తెలుసును. అయినా ఇలీయిచ్, అవన్నీ భరించి ఊరుకునేవాడు. ఇప్పుడు ఈ డాక్టరు చేసే వన్నీ అలాగే భరించాడు.

డాక్టరిలాగే మోకాళ్ళమీద అనుకుని హృదయపరీక్ష చేస్తూంటే ద్వారందగ్గిర ఫెడరోవ్నా సిల్కు దుస్తులు రెపరెపలాడాయి. ఆమె ఆ డాక్టరు వచ్చిన సంగతి తన కెందుకు చెప్పలేదని పీటర్ మీద కేకలువేసింది.

ఫెడరోవ్నా లోపలికి వస్తూనే ఇలీయిచ్ని ముద్దుపెట్టుకుని తాను లేచి చాలా సేపైందని బుజావు పరచడానికి ప్రయత్నించి, పీటర్ చెప్పకపోవడం వల్లనే అక్కడికి రాలేకపోయినట్టు మాట్లాడింది.

ఇవాన్ ఇలీయిచ్ నఖశిఖపర్యంతము ఆమె వేషం పరిశీలించాడు. ఆమె మంచి ఆరోగ్యంగాను ఉల్లాసంగాను కనిపించింది. కళ్లు కలకల నవ్వుతున్నట్టున్నాయి. ఆ ధోరణి చూసేసరికి ఇలీయిచ్కి ఒళ్లంతా తుకతుక మండిపోయింది. ఆమె అతని ఒంటిమీద చెయ్యివేసేసరికి అతనికి ఒంటిమీద చంద్రనిప్పులు సుమ్మరించినట్లయింది.

అతన్నిగురించీ ఆ రోగాన్నిగురించి ఆమె అవలంబించిన ధోరణి అలాగే ఉంది. ఆ డాక్టరు ఆరోగివిషయంలో ఒక ప్రత్యేక దృక్పథం అలవాటు చేసుకున్నాడు. ఆ ధోరణి మరి మార్చుకోలేకపోయాడు. ఫెడరోవ్నా కూడా ఆ వెనకటి ధోరణి అలాగే పట్టుకుని కూర్చున్నది. ఇలీయిచ్ రోగం విషయంలోను మందులవిషయంలోను జాగ్రత్తపడడం లేదనీ, దాని బాధ్యత వహించవలసిన వ్యక్తి అతనేననీ, అందుచేతనే ఈ మాటలు అనవలసివస్తున్నదనీ ఆమె చెబుతూంటుంది. మళ్లీ ఇప్పుడూ అదే ధోరణి.

"ఆయన నామాటంటే బొత్తిగా చెవినెక్కనియ్యరు. సరీగ్గా వేళకి మందు పుచ్చుకోరు. ఆకాళ్లలాగే పైకెత్తి పెట్టుకుని పడుకుంటారు. దానివల్ల రోగం మరింత ముదిరిపోతుంది. ఏమీ అనుమానం లేదు."

అని చెప్పి జెరాసిమ్ అతని కాళ్లు పైకెత్తిపట్టుకునే తీరుఅంతా వర్ణించి చెప్పింది.

డాక్టరు వెటకారంతోను కొంచెం ఆప్యాయతతోను ఒక్క చిరునవ్వు నవ్వి "ఏంచేస్తాం! జబ్బు చేసినవాళ్లకి కొన్ని తలతిక్కలు బయలుదేరుతూంటాయి. అవన్నీ మనం కడుపులో పెట్టుకోవాలి." అన్నాడు.

డాక్టరు పరీక్ష ముగించి వాచీ చూసుకుంటున్నాడు. ఫెడరోవ్నా ఇలీయిచ్దగ్గిరికి వచ్చి, "నే నింకొక పెద్ద డాక్టరుగారిని పిలిపిస్తున్నాను. ఆయన ఈవేళ వచ్చి పరీక్షచేసి మన డాక్టరుగారితో సంప్రతిస్తారు. దీనికి మీరేమీ అడ్డుచెప్పవద్దు. ఇదంతా నాసంతృప్తికోసమే" అంది. ఈమాట లామె వ్యంగ్యపూర్వకంగా ఉచ్చరించింది. నిజాని కివన్నీ అతనికోసమే జరుగుతున్నా తనమాట కడ్డుచెప్పకూడదనడానికే ఆమె ఈవిధంగా మాట్లాడింది. ఇలీయిచ్ కనుబొమ్మలు ముడిచి అలాగే నిశ్శబ్దంగా ఉన్నాడు. ఇదంతా ఒక కపటనాటకంకింద తయారయిందనీ, ఇందులోనించి తప్పించుకుని ఇవతలపడడం తన కిక సాధ్యంకాదనీ నిశ్చయించివేశాడు.

ఇక ఫెడరోవ్నాధోరణి చూస్తే ప్రతీదీ ఆమెకోసమే చేయిస్తున్నట్లు, మరొకవిధంగా అనుకోడానికి అవకాశమే లేనట్టు మాటాడుతున్నది.

పదకొండున్నర అయ్యేసరికి ఆ కొత్తడాక్టరు వచ్చి గుండెపరీక్ష ప్రారంభించాడు. ఆ డాక్టరు, ఫెదరోవ్నా అతని సమక్షంలో కొంతసేపు సంప్రదింపులు జరిపి, తరవాత ఆ పక్క గదిలోకి వెళ్ళి ఎపెండిక్సును గురించీ, కిడ్నీని గురించీ ఏవేవో రహస్యంగా మాట్లాడుకున్నారు. ఇలియిచ్ కిప్పుడు తేలవలసినది చావుబతుకుల సమస్య! వారంతా ఎపెండిక్సు, కిడ్నీ తిన్నగా సవ్యంగా లేదనీ, ఇప్పుడు డాక్టర్లిద్దరూ కలిసి వాటినీ తిన్ననైన దారిలో పెట్టాలనీ అతితీవ్రంగా చర్చించుకుంటున్నారు.

ఇలియిచ్ చావుబతుకుల సంశయావస్థలో పడి "రోగం నయమయ్యే ఆశ ఏమైనా ఉన్నదా?" అని అడిగాడు. కొత్తడాక్టరు తీవ్రంగా ముఖం పెట్టి హామీ ఇవ్వలేననీ, అయినా నయమయ్యేటట్లే కనిపిస్తున్నదనీ చెప్పి వారిదగ్గర సెలవు తీసుకుని వెళ్ళిపోయాడు. పాపం ఇలియిచ్ అలా వెళ్లిపోతున్న ఆ డాక్టరు ముఖంకేసి ఎంతో ఆత్రంగా చూశాడు. ఫెదరోవ్నాకు అతని ఆత్రత చూస్తే గుండె తరుక్కుపోయింది. ఆమె డాక్టరుకు ఫీజు ఇవ్వడానికి వెడుతూ ఒక్కసారి లోలోపల బావురుమని ఏడ్చింది.

ఆ కొత్తడాక్టరు కొంతకాలంపాటు ఆశాజ్యోతి వెలిగించాడుగాని, అది ఆట్టే కాలం నిలబడలేదు. ఇలియిచ్‌కి రోజురోజూ ఆ గది, ఆ తెరలు, మందుల సీసాలు, ఆ బాధ అలాగే ఉండిపోతున్నట్లు కనిపించాయి. మరి ఇంకా బాధ భరించలేక అతను గట్టిగా మూలిగేవాడు. డాక్టరు చర్మం లోపల కంటా పొడిచి ఒక కొత్త ఇంజెక్షను ఇచ్చాడు. దానితో అతనికి చాలాసేపటివరకు స్మారకం తప్పిపోయింది.

తెలివి వచ్చేసరికి సాయంకాలం కావచ్చింది. పరిచారకులు భోజనం పట్టుకువచ్చి అక్కడ పెట్టారు. ఇలియిచ్ అతి కష్టంమీద కొంచెం మాంసము, టీ పుచ్చుకున్నాడు. మళ్ళీ అతని కళ్ళకి అక్కడ ఉన్నవన్నీ అలాగే కనిపించడం ప్రారంభించాయి. ఇంతలో చీకటిపడింది.

సాయంత్రం భోజనం అయినతరవాత ఏడు గంటలయ్యేసరికి ఫెదరోవ్నా సాయంకాలం దుస్తులు ధరించి లోపలికి వచ్చింది. ఆమె తొడుక్కున్న జాకెట్టువల్ల హృదయం ఉద్వ్యక్తంగా పైకి పొంగింది. ముఖంమీద చెరగనాటుగా ఫేసుపౌడరు చారలు కనిపిస్తున్నాయి. నాటకానికి వెడుతున్న సంగతి ఆమె పొద్దున్నే అతనితో చెప్పింది. సారా బెర్న్‌హార్ట్ అనే ప్రఖ్యాత నర్తకి ఆ పట్టణంలో ప్రదర్శనాలేర్పాటు చేసింది. ఇలియిచ్ ఆ సంగతి విని ఫెదరోవ్నా అది తప్పకుండా చూసితీరాలని పట్టుపట్టాడు. కొన్ని సీట్లుకూడా రిజర్వు చేయించాడు. కాని ఇలియిచ్ ఆ మాటే మరిచిపోయాడు. అందుచేత [illegible] ఆమె వేషం చూసేసరికి అతనికి లోలోపల చిరచిరలాడింది. అయితే మళ్లీ అంతలోనే తనే, ఆ ప్రదర్శనానికి వెళ్లమన్న మాట జ్ఞాపకంవచ్చి ఆ కోపం అంతా లోలోపలనే తమాయించుకున్నాడు.

ఫెదరోవ్నా లోపలికి వచ్చేటప్పుడు చాలా ఉల్లాసంగానే కనిపించింది కాని లోపల తానేదో తప్పు చేశానని పశ్చాత్తాపపడుతూనే ఉన్నది. మెల్లిగా అతని పక్క నేకూర్చుని ఒంట్లో ఎలాఉన్నదని అడిగింది. అతను "ఆఁ ఇందులో అంతగా అడిగి తెలుసుకోవలసింది ఏమి ఉన్నది! ఏదో ఒక మాట అనాలిగదా!" అని ఆ విధంగా అడిగి ఉంటుందని అనుకున్నాడు. అటుపిమ్మట ఆమె ఇలాగ అన్నది: "అసలు నేను అక్కడికి వెడదామనే అనుకోలేదు! అమ్మాయి, ఆమె స్నేహితురాలు బయలుదేరారు; సీట్లు అన్నీ ఇంతకు పూర్వమే రిజర్వు చేయించాము గదా! అల్లుణ్ణీ, (ఇతను కాబోయే అల్లుడు) అమ్మాయినీ ఒంటరిగా పంపిస్తే బాగుండదని నేనూ బయలుదేరాను. లేకపోతే ఆ కాస్సేపు మీదగ్గిరే కూర్చుందును. నేను వెళ్లాక మీరు మందులు అన్నీ సరిగ్గా వేళకి పుచ్చుకుంటూ ఉండండి."

అటుతరవాత ఒక్కనిమిషం ఊరుకుని "అమ్మాయి, అల్లుడు లోపలికి వచ్చి మిమ్మల్ని చూడాలని అనుకుంటున్నారు! రమ్మన్నారా?" అని అడిగింది.

ఇలియిచ్ సరే రమ్మనమన్నాడు.

ముందుగా ఇలియిచ్ కుమార్తె లోపలికివచ్చింది. ఆమె సాయంకాలం ముస్తాబుతో తళతళలాడుతూ

లోపల ప్రవేశించింది. నవయౌవనంతో నవనవలాడుతున్న ఆమె శరీరకాంతులు దుస్తులలోనించి పైకి తొంగిచూస్తున్నాయి. ముఖభంగిమ చూస్తే ప్రేమభావంతో మురిసిపోతున్నట్లున్నది. హాయిగా కాలక్షేపం చేసే ఆ అమ్మాయికి జబ్బు, బాధలు ఈ గొడవలు చాలా చిరాకు తెస్తున్నాయి.

ఇంతలో అల్లుడు కూడా లోపలికి వచ్చాడు. సాయంకాలం సూటు వేసుకుని జుట్టు ఉంగరాలు తిరిగేట్టు దువ్వుకున్నాడు. అతని కోటు పంట్లాము మొదలైనవన్నీ శరీరానికి గట్టిగా అంటిపెట్టుకున్నట్లున్నాయి. హాట్ చేత్తో పట్టుకుని నిటారుగా నిలబడ్డాడు.

ఇలియిచ్ చిన్నకొడుకు కూడా ఎవరికీ కనబడకుండా అతని వెనకాలే వచ్చి లోపల దూరాడు. ఆ పిల్లవాడి కనురెప్పలకింద నల్లని మచ్చలున్నాయి. ఆ మచ్చల అర్థమేమిటో ఇలియిచ్‌కి పూర్తిగా తెలుసును!

ఆ పిల్లవాడిని చూడగానే ఇలియిచ్ గుండె జల్లుమంది! భయంవల్ల దిగాలుపడిపోయిన వాడి ముఖం చూస్తుంటే - పాపం ఇలియిచ్ గుండె తరుక్కుపోయింది. జెరాసిమ్ తరవాత ఈ పిల్లవాడొక్కడే తనవిషయంలో బెంగపెట్టుకున్నాడని ఇలియిచ్‌కి తెలుసును.

తరవాత అందరూ అతని చుట్టూరా కూర్చుని ఒంట్లో ఎలాగున్నదని అడిగారు.

కొంతసేపటిదాకా ఎవరూ ఏమీమాట్లాడలేదు. కుమార్తె తన కంటిజోడు ఎక్కడున్నదని తల్లిని అడిగింది. అది ఎవరు తీసుకువెళ్ళిందీ ఎక్కడ పెట్టిందీ తెలియలేదు. దానిమీద తల్లీ కూతురు మాట మాట అనుకున్నారు.

ఇంతలో అల్లుడు ఇలియిచ్‌కి దగ్గరగా కూర్చుని "మీరెప్పుడైనా సారా బెర్న్‌హార్ట్‌ను చూశారా?" అని అడిగాడు. ఇలియిచ్‌కి మొదట ఈ ప్రశ్న వినబడలేదుగాని, కొంతసేపటికి గ్రహించుకొని "లేదు! నీవెప్పుడైనా చూశావా?" అని తిరిగి అడిగాడు. అల్లుడు "వనక ఒక నాటకంలో చూశాను." అన్నాడు. ఫెడరోవ్నా కొన్ని కొన్ని వేషాల్లో సారా బెర్న్‌హార్ట్‌తో సమానమైనవారింకెవరు లేరంది.

కాని కుమార్తెకి అభిప్రాయం నచ్చలేదు. అటు పిమ్మట సంభాషణ ఆ నర్తకి వాస్తవికాభినయపద్ధతి మీద, హుందాతనంమీద నడిచింది. ఇందులో విశేషం ఏమీ లేదు. నలుగురు కూర్చున్నప్పుడిటువంటి బాతాఖానీ నడుస్తూండడం మామూలే.

ఈ సంభాషణమధ్య అల్లుడొకసారి మామగారివైపు చూసి ఏమీ అనకుండా మాట్లాడకూరుకున్నాడు. మిగిలినవారుకూడా ఇలియిచ్ కేసి చూసి మాట్లాడడం కట్టిపెట్టేశారు. ఇలియిచ్ అందరిమీద ధుమధుమలాడుతూ మూతి బిగించుకుని కూర్చున్నాడు. ఇలియిచ్చే ఈ పరిస్థితి ఎలాగో అలాగ సర్దుకుంటే బాగుండిపోయేదిగాని అది జరిగేమార్గం కనబడలేదు. అందరు మాట్లాడకూరుకోవడం ఇబ్బందిగానే ఉంది. ఎవరో ఒకరు సంభాషణ ఉపక్రమించాలి. ఒక్కరికీ ధైర్యం చాలలేదు. తీరా ఎవరైనా మొదలు పెడితే అందరు అనుకున్న ఆ కపటనాటకం కాస్తా బయటపడిపోతుందేమోనని భయం! కూతురే మొట్టమొదటగా ధైర్యం చిక్కబట్టి మాట్లాడాలని నిశ్చయించింది. కాని అందరు పైకి కనబడకుండా దాచివేద్దామనుకున్న ఆ విసుగుదల కాస్తా బయటపడిపోయింది.

"ఇదిగో! మనం నాటకానికి వెళదామనుకుంటే వెంటనే బయలుదేరడం మంచిది" అన్నది వాచీకేసి చూస్తూ. అది తండ్రి బహూకరించిన వాచీ. ఇలాగ మాట్లాడేటప్పుడు పెట్రోవిచ్ కేసి చూస్తూ ఒక చిరునవ్వు నవ్వింది. దాని అంతరార్థం ఆ యిద్దరికే తెలుసును! ఇలాగన్న తరవాత కుమార్తె దిటాలున లేచి నిలబడింది. ఆమె దుస్తులు తళతళలాడాయి.

ఇక మిగిలినవారందరు కూడా లేచి, ఇలియిచ్ దగ్గిర సెలవుతీసుకుని వెళ్ళిపోయారు.

వారందరు వెళ్ళగానే ఇలియిచ్ "అమ్మయ్య!" అనుకున్నాడు. అతనికి ఒంట్లో కొంచెం తేలికగా ఉన్నట్లు కనబడింది. వారు వెళ్ళడంతోబాటు కపటనాటకం కూడా ముగిసిపోయినట్లు కనబడింది. అయితే—ఆ బాధమాత్రం అలాగే ఉండిపోయింది. ఆ బాధవల్ల, ఆ భయంవల్ల ప్రతీదీ స్తబ్దంగా ఉండిపోయినట్లు కనబడింది. ఇది తగ్గిందనిగాని, ఎక్కువైందనిగాని అనుకునే అస్కారం కనబడలేదు.

అన్నిబాధలు క్రమక్రమంగా ముంచుకొస్తున్నట్లే ఉన్నాయి.

నిమిషాలవెంబడి నిమిషాలు, గంటల తరబడి గంటలు అలాగే స్తబ్ధంగా, దిగులుగా గడిచిపోతున్నాయి. ఎక్కడా బాధలు తగ్గేసూచనలే కనబడడం లేదు. ఇక వాటి పరిణామం మరింత భయంకరంగా మారిపోయేటట్లుంది.

పీటర్ వచ్చి "జిరాసిమ్‌ని పంపించనా? బాబూ!" అన్నాడు. 'సరే!' అన్నాడు ఇలియిచ్.

9

ఫెడరోవ్నా రాత్రి ఇంటికి తిరిగివచ్చేసరికి బాగా ఆలస్యంఅయింది. ఆమె అతి నెమ్మదిగా చప్పుడు కాకుండా ఇలియిచ్ గదిలోకి వచ్చింది. కాని ఇలియిచ్ ఆమె అడుగుల చప్పుడు విని కళ్ళు తెరిచి వెంటనే మూసివేసుకున్నాడు. ఫెడరోవ్నా జిరాసిమ్‌ని అక్కడనించి పంపించి వేసి తానే అతని పక్కని కూర్చోవాలని అనుకున్నదిగాని ఇలియిచ్ కళ్లు తెరిచి "అక్కరలేదులే! నువ్వు వెళ్లిపో!" అన్నాడు.

"ఏం, బాధ బాగా ఎక్కువగా ఉందా?"

"ఎప్పుడూ ఒకలాగే ఉంది."

"కొంచెం నల్లమందు తీసుకోండి."

'సరే' అని అతను కొంచెం నల్లమందు పుచ్చుకున్నాడు. ఆ తరవాత ఆమె వెళ్ళిపోయింది.

ఆ తరవాత తెల్లవారగట్ల మూడుగంటలదాకా అతనల్లాగే నానా యాతన అనుభవిస్తూ మందకొడిగా పడిఉన్నాడు. అతనికి తాను, తన యాతనలు కలిసి ఒక నల్లని ఇరుకు గోనెసంచీలో కూరుకుపోతున్నట్లనిపించింది. అలాగ కూరుకుపోతూన్నా ఆ సంచీకిక ఒక అంతు, దరీ ఉన్నట్లు కనబడడం లేదు. ఇదీ అతని పరిస్థితి. అసలే ఈ పరిస్థితి నిత్యము సందె మీద కుంపటిలా తయారయింది. ఆపైన భరించరాని యమయాతన. అతనీ పరిస్థితి తలుచుకుని హడిలిపోయేవాడు. అయినా ఆ సంచీలోంచి అలాగే కిందికి జారిపోతూండేవాడు. చివరికి ఒకసారి స్పృహతప్పిపోయి, మళ్ళీ కొంతసేపటికి తెలివి వచ్చింది. జిరాసిమ్ అతని కాళ్లు ఒళ్ళో పెట్టుకుని కునికిపాట్లు పడుతున్నాడు. అతని ఒళ్ళో ఇలియిచ్ కాళ్ళు కలవకాడల్లా వేలాడుతున్నాయి. మంద కొడిగా వెలుగుతున్న ఆ కొవ్వొత్తిదీపాలు, ఆ బాధలు అల్లాగే ఉన్నాయి.

ఇలియిచ్ "జిరాసిమ్! ఇక నువ్వు వెళ్లిపో!" అన్నాడు.

"మరేం పరవాలేదు బాబూ! నే నింకా కొంచెంసే పుంటాను."

"వద్దులే. వెళ్ళిపో!"

ఇలాగ అని ఇలియిచ్ జిరాసిమ్ ఒళ్ళోనించి కాళ్ళు తీసివేసి పక్కకు ఒరిగి పడుకుని తన పరిస్థితి తలుచుకుంటూ లోలోపల కుమిలిపోతూడు. జిరాసిమ్ ఆ పక్క గదిలోకి వెళ్ళిపోయేదాకా ఎల్లాగో అల్లాగ లోలోపలి దుఃఖం అపుకుని పసిపిల్లవాడిలా ఒక్క సారిగా బావురుమని ఏడ్చాడు. ఇలియిచ్‌కి బొత్తిగా దిక్కు లేనట్లు కనబడింది. ఆపైన అతనికి తనొక్కడు ఒంటరిగా ఉన్నట్లనిపించింది. పైగా దైవమానవుల క్రౌర్యను స్పష్టంగా కనబడిపోయింది. చివరికి భగవంతుడే లేడనిపించింది. ఇవన్నీ తలుచుకుని తలుచుకుని అతను లోలోపల మరీ మరీ కుమిలిపోయాడు.

"ప్రభూ! దీనికంతటికీ అంతరార్థం ఏమిటి? నన్నీ ప్రపంచంలో ఎందుకు సృష్టించావు?. నాకీ విధంగా యమయాతనల నెందుకు కల్పించావు?"

అని ప్రశ్నించాడు. దీనికొక సమాధానం వస్తుందని అతి డాశించలేదు. సమాధానం రానూలేదు; కనక ఇలియిచ్ పసిపాపలా మరింతగా వెక్కి వెక్కి ఏడ్చాడు. క్రమంగా బాధ బాగా ఎక్కువై పోయింది. అయినా అతను చలించలేదు; ఎవరినీ పిలవను లేదు. లోలోపల ఇలాగ అనుకున్నాడు. "ప్రభూ! నా కింకా యమయాతనలు కల్పిస్తున్నావు. కానీ! ఇంకా బాధించు! అయితే ఇదంతా ఎందుకోసమని? నేను నిన్నేం చేశాను? ఇదంతా ఎందుకు?"

తరవాత బాగా తమాయించుకున్నాడు. ఏడుపు తగ్గిపోయింది. మనస్సుకు క్రమంగా ఏకాగ్రత వచ్చింది. అతని కేదో వినిపిస్తూంది. కానిఅది సామాన్యధ్వని కాదు. అంతరాంతరాల్లోనించి వస్తున్న ఆత్మవాణి! అది అతనికి వినిపిస్తున్నట్టనిపించింది.

ఇలియిచ్‌లో లోపలినించి ప్రవహిస్తున్న ఆలోచనాంతరంగధ్వని ప్రశాంతంగా వింటున్నాడు.

ఆ అస్పష్టమైన ఆలోచనలన్నీ విమర్శించి అవగాహన చేసుకుంటే వాటిలోనుంచి "ఇంతకీ నీకు కావలిసిం దేమిటి?" అనే ప్రశ్న ప్రతిధ్వనించింది. అతను లోలోపల "నీకు కావలసిం దేమిటి? నీకు కావలిసిం దేమిటి?" అనే మళ్ళీ మళ్ళీ ఉట్టంకించుకున్నాడు.

"నాకేం కావాలా?" "బాధలు లేకుండా జీవించాలి" అని సమాధానం ఇచ్చుకున్నాడు.

మళ్ళీ అతి శ్రద్ధగా ఆ అంతరాత్మ ప్రబోధం విన్నాడు. ఆ వినే ఏకాగ్రతలో అతనికి ఇంత వరకు పీడించిన బాధకూడా మటుమాయమై పోయినట్లు కనబడింది.

"జీవించాలా? అయితే ఎలాగ?" అని అంతరాత్మ ప్రశ్నించింది.

"ఏముంది? నే నిన్నాళ్లనించీ బతికినట్లుగా నే హాయిగాను, సుఖంగాను జీవించాలి."

"ఇన్నాళ్ళనించీ బతికినట్లుగా నే హాయిగాను సుఖంగాను కాలక్షేపం చెయ్యాలిగాదూ?" మళ్ళీ అంతరాత్మ ప్రశ్నించింది.

ఇలియిచ్ అటుపిమ్మట తన జీవితంలో హాయిగా గడిపివేసిన మధురక్షణాలన్నీ స్మరించుకున్నాడు. అయితే విచిత్రమేమిటంటే—ఇన్నాళ్ళనించీ హాయిగా కనబడిన ఆ మధురజీవనస్మృతులన్నీ ఇప్పుడంత హాయిగా ఉన్నట్లు కనబడలేదు. కాని బాల్యస్మృతులు మాత్రం అతని భావనాపథంలో అలాగే మనోజ్ఞంగా నిలిచిపోయాయి. ఆ బాల్యస్మృతులెంత మనోహరంగా హృదయదర్పణంలో ప్రతిఫలించాయి! ఆ బాల్యజీవితధోరణిలో మళ్ళీ జీవించగలిగితే ఎంతో బాగుండిఉండును. అయితే ఆ శైశవజీవితం అనుభవించిన శిశు వప్పుడే కాలగర్భంలో విలీనమైపోయాడు. ఇప్పు డతనికా స్మృతులన్నీ ఎవరో మరిఒకరికి సంబంధించినట్లు కనిపించాయి.

అటుపిమ్మట ఇలియిచ్ తనకు ప్రాయం వచ్చినప్పటినించీ తటస్థపడిన మధుర ఘట్టాలన్నీ జ్ఞాపకం చేసుకున్నాడు. అవ్వేవీ ఇప్పుడంత ముఖ్యమైనవిగా కనపడలేదు. పైగా ఆలోచించినకొద్దీ బాగా అసందర్భంగా ఉన్నట్లు కనిపించాయి.

ప్రాయం వచ్చింది మొదలుకొని ప్రస్తుతకాలం దాకా జరిగిన సంఘటనలన్నీ జ్ఞాపకం చేసుకుంటూంటే-క్రమంగా వయఃపరిణతి వచ్చినకొద్దీ సంఘటనలలోని మాధుర్యం మటుమాయం అయిపోవడం మొదలుపెట్టింది. కొంత వయస్సు వచ్చినతరువాత లా స్కూలులో చదువుకునే రోజులు కొంతవరకు బాగానే గడిచిపోయాయి. మొత్తంమీద ఆ రోజులన్నీ కులాసాగాగడిచిపోయినట్లే. చాలామంది స్నేహితులుండేవారు. ఏదో పైపైకి పోవాలనే ఆశలుండేవి. క్రమంగా పై క్లాసుల్లోకి వెళ్లినకొద్దీ ఈ ఉత్సాహం తగ్గిపోయేది. తరవాత గవర్నరుదగ్గర కార్యదర్శిగా పనిచేసినప్పుడు మళ్లీ కొన్ని మంచి సంఘటనలు జరిగాయి. అప్పుడు ఇలియిచ్‌కి ఒక స్త్రీతో ప్రేమవ్యవహారం నడిచింది. అందుచేత అతనికా స్మృతులన్నీ మధురాతిమధురంగా ఉండిపోయాయి. ఆ తరవాత జరిగినవన్నీ చాలా గందరగోళంగా ఉన్నాయి. వాటిలో మంచివని చెప్పదగ్గవేవీ లేవు. ఇక ఆపైన జీవితం గడిచినకొద్దీ అంత సంతోషప్రదమైన పరిస్థితులేవీ రానేలేదు. తరవాత వివాహం జరిగింది. అది అతిసామాన్యంగా జరిగిపోయిన వ్యవహారమే గాని దానిలో విశేషం ఏమీ లేదు. ఆపైన భార్య తగాదాలు, కేవలం లాలసతో కూడిన సంసారం—ఆత్మవంచన, మొదలైనవన్నీ ప్రారంభమైనాయి. ఉద్యోగం కేవలం చచ్చుదైనిక సంఘటనగా మారిపోయింది. తరవాత డబ్బు చికాకులు, యావజ్జీవము-అంటే ఇంచుమించుగా నేటివరకు అల్లాగే ఉండిపోయాయి. ఇంక ఆ జీవితం అలాగ గడిచినకొద్దీ భయంకరంగానే పరిణమించింది. అదంతా పర్యాలోచన చేసుకుంటూ ఇలియిచ్ తనలో తను ఇలాగ అనుకున్నాడు. "నే నేదో పైపైకి వెళ్ళిపోతున్నానని అనుకున్నాను గాని కిందకే దిగజారిపోతున్నా నన్నమాట! నిజంగా జరిగిందింతే. నలుగురు నన్ను చూసి ఘనుడంటే ఘనుడని మెచ్చుకున్నారు గాని నా జీవితం కాస్తా హారతికర్పూరంలా హరించిపోయింది. ఇప్పుడిక ఈ తర్జన భర్జనలవల్ల ప్రయోజనం ఏమి ఉంది? అంతా సమాప్తమయిపోయింది. ఇక మిగిలింది మృత్యువే."

హఠాత్తుగా అతని కొక ఆలోచన తట్టింది. "బహుశః నా జీవితం తిన్ననైన దారిలో నడిచి ఉండకపోవచ్చును" అనుకున్నాడు. కాని వెంటనే "ప్రతీదీ నేను జాగ్రత్తగా చేసుకుపోయినప్పుడు జీవితం సరియైనదారిలో నడవలేదని ఎలాగనగలను?" అని సమాధానపడ్డాడు. వెంటనే ఈ సమస్య తన మనస్సు దరిదాపులకి రాకుండా తరిమివేశాడు. నిజానికిదే జనన మరణ జటిల సమస్య సాధించే ప్రశ్న. కాని, అతడిది తన తలకుమించిన ప్రశ్న అనుకుని చల్లగా జారవిడిచివేశాడు.

మళ్లీ అతని మనస్సులో తర్జనభర్జనలు ప్రారంభమైనాయి. "అయితే నాకిప్పుడు కావలసిం దేమిటి? బతకడమా? అయితే ఆ బతకడం ఎలాగ? కోర్టులో గడిపివేసినట్టు జీవితం గడిపివెయ్యడమేనా? కోర్టులో పారాహుషారు లిస్తూ కేకలు పెడుతూంటే తను దర్జాగా నడిచిపోయేవాడు. అందరు అదిగో! జడ్జీగారంటే అదిగో జడ్జీగారనేవారు. అవన్నీ జ్ఞాపకం చేసుకుని ఇలియిచ్ లోలోపల "నేను నేరం చెయ్యలేదు." అని గట్టిగా అనుకున్నాడు. తరవాత 'ఇదంతా ఎందుకు?' అనుకుని విచారించడం మానివేసి, గోడకేసి తిరిగి పడుకుని ఆ సమస్యని గూర్చి అల్లాగే ఆలోచించాడు. మనస్సులో మళ్లీ "ఈ బీభత్సానికంతటికీ ఉద్దేశ్య మేమిటో?" అని ప్రశ్నించుకున్నాడు. ఎంత ఆలోచించినా అతనికి సమాధానం దొరకలేదు. అప్పుడప్పుడు దీనినీ సమస్యనుగురించి ఆలోచించేవాడు. అలాగ ఆలోచించినప్పుడు జీవితం తిన్ననైనదారిలో నడవకపోవడంవల్లనే ఇది ఇల్లాగ పరిణమించిందని తట్టుతూ ఉండేది. కాని వెంటనే తన జీవితం అంతా తిన్నగానే నడిచిందని సమాధానపడి, ఆ సమస్య తలెత్తకుండా చేస్తూండేవాడు.

10

ఇలాగ ఒక పక్షంరోజులు గడిచిపోయాయి. ఇలియిచ్ ఇక ఆ సోఫా విడిచి ఇవతలికీ, అవతలికీ కదిలేవాడు కాడు. పరుపుమీద పడుకోవడం మానేసి ఆ సోఫామీదే ఉండి, అల్లాగే ఆ గోడకేసి చూస్తూ కూర్చునేవాడు. అతని బాధలు అంతకంతకి ఎక్కువయ్యేవికాని ఏమీ తగ్గేవి కావు. అతను అలాగే ఒంటరిగా కూర్చుని ఆ గడ్డుసమస్యనుగురించి అలాగే తర్జన భర్జనలు చేస్తూండేవాడు. ఒకసారి తనలో "ఏమిటిది? మృత్యువంటే ఇదేనా?" అనుకున్నాడు. అతని అంతరాత్మ "అవును! మృత్యువంటే ఇదే!" అని సమాధానం చెప్పింది. మళ్ళీ ఈ యాతనల కన్నిటికీ ప్రయోజనం ఏమిటి?" అని ప్రశ్నించాడు. అంతరాత్మ "ఏమీ కారణంలేదు. ఇది ఇంతే!" అని సమాధానం చెప్పింది. అంతే! అంతకంటె వేరే విశేషం ఏమీలేదు.

ఇలియిచ్ మొట్టమొదట డాక్టర్ని చూడడానికి వెళ్లినప్పటినించీ రోగవ్యవహారం అటూ ఇటూ ఊగిసలాడుతూ ఉండేది. ఒకప్పుడు బాగా ఆశ కనిపిస్తూ ఉండేది. గర్భాశయవాలు సరియైన దారిలో పడితే వ్యవహారం అంతా తిన్నబడేటట్లే కనబడింది. కాని క్రమక్రమంగా రోగం బాగా ముదిరిపోయి చెయ్యిదాటిపోయినట్లు కనబడింది. ప్రస్తుత పరిస్థితిలో ఆ అనూహ్యమైన మృత్యుబీభత్సం తప్ప మరి వేరే గత్యంతరం ఉన్నట్లు కనబడలేదు. క్రమంగా మూత్రకోశానికి సంబంధించిన వ్యవహారం అంతా బాగా గందరగోళంగా తయారయింది. మృత్యువొక్కటే కళ్లకుకట్టినట్లు స్పష్టంగా కనబడుతున్నది.

మూడు నెలలకు పూర్వం ఉన్న పరిస్థితికీ, ఇప్పటి పరిస్థితికీ గల తేడా చూసుకునేటప్పటికి అతనికి తన పరిస్థితిఅంతా అధఃపాతాళంలోకి పడిపోతున్నట్లు కనిపించింది.

తరవాత సోఫామీద కూర్చున్నప్పుడు అతనికి తానీ ప్రపంచంలో కేవలం ఒంటరిగా ఉండిపోయినట్లు కనబడింది. తానున్న ఆ పట్టణం జనసమ్మర్దంతో కిటకిటలాడుతూంది. అదీగాక ఆ ఊళ్లో అతనికి బంధువులు, మిత్రులు అసంఖ్యాకంగా ఉన్నారు. అయినా అతనికి అక్కడ తానొక్కడు కేవలం ఏకాకిగా జీవిస్తున్నట్లు కనిపించింది. ఏ సముద్ర గర్భంలోనో, భూగర్భంలోనో ఉండిపోయినట్లనిపించింది. ఆ భీకరమైన ఒంటరితనంలో ఇలియిచ్ తన గతకాలపు సంగతులన్నీ నెమరువేసుకుంటూ కాలక్షేపం చేసేవాడు. గతకాల స్మృతి పరంపరలన్నీ అతని కళ్లయెదుట ప్రత్యక్షమవుతూ కదలిపోతూ

ఉండేవి. బాగా బాల్యానికీ, ఇటీవలి కాలానికీ సంబంధించిన స్మృతులే ఎక్కువగా అతని మనః ఫలకంలో ప్రతిబింబించేవి. సామాన్యంగా బాల్య స్మృతులే బాగా అతని మనస్సు ఆకర్షిస్తూ ఉండేవి. మొట్టమొదట అతనికి చిన్నతనంలో తిన్న తీయతీయని తినుబండారాలన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చేవి. వాటితో పాటు ఆ చిన్నతనంలో నర్సులు, వారిచ్చిన రంగురంగుల ఆటబొమ్మలు మొదలైనవన్నీ స్మృతి పథంలో మెరుస్తూండేవి. కాని ఇలియిచ్ లోలోపల "నే నిప్పుడా విషయాలేవీ తలపెట్టకూడదు ఇదంతా మనస్సుకి చాలా బాధగా ఉంది" అనుకుని మళ్లీ ప్రస్తుతకాలపు వ్యవహారాలను గురించి ఆలోచించేవాడు. ఈ ఆలోచనలలో అతని కౌ సోఫా, దాని మీద కుట్టించిన విలువైన చర్మాలు మొదలైనవన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చేవి.

"అబ్బో ఈ చర్మాలకోసమని చాలా డబ్బు ఖర్చుపెట్టాను. దీని మన్నిక కూడా తక్కువే. దీని మూలాన్ని పెద్దతగాదా వచ్చింది......చిన్నప్పుడు నాన్నగారి తోలుసంచీ చించేశాను. ఆ సంచీ చర్మానికీ దీనికీ చాలా తేడా ఉంది......అప్పుడు బాగా దెబ్బలు తగిలాయి. ఏడుస్తూంటే అమ్మ మిఠాయి తెచ్చి పెట్టింది." అని పరిపరివిధాలుగా ఆలోచనలు సాగించాడు. మళ్ళీ అతని ఆలోచన ఆ బాల్యస్మృతుల్లో ప్రవేశించింది. అయితే వాటి వల్ల అతనికి బాగా బాధ కలిగింది. అందుచేత ఆ విషయాలు విడిచిపెట్టి వేరే మరికొన్నింటిమీద మనస్సు నిలపాలని అనుకున్నాడు.

ఈ స్మృతులతో పాటు మరికొన్ని స్మృతు లతని మనస్సులో ప్రవేశించాయి. అవ్వన్నీ అతని రోగానికి సంబంధించినవి. మొట్టమొదట అతనికి రోగప్రారంభమూ, క్రమక్రమంగా అది ఎక్కువైపోయిన పరిస్థితులు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. బాల్యంవైపు వెళ్లినకొద్దీ జీవిత నిర్ఝరిణి విశాలంగా ప్రవహిస్తున్నట్టు కనిపించింది. ఇలియిచ్ తనలో "ఈ బాధ ఎక్కువైనకొద్దీ జీవితప్రవాహం సన్నగిల్లిపోయింది. అలాగలాగ ముందుకు వెళ్ళినకొద్దీ జీవితం అంతా అంధకారబంధురం అయిపోయింది" అనుకున్నాడు. అతనికి తన జీవితం అంతా బరువుగా కిందికి పడిపోతున్న బండరాయిలా కనిపించింది.

ఇలియిచ్ మనస్సులో "జీవితం ముందుకు వెళ్లినకొద్దీ క్రమక్రమంగా బాధ లెక్కువౌతూ ఉంటాయి. చివరికి జీవితం భయంకరమైన యాతనాభారంతో అంతమైపోతుంది. నేను గబగబా కిందికి పడిపోతున్నాను." అనుకున్నాడు. వెంటనే పడిపోకుండా నిలవదొక్కుకోవాలని అనుకున్నాడు. కాని ఇంక నిలదొక్కుకోడం కలలోని వార్త అని తేలిపోయింది. అందుచేత అలాగే ఆ సోఫామీద పడుకుని ఆ భయంకర మృత్యువుకోసం నిరీక్షిస్తూ కూర్చున్నాడు.

మళ్ళీ అతని మనస్సులో ఈవిధంగా ఆలోచనలు తట్టాయి. "ఇక నిలవదొక్కుకోడం అసంభవం...అయితే ఈ యాతనల కన్నిటికీ ఉద్దేశ్య మేమిటో తెలిస్తే బాగుండును! ఆ తెలుసుకోవడం మాత్రం అంత తేలికా? నేను సరియైన మార్గంలో నడవలేదనుకున్నప్పుడు దీనికంతటికీ కారణం కనుక్కోవచ్చును. నా ప్రవర్తనలో ఎక్కడా నాసి కనబడదే!"

ఈవిధంగా అనుకుని తను ఉద్యోగవిధులన్నీ అతిజాగ్రత్తగా సక్రమంగా నిర్వర్తించిన విషయం జ్ఞాపకం చేసుకున్నాడు. ఇలాగనుకుంటూంటే అతని పెదవులమీద అవహేళనాత్మకమైన ఒక చిన్న చిరునవ్వు తాండవించింది! చివరికి లోలోపల "దీనికెక్కడా కారణం కనబడదు. యమయాతన అనుభవించడమూ, చివరికి చచ్చిపోవడమూ!—అంతే! అయితే ఇదంతా ఎందుకు?" అనుకున్నాడు.

11

అటుపిమ్మట మళ్ళీ ఒక పదిహేనురోజులు గడిచిపోయాయి. ఈ సమయంలో ఒక సంఘటన జరిగింది. ఇది ఇవాన్ఇలియిచ్చీ, అతని భార్య మన సారా కోరుకున్నదే. పెట్రిషెవ్ స్వయంగా వివాహంమాట ఎత్తి, వివాహనిశ్చయం చెయ్యదలిచిందని కోరాడు. ఇది సాయంత్రంవేళ జరిగింది. ప్రెస్కొవ్యా ఫెడరోవ్నా మర్నాడు ప్రొద్దున్నే ఈ వర్తమానం భర్తకు తెలియజెయ్యడం ఎల్లాగా అని ఆలోచిస్తూంది. కాని ఆ గతిరాత్రినించీ ఇలియిచ్ రోగం బాగా ముదిరిపోయింది. అతను ఆ సోఫామీద అల్లాగే పడుకుని ఉన్నాడు. వెల్లకిలా

పడుకుని వెర్రిగా చూస్తూ భరించలేనిబాధతో మూలుగుతున్నాడు.

ఫెడరోవ్నా అతనికి మందుమాట జ్ఞాపకం చేసింది. అతనేమీ మాట్లాడకుండా అల్లాగే ఆమె వైపు చూశాడు. ఆ చూపుల్లో ఆమె యెడలగల ద్వేషము, నిరసన బుసకొడుతున్నట్లున్నాయి.

ఇలియిచ్ "అబ్బబ్బా, ఏమిటి గొడవ! నన్నిల్లా సుఖంగా చావనిద్దూ!" అన్నాడు.

ఆమె తక్షణం అక్కడనించి వెళ్ళిపోయేదే. కాని ఇంతలో ఇలియిచ్ కుమార్తె ఇలియిచ్‌ని పలకరించడానికి అక్కడికి వచ్చింది. ఇలియిచ్ కుమార్తె కేసి కూడా భార్యకేసి చూసినట్లే చూశాడు. కుమార్తె ఒంట్లో ఎలాగ ఉన్నదని అడిగింది. ఇలియిచ్ అంటీ అంటనట్టుగా ఇక అందరికీ తన బాధ వదిలిపోతుందని చెప్పాడు. తల్లీ, కూతురు మరి మాట్లాడలేరు. కాస్సేపు పక్కడ కూర్చుని మెల్లిగా లోపలికి వెళ్లిపోయారు.

కుమార్తె తల్లితో ఇలాగ అన్నది. "అయితే ఇదంతా మన తప్పా? నాన్నగారు దీని కంతటికీ మనమే కారణం అన్నట్లు మాట్లాడుతున్నారు. నా కాయనసంగతి తలుచుకుంటే చాలా కించగా ఉంది. దీనికోసం మనల్ని అందరినీ ఇంత బాధ పెట్టడం ఎందుకు ?"

డాక్టరు కూడా యథాప్రకారంగా వచ్చి ఇలియిచ్ పక్కని కూర్చున్నాడు. ఇలియిచ్ అతని కేసి చురచురా చూస్తూ అత నడిగిన ప్రశ్నల కన్నిటికీ అతిముక్తసరిగా 'అవును' 'కాదు' ,అని మాత్రమే సమాధానం చెప్పాడు. ఒక్కనిమిషం ఊరుకుని "ఇక మీరేమీ చెయ్యలేరు; ఇది మీకూ తెలుసును. కనక నా మానాన్ని నన్నొదిలి వెయ్యండి!" అన్నాడు.

"మేము మీ బాధలు కొంతవరకు తగ్గించ గలము."

"మీరు అది కూడా చెయ్యలేరు. మరి నన్నొదిలి వెయ్యండి!"

ఆ డాక్టరు పక్కగదిలోకి వెళ్ళి ప్రెస్కొవ్యా ఫెడరోవ్నాతో పరిస్థితి బాగా విషమించిపోయిందనీ, రోగి అమితంగా బాధపడుతూండడంవల్ల నల్లమందు ఇస్తూండడం తప్ప మరి వేరే గత్యంతరం లేదనీ చెప్పాడు.

డాక్టరు చెప్పినట్లు ఇలియిచ్ బాగా దుర్భరంగా ఉన్నమాట నిజమే. ఇలియిచ్ శరీరయాతనకంటె మానసిక వేదన మరింత భయంకరంగా ఉన్నది.

ఇలియిచ్ ఇలాగ ఈ మానసిక వేదన అనుభవించడానికొక కారణం ఉన్నది. జెరాసిమ్ అమాయికంగా అల్లాగే అతని కాళ్లు ఒళ్ళో పెట్టుకుని కునికిపాట్లు పడుతున్నాడు. ఆసమయంలో ఇలియిచ్ మనస్సులో తటాలున ఒక ప్రశ్న బయలుదేరింది. అతను లోలోపల "ఒకవేళ నా జీవితం అంతా తప్పుదారినే నడిచిందేమో ?" అనుకున్నాడు.

ఇలియిచ్ ఇంతకుపూర్వం తను తప్పుదారిని నడవడము అనేది కేవలం అసాధ్యమే అనుకున్నాడు. కాని ఇప్పుడతనికి తన జీవితం అన్నగా నడవలేదన్న విషయం నిజమే కావచ్చునని తట్టింది. పైనక ఉద్యోగంచేసే కాలంలో ఏదైనా ఒక పని చేయవలసివస్తే నలుగురు ఔనన్న దారినే నడిచిపోతూం డేవాడు. కాని మనస్సులోమాత్రం అల్లాగ నడవడం తప్పని అనిపిస్తూ ఉండేది. కాని ఆ అభిప్రాయం పైకి రాకుండా తొక్కిపెట్టి వేస్తూ ఉండేవాడు. ఇప్పుడు ఆ తొక్కిపెట్టి వేసిన అభిప్రాయాలే నిజమైనవనీ, మిగిలినవన్నీ అబద్ధమేననీ తోచింది. అంతే కాదు. తన ఉద్యోగవిధులు, బంధుమర్యాదలు, స్నేహసంబంధాలు మొదలైనవన్నీ కేవలం పచ్చి అబద్ధాలు కావచ్చునని భాసించింది. అయితే ఇంతవరకు సరియైన మార్గాన్నే నడుస్తున్నాయని సమర్థించుకున్నాడు. కాని ఇప్పుడా సమర్థన అంతా తాడు, బొంగరము లేనట్టు కనిపించింది. మరి ఇప్పుడిక సమర్థించవలసిందేదీ కనబడలేదు.

ఇలియిచ్ మళ్లీ తనలో ఇలాగ అనుకున్నాడు. "ఒకవేళ అదే నిజమయితే— నేను నాకిచ్చిన సదవకాశాలన్నీ జారవిడిచివేసి వెళ్ళిపోతున్నాను. ఇక ఇప్పుడీ జీవితం తిన్నగైన దారిలో పెట్టడం అసాధ్యమైన పని—అయితే మరి ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమిటి?"

ఇలియిచ్ వెల్లకిలా పడుకుని మళ్లీ కొత్త పద్ధతిలో జీవితంఅంతా పునర్విమర్శ చెయ్యడం మొదలు

పెట్టాడు. తెల్లవారేటప్పటికి మొట్టమొదటగా నౌఖరు కనిపించాడు. తరవాత భార్య, కుమార్తె, డాక్టరు మొదలైనవారంతా కనిపించారు. వారందరినీ చూస్తూంటే అతనికి ఆ రాత్రి భాసించిన సత్య స్వరూపం నిజమని తేలిపోయింది. వారందరికోసము తన యావజ్జీవము ధారపోశాడు. అందరిలోను అతనికి తన స్వరూపం ప్రత్యక్షమైంది. వారందరినీ తలుచుకుంటూంటే అతనికి తన జీవితంఅంతా కేవలం ఆత్మ వంచనే అనీ, ఒక భయంకరమైన కపటనాటకమనీ, ఆ నాటకం తెరమరుగులో జీవనమరణాలు రెండూ మరుగుపడిపోయాయనీ అనుకున్నాడు. ఇది స్పష్టపడిపోగానే అతని బాధ పదిరెట్లెక్కువైపోయినట్లు కనబడింది. ఇలియిచ్ గట్టిగా మూలుగుతూ అటు ఇటుకొర్లడం ప్రారంభించాడు. కప్పుకున్న దుప్పటివల్ల అతనికి ఊపిరాడడం మానివేసింది. ఇక ఇంటిల్లపాదిమీద పట్టరానిద్వేషం బయలుదేరింది.

అతనికి మళ్ళీ నల్లమందిచ్చారు. అది బాగా పెద్ద మోతాదు. దానివల్ల స్పృహ తప్పిపోయింది. ఒంటిగంట అయ్యేసరికి మళ్ళీ బాధ ప్రారంభించింది. అతను ఇటు అటు దొర్లుతూ పక్కనున్నవాళ్ళనందరినీ దూరంగా పొమ్మని కసిరికొట్టేశాడు.

ఇంతలో భార్య అతనిదగ్గిరికి వచ్చి "నేనొక్క కోరిక కోరుకున్నాను. నాకోరిక మన్నించండి! దానివల్ల అపకారం ఏమీ జరగదు. జరిగితే ఉపకారం జరుగుతుంది. ఆరోగ్యంగా ఉన్నవాళ్లు కూడా దీనికి అంగీకరిస్తారు." అంది.

ఇలియిచ్ కళ్లు పెద్దవి చేసి చూసి, "ఏమిటది? ప్రార్థనా? ఎందుకు? ఇప్పుడు దానివల్ల ప్రయోజనమేమీ లేదు. అయినా..."అన్నాడు.

ఫెదరోవ్నా ఏడవడం మొదలుపెట్టి "ఈ మాట కాదనకండి! నేను మతగురువుకోసం కబురు పంపిస్తాను. ఆయన చాలా మంచివాడు." అంది.

"సరే! కానుంది!" అన్నాడు ఇలియిచ్.

మతగురువు వచ్చి ప్రాయశ్చిత్తం జరిపించాడు.

ఇలియిచ్‌కి సందేహాలు, అనుమానాలు తగ్గిపోయాయి. తద్వారా అతని బాధకూడా కొంత తగ్గింది. మనిషి కొంచెం కుదుటుకున్నట్లు కనిపించాడు. మళ్లీ ఆశాజ్యోతి వెలిగింది. మళ్లీ ఇలియిచ్ ఆ ఎపెండిక్సునుగురించీ దాన్ని దారిలో పెట్టడాన్నిగురించీ ఆలోచించడం మొదలుపెట్టాడు. ప్రార్థన వింటూంటే అతనికి కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

ఇది అంతా అయిపోయాక ఇలియిచ్ యథాప్రకారంగా పడుకున్నాడు. అతనికి కొంత నింపాదిగా ఉన్నట్టనిపించింది. మళ్ళీ తాను జీవించగలనేమో అనే ఆశకూడా బయలుదేరింది. డాక్టర్లు మున్నన ఏదో శస్త్రచికిత్స చేస్తామన్నారు. అతను ఆ శస్త్రచికిత్సనుగురించి ఆలోచిస్తూ "నే నింకా జీవిస్తాను." అనుకున్నాడు.

ప్రార్థనాదికం అయిన తరవాత భార్య అతన్ని అభినందించడానికని లోపలికి వచ్చి—"మీ వంట్లో కొంచెం నయంగా ఉంది కాదూ?" అని అడిగింది.

అతడామెకేసి చూడకుండానే 'అవును' అని సమాధానం ఇచ్చాడు.

అతడామె దుస్తులు, ముఖవైఖరి, వాలకం మొదలైనవన్నీ అతిపరిశీలనగా చూశాడు. అవన్నీ పరిశీలిస్తూంటే అతనికి లోలోపల "ఇదంతా తప్పుదారిని పడిపోయింది. నడవవలసిన విధంగా నడవలేదు. నీవిన్నాళ్ళనించీ బతికినదంతా కేవలం కపటనాటకం. ఈ కపటనాటకంవల్ల జీవన మరణాలు రెండు మరుగుపడిపోయాయి." అనే అభిప్రాయం తట్టింది. ఇలాంటి అభిప్రాయం తట్టగానే అతనిలోని ద్వేషాగ్ని, శరీరయాతనాగ్ని ఒక్కసారిగా ప్రజ్వరిల్లాయి. దానితో అతనికి తన చివరిదశ సమీపిస్తున్నదని తోచింది. ఇది ఇల్లాగ ఉండగా బల్లెంతో పొడిచినట్టుగా పోట్లు, భరించలేని ఉక్కకూడా ప్రారంభమైనాయి.

భార్య "ఒంట్లో బాగా ఉన్నదికాదూ?" అని అడిగినప్పుడతను "సరే!" అన్నాడు. అల్లాగన్నప్పుడతని ముఖకవళిక బాగా భయంకరంగా తయారయింది. ఆ మాట అన్న తరవాత ఇలియిచ్ సూటిగా భార్య కళ్ళల్లోకి చూశాడు. వెంటనే నీరసంగా వెళ్లాకుతూన్న మొహం తిప్పివేసుకుని "ఫో! ఇక్కడినించి లేచిపో! నామానాన్ని నన్ను వదిలెయ్!" అని గట్టిగా అరిచాడు.

12

ఇలియిచ్‌కి ఆఖరిముక్కట మూలుగులు, అరుపులు ప్రారంభించాయి. అవి ప్రారంభించిన తరవాత అవి అల్లాగే ఉండిపోయాయిగాని మరి తగ్గటం అనేది కనపడలేదు. అవి అల్లాగ ఏకధాటిని మూడు రోజులదాకా ఉండిపోయాయి. మూసాళ్లించి ఆ అరుపులు విన్నవాళ్లుకూడా జడిసిపోయి చెవులు మూసుకున్నారు. భార్యతో 'అవును' అని అన్న ముహూర్తంనించీ అతనికి తెలివితేటలు పూర్తిగా నశించి పోయింది. అయినా అతని అనుమానాలు, సందేహాలు అలాగే ఉండిపోయాయి.

రాత్రింబవళ్లు తెలియనట్లే ఓ మూడు రోజులూ అతను ఆరాటాలు పడుతుండేవాడు. మొట్టమొదట "వద్దు వద్దు" అనే మాట గట్టిగా అరవటం ప్రారంభించాడు గాని క్రమంగా అది "ఒ ఒ" కింద మారిపోయింది.

రాత్రింబవళ్లు తెలీనంత గడిచిపోతున్నా ఇలియిచ్‌కి ఒంటిమీద స్మారకమే లేదు. అతని కేదో చీకటి కోణంలోకి బలవంతంగా నెట్టివేస్తున్నట్టుంటోంది. ఇలియిచ్ ఉరిశిక్ష వేసిన మనిషిలాగ కాళ్లు చేతులూ పెనుగులాడేవాడు. అయినా ప్రతిక్షణమూ అతనికా అంత్యస్థితి సమీపిస్తున్నట్టుంటోంది. ఆ చీకటి కోణంలోకి సరిగా ప్రవేశించలేకపోవటంవల్లనే తన కీ బాధ కలుగుతున్నదని ఇలియిచ్ గ్రహించుకున్నాడు. తన జీవితంఅంతా సరిగా సాగించిందనే గట్టినమ్మకం ఒకటే అతని అవాగాహన మరణానికి అడ్డు తగిలింది. దానివల్లనే అతనికీ యాతనలన్నీ తటస్థించాయి.

హఠాత్తుగా అతనికి గుండెమీద సమ్మెటపెట్టు పెట్టినట్టనిపించింది. దాంతో అతనికి ఊపిరి పీల్చుకోవటంకూడా కష్టమైపోయింది. హఠాత్తుగా అతడా చీకటికోణంలో పడిపోయాడు. కాని ఆ అట్టడుగున అతని కొక వెలుగు కనిపించింది. అతివేగంగా రైల్లో ప్రయాణం చేసేవారికి ముందుకు వస్తున్నా వెనక్కి వెళ్లిపోతున్నట్టుంటుంది. ఇలియిచ్‌కి కూడా సరిగ్గా అల్లాగే అనిపించింది.

వెంటనే అతని మనస్సులో "ఔను! నా జీవితం తిన్ననైన దారిలో నడవకపోయినమాట నిజమే. కాని ఇప్పుడా విషయం అప్రస్తుతం. మరింక తిన్ననైన మార్గమేది?" అని ప్రశ్నించుకున్నాడు. కొంతసేపటి కతని మనస్సులో ఆందోళన తగ్గింది.

ఈ పరిణామం బాగా ఎక్కువైన మూడో రోజున సాయంత్రం మరణానికి పూర్వం రెండు గంటలముందు కలిగింది. సరిగా ఆ సమయానికి అతని ఆఖరి పిల్లవాడు బడిలోనించి ఇంటికి వచ్చి వెంటనే అతని మంచందగ్గిరికి వెళ్ళాడు. ఇలియిచ్ అప్పుడు మరణవేదన పడుతూ ఇటూ అటూ కొట్టుకుంటూ కేకలు పెడుతున్నాడు. ఆ సమయంలో అతని చెయ్యి ఆ పిల్లవాడి తలమీద పడింది. ఆ పిల్లవాడా చెయ్యిపట్టుకుని ముద్దుపెట్టుకుని ఏడవటం ప్రారంభించాడు.

ఆ సమయంలోనే ఇవాన్ ఇలియిచ్ కొక వెలుగు కనిపించింది. అప్పుడతనికి జీవితం ఇంతవరకూ సరియైన మార్గంలో నడవకపోయినా, ఇక ముందైనా తిన్ననైన దానిలో పెట్టవచ్చునన్న ఆశ కలిగింది. తనలో తను "యుక్తమైన మార్గమేది?" అని ప్రశ్నించుకున్నాడు. అంతరాత్మ ప్రత్యుత్తరం కోసం అలాగే నిరీక్షిస్తున్నాడు. ఇంతలో అతనికి తన చెయ్యి ఎవరో ముద్దు పెట్టుకుంటున్నట్లనిపించింది. కళ్లు తెరిచి చూస్తే ఎదురుగా ఆ చిన్న పిల్లవాడు కనిపించాడు. అతన్ని చూడగానే అతని కళ్లు చెమ్మగిల్లాయి. మనస్సు ద్రవించింది. ఇంతలో అతని భార్య దగ్గిరికి వచ్చింది. ఇలియిచ్ ఆమె కేసి చూశాడు. ఆమె నోరు తెరుచుకుని నిస్పృహాల్పుడుండా అతి దీనంగా అతని కేసి చూస్తున్నది. చెంపలమ్మట కన్నీళ్లు కాలువలు కడుతున్నాయి. ఆమె మీద కూడా అతనికి జాలి కలిగింది.

ఇలియిచ్ లోలోపల "పాపం వీళ్ళందరినీ నేను నానాబాధలు పెడుతున్నాను. వాళ్ళందరూ లోపల చాలా బాధపడుతున్నారు. నేనుపోతే వాళ్ళకీ బాధలన్నీ పోతాయి." అనుకున్నాడు. కాని అతనికీ మాటలు పైకనడానికి తగిన స్థైర్యం చిక్కలేదు. తరవాత "పైకి చెబితే లాభమేమిటి? చేతల ద్వారా ప్రవర్తించాలి" అనుకున్నాడు. తరవాత భార్యకో చిన్న పిల్లవాడిని చూపించి "వాణ్ణి లోపలికి తీసుకెళ్ళు పాపం పసివాడు. ఇంతవైరాగ్యం చాలాపరుషంగా మాట్లా

[illegible] అనుకున్నాడు. [illegible]

ప్రాయం వంటనే కార్యరూపం ధరించాలని కూడా అనుకున్నాడు.

"ఇది ఎంతటి ఆశ్చర్యం! ఇది ఎంత తేలికపని!" అని లోలోపల అనుకున్నాడు. తరవాత ఇలియిచ్ "మరి నా బాధ ఏమైంది? అది ఎక్కడ ఉంది?" అని ప్రశ్నించుకున్నాడు.

తరవాత ఆ బాధకున్న వైపు చూశాడు. తరవాత "ఇది ఇక్కడే ఉంది. ఉంటేం? ఉండనీ!" అనుకున్నాడు. తరవాత "మృత్యువు ఏది? ఎక్కడ ఉంది? అని అనుకున్నాడు.

ఆ తరవాత పూర్వంనించీ పట్టుకుని పీకుతున్న ఆ మృత్యుభయం ఎక్కడ ఉందో? అని వెతికాడు. ఎక్కడా అతనికి భయమే కనబడలేదు. పిమ్మట 'మృత్యువంటే ఏమిటి?' అది ఎక్కడ ఉంది?' అని

ఆ చుట్టూరా ఉన్నవారందరికీ మరి రెండు గంటలదాకా ఆ శరీరం అలాగ గిజ గిజ తన్నుకుంటున్నట్లే కనిపించింది. అతని గొంతులో గురగుర శబ్దం వినిపించింది. క్రమంగా ఆయాసం అదీ తగ్గిపోవడం ప్రారంభించింది. కొంతసేపటికి అదికూడా తగ్గిపోయింది.

పక్కనే ఉన్న వారొకరు "అంతా అయిపోయింది!" అన్నారు.

ఇలియిచ్‌కి ఈమాటలు వినిపించాయి. అంతరాత్మలో అతను ఈమాటలే చెప్పించుకుంటూ "మృత్యువు నశించిపోయింది. ఇక దీని గొడవ లేదు!" అనుకున్నాడు. అతను లోలోపలికొక దీర్ఘశ్వాసం పీల్చుకున్నాడు. ఒక నిట్టూర్పు మధ్యభాగంలో మరణించాడు.

(సమాప్తము)

అరుణ రేఖలు

శ్రీ బొడ్డు బాపిరాజు

అందని చిన్ననాటి కలలై, మధుముగ్ధకపోలపాళి రూ
పందిన జాను సిగ్గుటలలై యుదయాచల సానుమూలముల్
సుందర వర్ణకల్పనల సొంపులు పొంకిరివో వు సుప్త ని
స్పందిత భావనా శిశిర వల్లికకున్ గిలిగింత వెట్టుచున్.

తూరుపు కొండ క్రొక్కనుమ త్రోవల ప్రోవులు వడ్డ దేవ మం
దారములో ? సురేశ్వరసుతా చరణారుణ సంభృతార్ద్రలా
క్షారస రేఖలో ? మొదవ కమ్మని యూహలు నించు, కావ్యక
న్యారమణీయ దృఙ్మధుర హాసమున్మిషితాసితద్యుతుల్

అరుణ గభీరనీల జలదావరణోజ్జ్వల రూపరేఖ లే
తరుణ కళాతపస్వి నవదర్శన రమ్యరసానుభావముల్?
తరళసుహృన్నద్యువ ప్రణయ తంత్రుల తేల్చునో గానవాహినుల్
విరహివిశీర్ణహృద్గహనవీథుల ప్రేల్చునో యగ్నిశైలముల్ !

ఈ యుదయప్రభల్ చదలనెత్తిన రక్తపతాక లేలయ
స్థాయికొ ? క్షామదేవత విప్రసరద్రసనాంచలోచ్ఛల
చ్ఛాయ లవెల్ల కాంక్షిత సుశాంతికపోతపదారుణ ప్రభా
శ్రీయవు కన్నదో పులకరింపతదు జ్వలకాంతి లోకముల్

అరుణరేఖలు జగదీశు కరుణరేఖ
లెల్ల జగముల వెలుగు ఎగ్గెత్తి పిలుచు
లేచి రండోయి శోభా దరిద్రులార !
హృదయ దీపిక లిపుడె వెల్గించుకొనుడు.

కుంభకారిణి కుంభకోణము

శ్రీ కవికొండల వేంకటరావు

"మా గ్రామాల పల్లెటూళ్లల్లో భాగ్యానికి అంతూపొంతూ వుండకపోను ఈ దొంగలంటూ లేకపోతే! ఎవరిమీదనయ్యా! నీ అనుమానం!" అని అడిగాడు సర్కిల్ శంభూరావు నాయుడు.

"ఇప్పుడు నా కెవ్వరిమీదా అనుమానం లేదు. నే నెవ్వరికీ అయిష్టుణ్ణి కాదు. నా డబ్బు పాపిష్ఠిదీ కాదు." అన్నాడు గృహస్థు కేదారసింగ్.

"అంటే మా డబ్బు పాపిష్ఠిదన్న మాటా?"

"ఆ మాట నే నన్నానా? తమ విధ్యుక్తధర్మం, చాకచక్యం, తమ హోదా చూస్తే ఈ పల్లెటి జులుం హాకలి పోకమానదని నా నమ్మకం. ఈ కేసు తమరు బయటపెట్టగలిగారా, తప్పకుండా తమకు సూపరెండెంటు ప్రమోషన్ కాగలదట!"

"నాకు సూపరెండెంటుగిరీ సూచించింది ఎవరయ్యా?"

"మా వూళ్ళో ఒక కుంభకరేచక పూరా మాహాత్మ్యగల మహానుభావు లొకరున్నారు. ఆయన్ను ప్రశ్న అడిగితే, మా పోయిన సొత్తును గురించి చెప్పలేకపోయినారు గాని, "మీ కేసు పట్టుకున్న పోలీసుసర్కిల్ వెంటనే పై హోదాకు ప్రమోషన్ కాగల"డని చెప్పారు."

"ఈ చచ్చు ప్రశ్నరాయళ్లని నమ్ముకుంటే కేసులు కేం పట్టుకున్నట్టే! మాకు ప్రమోషన్ వచ్చినట్టే! అయినా ఆ మహాత్ముడు ఎక్కడున్నాడు?" అని సర్కిల్ అడిగాడు.

"ఆ ముక్క చెప్పి తిరోహితుడైనాడు!"

"ఏమయ్యా! నీవు ఏం మాట్లాడినా క్రీస్తు యావలి యిరవైయో శతాబ్దంలోని వానిలాగు మాట్లాడాలి! ఇరవైయొకటవ శతాబ్దంలో వానిలాగు ఆలోచించయ్యాలి! అంతా శాస్త్రకట్టా, హేతువాదబద్ధమూను ఇప్పటి ధృతి. ఇవేం కనికట్టు గోలలు కావు. కాళ్ళూ చేతులూ కట్టేటి పాడిచి బతికించే ప్రభావాల్ని నమ్మే యుగం కాదిది. అయితే ఆయన కుంభకరేచక పూరా మహాత్మ్యము గలవాడనా? అన్నావు! నీ నోటంట అప్రయత్నంగా వచ్చిన శబ్దాన్ని పుచ్చుకుని ముందు కేసు కూపీతీయడానికి యత్నిస్తాను"

అని సర్కిల్ తనకూడా వస్తే లోవున్న జవాన్ కేసిచూసి "ఓయి జవాను!"- అని ఏదో దివ్య దృష్టి తట్టినట్టు అభినయించి "కుంభక" "కుంభక" అని రెండుమార్లుచ్చరించి "తిన్నగా ఈ వూళ్ళోవున్న కుమ్మరివాళ్ల యిళ్లు సోదాచేసి చూదాం" అన్నాడు. కేసు దొరికితే తనకు ఇతోధికాభివృద్ధి కాకుంద నేదానికన్న కీర్తి ఇనుమడిస్తుంది అని అనివుండవలసినది ఆ మహాత్ముడు అని

లోలో కొంచెంసేపు వితర్కించాడు. "ఈ లాంటి మాహాత్మ్యాలమీద కేసులు దొరకగలవా? అయినా కేవలం పురుష ప్రయత్నం పని చేయదు. దైవబల ముండాలి ఏ పనికైనా. అందులోనే మన తెలివితేటలు ప్రకాశించాలి. మన తెలివితేటలకు వెనుక హంగుగా దేవుడు లేని నాడు మనకళ్ళు వొట్టి గాజుకిళ్లు" అని స్వగతంగా తీర్మానించుకున్నాడు.

కేదారసింగున్న వూరు అదో మారుమూల పల్లెటూరని అన్నాగా! అల్లాంటి వూళ్ళల్లో నివాసంవున్న వాళ్ళవద్ద ఒకొక్కప్పుడు తెలియరాకుండా కాసులు, కాసులపేర్లు, వరహాలు, వరహాలపేర్లు, ముత్యాలు, ముత్యాలపేర్లు కుప్పతిప్పలుగా ఇనప్పెట్టెల్లో ఇంగువమూటల్లా కట్టబడి పెట్టబడి వుంటాయి. ఈ సంగతి ఇతరులకు తెలియడమంటే ఇహలోకమాత్రులకు సాధ్యంకాదనే మనం అనుకోవాలి.

అయితే ఇంటిగుట్టు లంకకు చేటని కేదార్ సింగ్ ఇంట్లోవున్న వంటలక్కకీ సంగతి తెలుసు. ఆ వంటలక్క రోజూ మూకుడుకనో మూతకనో, కడవకనో, కడముంతకనో, కుమ్మరాళ్ళ యింటికి వెడుతూ వస్తూవుండడం పరిపాటి. కుమ్మరిదాని పేరు పద్మాలమ్మ. ఆ పద్మాలమ్మ యీ వంటలక్క కలుసుకొన్నప్పుడల్లా లోకంలోని లోభత్వా, శోకం శోభనం, ప్రభుత్వం ఇలా అన్నింటినిగురించి చెప్పుకుంటూ తుదకు చర్చలోకి దిగి పిచ్చాపాటీగా ఒక ముక్క అనుకొని మళ్లీ విడిపోయేవారు. ఏమిటా ముక్క అంటే-కుంభకారిణీ అనేది "కుండవంటి పదార్థం లేదు. అది రూపం దాల్చాక కాల్చబడి గట్టిపడుతుంది. కుండవం ఆలాకాదు. అది ఆదిలో కరగింపబడి అటు తరువాత రూపం తాలుస్తుంది. మళ్లీ కాలిస్తే కరిగిపోతుంది చెప్" అనేది. వంటలక్క ఏమన్నా "ఎన్ని చెప్పు! బంగారం బంగారమే. మట్టి మట్టే! కేదారసింగుగారి ఇనుపపెట్టె తీసినప్పుడల్లా నా కళ్ళు మిఱుమిట్లు మంటాయి ఆ నగలు నాణాలు చూసి" అనేది.

ఇలా వీళ్ళిద్దరు అనుకుంటూనే వున్నారు. ఓనాడు ఊరంతా పాక్కింది. కేదారసింగుగారింట్లో దొంగలడి యిల్లు దోచుకుని ఉన్న లొద్దు లొసుకు అంతా పట్టుకుపోయినారని. వెంటనే పోలీసుకు రిపోర్టు వెళ్ళింది. ఆ రిపోర్టుమీద తిన్నగా సర్కిలే వచ్చి దర్యాప్తు చేయసాగాడు.

కేదారసింగును "మీ యింట్లో వండిపెట్టే వంటలక్క ఇప్పుడు వుందా?" అని అడిగాడు. "ఉండకేం? ఉండకేం? ఆ ముండ ననుమానించబోకండి. అది ఉత్తి సత్తెకాలపు మనిషి" అన్నాడు కేదారసింగు. "ఇప్పుడామె ఏమి చేస్తూవుందో?" అన్నాడు సర్కిల్. వెంటనే వంటలక్క కోసం ఇల్లంతా వెతికారు. ఇంట్లో ఎక్కడా కనిపించలేదు.

"మరి ఇంట్లో వంట చేస్తూ వుంది అన్నారే?" అని ముదలకించాడు సర్కిల్. ఈ వస్తువులు పోయేదాకా ఆమె మా యింట్లోనే వుంది! ఇంకా కాస్సేపటికో కూస్సేపటికో రాగలదు అని అనుకుంటాను" అన్నాడు కేదారసింగు. 'ఆమెగానీ సన్యాసివేషం వేసుకుని కుంభకరేచకపూరా మహాత్మ్యం అంటూ ఈ వస్తువులతోటి అవతలకు జారిందేమో?" అన్నాడు సర్కిల్. "అలాంటి

దుర్బుద్ధిగల మనిషి కాదండీ. అది! గుణం మంచిది కాకపోవచ్చుగాని బుద్ధి మంచిదే నండీ దానిది". అని కళ్ళనీళ్ళెట్టుకుంటూ— వస్తువులు తనవి ముక్కుపుడక కాడనుంచి పోయినందుకు—ఏడుస్తూ సర్కిల్కు విన్నవించుకుంది కేదారసింగు భార్య. "గుణ" శబ్దానికి "బుద్ధి" శబ్దానికి భేదం ఏమా అని యోచిస్తూ, "అయితే సన్యాసి మరో మనిషి అంటారు" అన్నాడు సర్కిల్, ఆలోచన తెగక నెత్తిమీద జరీపాగా తీసి కొద్దిగా తల గోక్కొంటూ. అంతలో మరో జవాన్ వచ్చి "వీరి వంటలక్క కుమ్మరివాళ్ల గోడను వెలుపలతట్టు పిడకలు తరుస్తూ వుంది" అన్నాడు. "పిడకలు పిడకలు—మనకి పింజకూడు వండి పడెయ్యడం మానేసి—పిడకలు, పిడకలు—ఆ ముండ చేసిన దురంతమే ఇది" అన్నాడు కేదారసింగు ఉగ్రుడై. "ఆ కుమ్మరి మనిషికి మా వంటలక్కకి చిరకాలంనుంచి నేస్తం అండి బాబుగారు! అందుకుగాను వాళ్ళ గోడను పిడకలు తఱచబోలు ఈ పొద్దు" అంది విచింతనం లేకుండా ఇల్లాలు.

"మీ యింట ఘనమైన చోరీ జరిగినప్పుడు ఆమె అంత స్థాయిగా పిడకలు తరవడం ఆలోచనీయమే" అన్నాడు సర్కిల్. అంటూ వెంటనే జవానుతో "నీవు ఆమెను ఆలా కనిపెట్టివుండు. పిడకలు తఱచి అవతలికి సాగేటప్పుడు ఈలెయ్యి. మేము ఈలోగా వీధి గుమ్మంలోంచి ఆ కులాల గృహంలో ప్రవేశించి సోదా చేస్తాము. ఆ కుమ్మరిస్త్రీకి పెనిమిటి వున్నాడా?" అని అన్నాడు సర్కిల్. "పెనిమిటి లేకేం?" అంటూ కేదారసింగు, కొంతమంది ఊరిజనం సర్కిల్ను అనుసరించారు. ఇంకా వీళ్ళందఱూ తన యిల్లు చొఱబడకుండానే పద్మాలమ్మ ఇల్లు వెలువడి "మా యింట బూడిద తప్ప మఱేం దొఱకేను" అంది, బుగ్గలు ముద్దుకిచ్చినట్టు తిప్పుకుంటూ. "నీ పెనిమిటి?" అన్నాడు సర్కిల్. "అతగాడు సారె తిప్పుతూ తిప్పుతూ నిన్న సందెవేళత సన్యసించినాడు. ఎక్కడికి పోయినాడో తెలియదు" అంది పద్మాలమ్మ. "తెలియదూ? తెలియదూ?" అని ఊచిపుచ్చుకు ఒక్క లెంపకాయ తియ్యబోయినాడుగాని సర్కిల్! మళ్ళీ ఆడదనో ఏమో ఎత్తిన చేయిదింపి కొన్నవాడై-జవాన్ చేత చెప్పించి ఆమెను త్రోవలో ఉండకుండా తప్పించాడు. ఆమెయున్నా ఆ యింటిలో గోడ నొకానొక చోట జేర్లబడి ఊరుకొన్నట్లు ఊరుకుంది. ఏ చోట ఆమె గోడను జేర్లబడి వుందో సరిగా ఆ గోడయొక్క అవలితట్టున కేదారసింగుగారి వంటలక్క పిడకలు తరుస్తూ వుంది తీరుబడిగా!

"తన మగడు కడచిన మాపులు సన్యసించాడంటుంది ఈ ఆడ మనిషి! మీకు సన్యాసి కనబడ్డ దెప్పుడు?" అని అడిగాడు సర్కిల్, కేదారసింగు కేసి తిరిగి. సింగు "ఇప్పుడేనండీ! తమరు వచ్చే ముందండీ! స్వామీ తమ ప్రభావం ఎట్టిదో వినవలతునంటే కుంభక రేచక మహాత్మ్యము గలవాణ్ణి అని చెప్పి తిరోహితుడైనాడు!" అన్నాడు కేదారసింగు. "తమమీద గాని తమ భార్యగారిమీదగాని మంత్రమైనా చల్లాడా సన్యాసి?" అని అడిగాడు సర్కిల్. "అంత తెలివే మాకుంటే మా వస్తువులు పోనేపోవు. కుంభకర్ణుని నిద్రలో వుంటాం

ఎప్పుడూ కూడా నేనూ నా పెళ్లాం, ఇంటిల్లిపాదీ అందరం."

"భలే కుటుంబం!" అని కేదారసింగు కేసి ఒక చిరునవ్వువదలి, ఆలస్య మమృతం విషం అని సర్కిల్ పద్మాలమ్మచర్యను ఫలునిధాల పరికించజొచ్చాడు. పద్మాలమ్మ ఎంతసేపూ తా నిలబడ్డ గోడకుండీ బెనక్కుండా అదే తావున నిలుచుండి, వీపుకు మూపుకు గోడ తెల్ల గాసుకుపోయేలా రాపాడుతూ "నావొంక అలా చూస్తారెందుకు? దొరగారూ! ఆవల పిడకల తరుపికి గోడ ఊ అదిరిపోతుంటే నా నూగి పోతున్నాను" అని మూర్ఛిల్లింది.

ఎప్పుడైతే పద్మాలమ్మ మూర్ఛిల్లిందో సర్కిల్ ఆమెమీదను చన్నీళ్లు జల్లమని ఒక జవానుకు పురమాయించి, రెండో జవాన్ను గోడ బెల్లగితీయమన్నాడు. పద్మాలమ్మవీపు రాపాడిన పొడుగునా బెల్లు కొంచెం పచ్చిపచ్చిగా కాపడింది. తవ్విన ఒక అడుగు లోతు మేరలో గోడలోపట పచ్చికుండ ఒకటి కనిపించింది. "ఆ కుండమాం ఆవలో కాల్చడానికి పెట్టుకున్నాం" అంది పద్మాలమ్మ కొంచెం తెప్పిరిల్లి.

అంతలో ఆ కుమ్మరి యిల్లు అంటుకుంది. అంటుకుంది అనేకన్న సన్యాసివేషాన్నవున్న పద్మాలమ్మ మొగుడు తన యిల్లు తానే ఎక్కి అంటించుకున్నాడని చెప్పొచ్చు.

అయితే ఆ యిల్లు అంటుకున్నదాని పర్యవసానం యీవల రావిచెట్టుక్రింద నిలబడి ఆజ్వాల, ఆ వెలుగు, ఆ వేడి, ఆవిసురు చూచినవాళ్లకుగాని అవగాహన కాదు.

గోడలో వున్న పచ్చికుండకు, ఆ యిల్లు పరశురామప్రీతి కావడమే ఆవ అయి, రంగుమార్చి గట్టి చేకూర్చింది; కాని ఆ కుండ వోరిగి దానినుండి తప్త కాంచనం ధారగా ధాతుగా, వొలకపోసినట్టు వెలికి వెల్లువగట్టింది.

వచ్చిన పోలీసులు ప్రజలు యావన్మంది నీళ్ళు ఇనక బెండడి చేటలతోటి, చిమ్మటి గొట్టాలతోటి పోసి అగ్నిహోత్రం ఆరిపేసరికి సమస్తం తగులబడిపోయింది. ఒక్క మనుష్యులు వాళ్లు కట్టుకున్న బట్టలు మాత్రం మిగిలాయి.

"పచ్చిపిడకలు కూడా భస్మం అయిపోయినాయి" అని వంటలక్క ఆశ్చర్యపోతూ చూస్తూవుంటే, పద్మాలమ్మ "పచ్చికుండ పగిలిపోకుండాగట్టిపడింది చూచావా వొలే?" అని అతి అమాయకురాలిగా ఆడజొచ్చింది.

కరిగిపోయిన బంగారాన్ని గుర్తుపట్టించడమెల్లా అని పోలీసులు మెల్లమెల్లగా వెళ్లిపోయినారు. ఎంత దొంగతనం చేసినా సొంతయిల్లు తగలబెట్టుకునే సన్నాసులుంటారా అని కుంభకారుని ఒకపిచ్చివానిగా పరిగణించి ఊరినుండి గ్రామస్థులు వెడలగొట్టారు. దాంతో బేడి మూకవేడుకా వింతా మరింత హెచ్చయిపోయింది.

కొండంత కోడిగుడ్డంత బంగారం లేని వాళ్లుంటారా అని అంటే కొండలు దంతా కుంభకారిణి కుంభకోణం అన్నారు.

కథ కంచికి వెళ్ళింది. మనం మనయింటికి వచ్చేశాం.

తమసి

శ్రీ బెల్లంకొండ చంద్రమౌళిశాస్త్రి

చీకటి కోణముల్ మలచి చిత్రిక బట్టిన ఏ నిశీథినీ
లోకము దూకెడా నిదురలో, కలలో, కథలోని మత్తులో
శోకసుఖాస్త విశ్వహార సుందరనాట్య మహోపదంబులన్
మోకరిలన్ భయాంధమయిపోయెను లోకము బాధ పెట్టులో !

కాటుకదుప్పటిన్ బిగువుగా ముసుగేసి ప్రపంచపంచతం
త్రాటపై మాటలే మనికి దాకగనీని హిమాని ప్రక్కలో
గాటపు కౌగిలింతలవిగారపు నిద్దుర మున్గ ఘూకదే
శాటనయాత్రికుల్, జరయు, చావును మ్రింగిన మూగజీవులే !

ఓ నిద్రాణదరిద్ర దేవతలు రారోయీ ! నిశే, నిద్దురే,
ప్రాణంబై వినరాని గీతముల నాలాపింతువో ! స్వప్నవీ
ణానాదంబుల !! అర్ధతృప్తనుగు పన్నాగాలు మిన్నాగులై
మీ నిశ్శబ్ద గళాల కాట్లనుచు ! ఏమీ ! పొంగనో ధూమముల్ !

నా విరహాతివేళ కరుణా తరుణాంధతమోబ్ధిలోచన
స్రావనిదాఘ సంక్షుభిత రావము లేనను బల్కరింప, సం
ధ్యావమదగ్ర రాత్రిక విహాయస రేఖలు పెట్టిపోయి, నా
భావములో విశీర్ణరసభారము లౌచును బాధపెట్టవా !!

పొగవలె ప్రాకిప్రాకిచని భూనభముల్ ఒక కొల్కిలోనికిన్
బిగువుగ లంకవేసిన దవీయసి పొదువు గాఢతామసీ !
నగలెగయంగ నీమణిక వాటము దీసి కనంగరాని సో
యగముల కేశబంధము రయంబుగ విప్పెదవేల దీర్ఘవై !

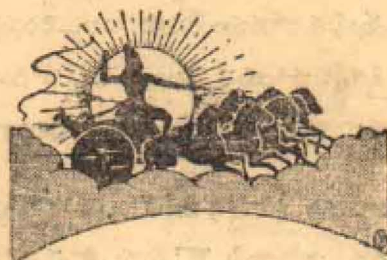
నరములు లేని సుందరివి, నాట్యము జేతువు దృక్కనోంతగాం
తరముల ! బుద్ధికందని కథాకళికల్ నవ పేశలాంబర

స్ఫురిత విసారిసంబులయి జోలలు పాడును, విస్ఫృత శాఖధుల్
విరిసిన వేమొ నీలపరివేష కషాయములౌచు నెచ్చెలీ!

సర్వము శూన్యమే! మరియు సర్వము నేకమె! అంచు వేత్తలై
పర్విన వారు చూసిన విషాదము దోచును, భారమౌను, నీ
ధూర్వహ భ్రూలతాంగణ విధుంత దధంగిను తోంగి; ఇంక నీ
గర్వములోన సామ్మ్రసిలి కాకులు—లోకులు మోకరిల్లిరో!!

ఓ తమసీ! ఒహోయి నిరయోజ్ఝిత సంతమసీ! మరింక నీ
చేతములో కబోదులకు చేనయి గల్, కనుసైగ లెందుకో
శేతువు; మిణ్గురైన ఒక చిన్నని చుక్కయినన్ వెలుంగగా
భీతులు గారులే! ప్రణయపీరులుగా రసలే! క్షుధార్తులే!!

నీవలెనమ్యో లోకములు, నీవలెనాకలనాదు నల్లగా
జేవలు గక్కికోవలను జిమ్మును; దీప మెరుంగనట్టి ప
జీవులు నీకపుంగిలిని చిత్తము శాంతికి జేస్తురో! రహో
రావము నీ యొడంద మరి రాయును నా యెడదక్ మహోనశ!!

తనూ - నీరజా

శ్రీమతి మాలతీ చందూర్

My dear friend

పొద్దుటే వచ్చాం నంది హిల్సునుంచి. రఘుకి రేపటినుంచీ హాస్పిటల్ పోస్టింగ్స్. సాయంత్రం 5 గంటలకి తప్పక రావాలి. రాత్రి పదింటిదాకా గడిపేవీలు మాకు. వస్తారుగదూ!

—నీరజ

కాఫీ ట్రేలోని వుత్తరాల్లోంచి నీరజ దస్తూరి మెరుపులా తొంగిచూసింది. తాగేకప్పు కాఫీనీ అలాగే వదలి లేతనుబ్బురంగుకవరు ఆదుర్దాగా చించాడు. స్వచ్ఛమైన మూడు పంక్తుల ఆహ్వానం.

నీరజ—నీరజ వేళ్ల మధ్యనుంచి జారిన మంచు బొట్టులా తన జీవితంలోంచి జారిపోయింది. ఎలా జారింది ఆ నాటి యీనాటికీ - ఏనాటికీ తెగని సమస్య. తన ఆత్మాభిమానమా - అహంభావమా? ఏది కారణం?

అంతవరకూ - అంటే నీరజతో స్నేహం కలవక ముందు—స్త్రీలందరూ తనకి, వుత్త ఆట బొమ్మల్లా, మనోనిశ్చయంలేని రామచిలుకల్లా కనపడ్డారు. పురుషుడు కదలక, మెదలక, మెతక లేకుండా వుంటే, ఎంతటి స్త్రీఅయినా పాదాలవద్ద వాలుతుందని, తన పూర్వానుభవాలు పాఠాలు చెప్పాయి.

కాని నీరజ తన అహ్వానాన్ని—నవ్వుతూ మార్దవంగా తొక్కిపారేసి, మెత్తటి ముఖమల్ చెప్పుతో కొట్టినట్టు, స్త్రీకి ధనంకాక హృదయం కావాలని చెప్పింది. ఆ కళ్ళలో ఎంతేసి లోతులున్నాయి. తను ఆ లోతుల్ని చూసీకూడా చూడనట్టు వ్యవహరించాడు. అందువల్లే నీరజ తన జీవిత ప్రాంగణంలోకి, అడుగెట్టికూడా చటుక్కున తప్పుకుంది. తన యింటిని ఆమె నవ్వుల్తో వెలిగించ నిరాకరించింది.

ఆమెకి తన హృదయాన్ని సమర్పించి, ప్రేమతో కట్టేసుకోకుండా — దూరాన్నుంచి అహంభావంతో చూస్తూ, ఆఖరికి ఆణిముత్యంలాంటి నీరజని చేతులారా వదిలేసుకున్నాడు.

తనకి తెలియకుండా నిట్టూర్పు వెలువడింది. నీరజ ఎంత తెలివైంది. మెత్మెదిగా, ధీమాగా తనని ప్రియమిత్రుణ్ణి చేసుకుంది! నీరజస్నేహంతో స్త్రీజాతి పట్ల తనకి కొత్తదృష్టి అలవడింది. కాఫీకప్పు ఎత్తి తాగబోయాడు. పెదాలకి చల్లారిపోయిన కాఫీ తగిలింది. టైము చూశాడు. 9 గం. 15 నిముషాలయింది. సాయంత్రం అయిదింటికీ, తొమ్మిదింబావుకీ మధ్య ఏడుగంటల నలభైఅయిదు నిముషాలకాలంవుంది. యింతసేపు—యీ ఏడుగంటల నలభైఅయిదు నిముషాలు—తను నీరజనుగురించిన ఆలోచనలురాకుండా చేసుకోగలడా? ఏమో?

విచిత్రం. ప్రతి ఆలోచనా అదుపులో వుంచుకునే తనే నీరజనుగూర్చిన ఆలోచనలని ఆపుకోలేకుండా వున్నాడు. పక్కనున్న పేపరుతీసి పేజీలు తిరగేశాడు—కాని లాభంలేదు.

* * *

ఆగస్టు పద్దెనిమిదో తేదీ తన జీవితంలో మరపురాని రోజు. తనకింకా బాగా జ్ఞాపకం. పొద్దుట రెండుమూడు అర్జంటుపనులుంటే ముగించుకుని, కాంపవుండింగ్ కిచ్చి, బ్లిట్జ్ పేపరు మడిచిపుచ్చుకుని, యథాలాపంగా 16వ నెంబరు బస్ క్యూలో నుల్చున్నాడు. మధ్యాహ్నం పన్నెండున్నర అయింది. ఎండ పేలుస్తోంది. వెధవది బస్సింకా రాదు! క్యూలో మనుషుల సంఖ్య ఒకటొకటిగా పెరుగుతోంది. తనవెనక—నలుగురైదుగురు మనుషుల కవతలగా వచ్చి నుల్చున్న అమ్మాయితలలోని ఎర్రనిగులాబీ తనకంటిని వెంటనే ఆకర్షించింది.

ఎర్రనిగులాబీ—ఒకే ఒక్క గులాబీ పొడుగాటి జెడలోంచి వేలాడుతోంది—ఏ ఆలోచనలూ లేకుండా ఆ పువ్వువంక అలా రెప్పవాల్చకుండా చూస్తూ నుల్చున్నాడతను.

ఇంతలో బస్సొచ్చింది. తన ముందున్నవారు ఎక్కుతున్నారు. క్యూనివదలి ఎర్రగులాబీ—గబగబ

వచ్చి ఎక్కబోయింది. తను చెయ్యి అడ్డుపెట్టి, "ఇది క్యూ—విూలాగే మేమూ నుల్చున్నాం. వరస ప్రకారం ఎక్కండి." అన్నాడు—కొంచెం మోటుగానే. తనకాక్షణాన ఆ ఎర్ర గులాబీమీద చిరాకెత్తుకొచ్చినమాటనిజం. ప్రపంచజ్ఞానం తెలిసినవాళ్లు కూడా అలా ప్రవర్తిస్తే ఎట్లా? స్త్రీగదా అని క్యూలోని పెద్దమనుషులంతా కిక్కురుమనకుండా ఊరుకున్నారు.

ఎర్రగులాబీపువ్వు తనవంక తీక్షణంగాచూసి, వెనక్కితిప్పుకుంది. తను సన్నగా నవ్వుకున్నాడు.

అందరూ ఎక్కారు. చివరికి ఆ అమ్మాయి ఎక్కి, తనవంక విజయగర్వంతో చూసింది. కూర్చొనేందుకు స్థలంలేక నుల్చున్న ఆ అమ్మాయికి తను నుల్చొని, సీటుయివ్వబోతే "అక్కర్లేదు *Thanks*" అని తనతో అని, పక్కమనిషి సీటిస్తే గబుక్కున కూచుంది.

ఆ అమ్మాయి అంతనిర్మొహమాటంగా తనిచ్చిన సీటు వద్దని, తక్షణం తనపక్కవాడిచ్చిన స్థలంలో కూచోటంతో—తనకి కొంచెం చిరాకూ, వెనువెంటనే నవ్వుకలిగినాయి.

బస్సుకదిలింది. తన పక్కవాడు పరమ శత్రువో—రాక్షసుడో అన్నట్టు ఆ అమ్మాయి తల కిటికీవెంపు తిప్పుకుని కూచుంది. తను తిరిగిచూడగా తల్లో ఎర్ర గులాబీలేదు. ఏదో వస్తువుపోయినట్టు నలుపక్కలా చూశాడుతను. కిందా, పక్కనా వెతగ్గా కాళ్ళవద్ద ఎర్ర గులాబీ పడిఉంది. అదితీసి '*Excuse me*' అంటూ చేతికిచ్చాడు.

అమ్మాయి పువ్వునందుకుంటూ '*Thanks*' అంది, కళ్ళల్లోకిచూస్తూ. యిందాకటికిమల్లే కనుకొలకుల్లో కోపంతో మిళితమైన ఎరుపుజీరలు కనపడలేదు. కళ్లు స్నేహపూర్వకంగా నవ్వినట్లనిపించాయి.

పాలమీగడలాంటి తెల్లటిచీర. నీలిరంగు జాకెట్టూ, చేతినవాచీ, తల్లో ఎర్రగులాబీ, యివన్నీ అందాలపాలపిల్లి అయిన అనునాతన యువతిని జ్ఞప్తికితెస్తున్నా, వాటివెనకన ఏదో సౌకుమార్యం, స్వచ్ఛందతా—మనసుకు లీలగా తోచడం మొదలు పెట్టాయి.

బస్ పెట్రోల్ బంక్ కి వచ్చేదాకా, కొనదేలిన ముక్కూ. తీర్చిదిద్దిన కనుబొమలూ, సోగదేరిన కండ్లనీ, తనకి తెలియకుండానే పరిశీలిస్తూ కూచున్నాడు, వెడల్పాటి నోరు ఒక విధంగా ముఖానికి వికారం కల్పించినట్టుగా వుంది. పెట్రోల్ బంక్ దగ్గిర ఆగిన బస్సులోంచి ఆ అమ్మాయి దిగుతూంటే నల్లని జెడలోని ఎర్రగులాబీ తనని మురిపించింది...

అదే మొదటిసారి తను నీరజని చూడటం. అప్పటికి ఆమెపేరు నీరజ అని తెలియదు కాని మనసులో ఎర్రని గులాబీ—తెల్లనిపైటా, పొడుగాటిజెడా, చాలాసార్లు తనని వెంటాడుతూండేవి.

వారంరోజుల తర్వాత సాయంత్రం వేళ దోవర్ బ్రిడ్జివైపు కారులో పోతూంటే, ఫుట్ పాత్ మీద ఎర్రగులాబీ యిద్దరు ముగ్గురు స్నేహితురాండ్ర మధ్య కనపడింది. వారినవ్వుల్లో కలిసిన ఆమె నవ్వు అలలు అలలుగా గాలిలోకలిసి తియ్యగాతన చెవి సోకింది.

ఆటుపైన రెండు మూడుసార్లు బస్ స్టాపుల వద్దా, అలా ఫుట్ పాత్ లవైపు నడుస్తూనూ ఆ అమ్మాయి తనకి కనపడింది. నల్లతాచులాంటి ఆమె జెడ ఒకనాడల్లా తన శాంతిని ధ్వంసంచేసింది.

తను ఎంతమంది స్త్రీలని చూడలేదు? అందులో చదువుకున్న స్త్రీలతో తనకు పరిచయం లేకనా? తనకున్న డబ్బూ—హోదాతో తెలివైన స్త్రీల మనోహర వీక్షణాలను తప్పించుకోడానికి, తనెన్నెన్ని యిబ్బందులు పడటంలేదు? అలాటిది తను యీ అమ్మాయినిగూర్చిన ఆలోచనలనుంచి తప్పించుకోలేక పోవడం తనకే ఆశ్చర్యంగావుంది.

మరోసారి తను సినిమా హాల్లోకి అడుగెడుతున్నాడు. ఆ అమ్మాయి—ఎవరో స్నేహితుడితో బయటకొస్తోంది. తననిచూసి ఆమెకళ్లు గుర్తున్నట్టు సన్నగా నాట్యం చేశాయి. పెదాలు బద్ధకంగా నవ్వినట్లు వంకర తిరిగాయి. అంతే—తనకు సినిమా చూస్తున్నంతసేపూ మనసులోనూ, తెరమీదాకూడా ఆమె మొహమే కనిపించింది. పూర్తీ పేరూ తెలియని ఆ పిల్లమీద తన వలపు తలపులకి అర్థం?

తనేం యవ్వనంలోకి అడుగెడుతున్న యువకుడా? తన కళ్లతో తను ముప్ఫైఎనిమిది వసంతాలు చూశాడు. కనిపించిన స్నేహితులూ, ప్రేమిం

చిన ప్రేయురాళ్లూ, చనిపోయిన తల్లిదండ్రులూ, మిగిలిన సిరిసంపదలూ,......తనకి జీవితంపట్ల ఏకోపమూ లేదు. ఉద్రేకాలూ, ప్రేమభావాలూ తనకంట వనే స్థైర్యంతో దూరాన్నుంచి, నిర్వికార భావంతో చూసే తనకు యీ అమ్మాయిపై విడవకుండా తలపులేమిటి?

ఎంతమంది స్త్రీలు తన వంటరి జీవితపుగోడలు బద్దలుగొట్టి, లోనికి ప్రవేశించి, తన ఏకాంతతను తమ నవ్వుల్తో, అర్థంలేని మాటల్తో, భంగం చేద్దామని ప్రయత్నించలేదు? ఎంతమంది తమ చిరునవ్వుల్తో కనపడని అనురాగ బంధాలు తన చుట్టూ అల్లలేదు? వాటిని దూరాన్నుంచి చూస్తూ, అంటకుండా తప్పించుకుని మందహాస వదనంతో తను బయటికి రాలేదు కనకనా! అట్లాంటిది తనకెందుకు యీ ఎరగని పిల్లమీద మమకారం?

* * *

ఆనాడు పొద్దుటినుంచీ ఒకటే వర్షం. విడవకుండా పడుతోంది వర్షం. పదిగంటలవేళ సెంట్రల్ నుంచి తను యింటికెళ్లుతున్నాడు,—పూనమలే హైరోడ్డుమీదుగా. వెచ్చగా రెండుకప్పుల టీ తాగి, ఏపుస్తకమో తెచ్చుకుందామని ప్లాన్. తనకి పెట్రోల్ బంక్ దగ్గిర బస్ స్టాపులో ఎర్రగులాబీ ముఖం కనపడింది. అనుకోకుండా కాళ్ళు బ్రేక్ వేశాయి. కారు నెమ్మదిగా దగ్గిరకి పోనిచ్చి,

"ఎక్కండి—యీ వర్షంలో బస్‌లో ఖాళీ గూడా వుండదు" అన్నాడు.

"అబ్బే, వద్దండీ—బస్ వస్తుందిగా. వెళ్ళిపోతా" అంది తలతిప్పి.

"ఫరవాలేదు. ఎటువెళ్తారో చెప్పండి—దిగబెడ్తా" అన్నాడు, ప్రార్థించే కంఠస్థాయి తనకి తెలియకుండానే ప్రవేశించింది.

"నేను మౌంట్‌రోడ్ వైపు వెళ్లాలి. మీరు యిటు వెళ్తున్నారాయెను. అనవసరంగా నాకోసం మీరు వెనక్కి వెళ్లడం యిష్టంలేదు." అంది ఆ అమ్మాయి.

"ఫరవాలేదు. నా కిష్టంగావుంది మిమ్మల్ని పంపడం" అంటూ కారుతలుపు తెరిచాడు.

ఎక్కి కూచుంది అమ్మాయి. ముదురురంగు ఆకుపచ్చనిచీర, తెల్లని జాకెట్టూ, జడలో తెల్ల గులాబీ యీ అమ్మాయి కీరంగు లెక్కడ దొరుకు తాయో?

"ఆనాడు బహుశా మీకు నామీద కోపం వచ్చివుండాలి. నేను చాలా మొరటువాడిననికూడా అనుకుని వుంటారు" అన్నాడు పేర్లపరిచయం అయాక.

"మీరు చెయ్యి అడ్డుపెట్టంగానే ఆక్షణంలో కోపంవచ్చిన మాట వాస్తవమే. కాని మరుక్షణంలో, నా తప్పు నేను గ్రహించుకున్నాను. అందువల్ల కోపానికి బదులు కాస్త సిగ్గుకలిగింది" అంది సూటిగా చూస్తూ.

"మీ తప్పును వేలెత్తి చూపిద్దామనే భావంతో నేను బస్సెక్కవద్దనలేదు. పూరికే రూల్సు చెప్పాను. నాగరికత అంటే నిబంధనలు పాటించడమేగా"

"మీరు నా తప్పులేకుండా అనివుంటే, అసలు మీ మాటలు లెఖ్ఖచేసివుండేదాన్ని కాను. వున్న నిజంచెప్పారు; అదీ ముఖంమీద చెప్పారు. ఆ నిజాన్ని జీర్ణించుకునేందుకు కాస్త టైముపట్టింది. స్త్రీనిగదా అని క్రమాన్ని వ్యతిరేకిస్తుంటే చూసి వూరుకునే మొగాళ్ళకంటే, నిజంచెప్పే పురుషులు సూటుమనుషులు ఎందుకవుతారు?" అంది నీరజ.

ఆ సంభాషణలోని — నిర్మొహమాటం, ఆ కళ్ల లోని సూటితనం చూడగా ఆమె చెప్పినవన్నీ నిజం అనిపించింది.

నీరజని ఆఫీసు మెట్లవద్ద దించాడు.

* * *

గ్రాడ్యుయేట్ నీరజ యూరోపియన్ ఫరమ్‌లో సెక్రటరీగా పనిచేస్తోంది. తల్లీ దండ్రీ లేరట నీరజకి. ఆమెకి ప్రపంచంలో వున్న చుట్టాలల్లా భర్తలేని ఒక మేనత్త. నెలకి యిరవైరూపాయిలు పంపడంతో, ఈ బాంధవ్యపు తాళ్ళుకూడా తెగిపోయాయి. నీరజ స్త్రీల హాస్టలులో వుండి వుద్యోగంచేస్తోంది. అంతే నీరజ తనవిగురించి చెప్పినవృత్తాంతం.

నీరజతో క్రమంగా స్నేహం అభివృద్ధి అవుతున్నకొద్దీ, ఆమె స్వభావంలోని సరళతా, హృదయంలోని మార్దవం, తనను ఆకర్షిస్తూవచ్చాయి. స్త్రీలని తప్పించుకుతిరిగే తను నీరజ ఆఫీసువద్దా, ఆడవాళ్ళ హాస్టలువద్దా ఆమెకోసం కనిపెట్టుకు కూచునే స్థితికివచ్చాడు. నీరజ ప్రతివిషయం చాలా సూటిగా, దాపరికంలేకుండా తనదగ్గిర మాట్లాడుతూండేది. ఇద్దరూ సినిమాలకీ వాటికీ వెళుతూండేవారు. మనసులో నీరజమీద మమత. అదిపైకి కనపడనీయకుండా, దాన్ని స్నేహంతో కప్పి ప్రవర్తిస్తూండేవాడు. కాని తన అంతర్యం తెలుసుకోలేనంత అమాయకురాలు కాదు నీరజ.

"వొచ్చే ఆదివారం *Devotion* పిక్చరుకి టిక్కెట్లు తెప్పిస్తున్నాను." అన్నాడు నీరజతో.

నీరజ సమాధానం చెప్పలేదు.

నీరజ సరేనంటుంది. ఆమెకి అభ్యంతరం వుండదు అని ధీమాగా అనుకున్న తను ఆశ్చర్యపోయి ఆమెవంక ప్రశ్నార్థకంగా చూశాడు.

"ఆదివారం ఒక ఫ్రెండ్‌తో ఆ పిక్చరు కే వస్తానని మాటిచ్చాను" అంది సాలోచనగా.

"ఏం ఫ్రెండ్?".

"మీతో పరిచయంకలగకముందు ఒకసారి సినిమాహాల్లో చూసలేదూ ఒకబ్బాయిని. అతనికి మాటిచ్చాను."

అసలు ఆ అబ్బాయిసంగతి మర్చిపోయాడు తను. ఆ అబ్బాయిఎవరు? అతనికీ యీమెకీ ఎన్నాళ్లనుంచీ పరిచయం? ఈలాటి ప్రశ్నలుఅన్నీ గిర్రున తిరిగాయి. అతనికోసం తనతో సినిమాకిరావనటమా — కాస్తమనసులో జెలసీలాంటిది తలెత్తింది.

"ఆహా — అల్లాగా" అన్నాడు ఏమీ అనుకోనట్టు.

"అసలు రఘుని మీకు పరిచయం చేద్దామని చాలా రోజులనుంచి అనుకుంటున్నాను. అతనంటే మీరు తప్పక యిష్టపడతారు. పోనీ మన ముగ్గురం కలిసి సినిమాకి వెళ్దామా — మిమ్మల్ని రఘు కలుసుకున్నట్టూ వుంటుంది, అంది నీరజ వుత్సాహంగా.

"తప్పకుండా" అన్నాడు తను, రఘునిగురించి మాట్లాడుతున్నప్పుడు మెరిసే ఆమెకళ్లనుచూస్తూ.

ఆదివారం అయిందింటికి నీరజా, రఘూ తన యింటికొచ్చారు. నీరజ చాలా హుందాగా, దర్జాగా అడుగెట్టింది హాల్లోకి. రఘు ఆమె అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ వచ్చాడు. నీరజ రఘుని తనకి పరిచయం చేసింది.

రఘురామారావు. *M. B.* చివరి ఏడు చదువుతున్నాడు. నీరజకీ అతనికీ మూడేళ్ల నుంచి స్నేహమట. నీరజ రఘుమీద ఒకవిధమయిన వాత్సల్యం వెల్లబోసింది. రఘు హాల్లో కూచున్నాడే గాని, అతను పరిసరాలన్నీ మర్చినట్టూ, చూడనట్టూ వున్నాడు. అతని కంటికి నీరజ ఒక్కతే కనపడ్తుంది. నీరజ ప్రతి కదలికనీ, ప్రతి చూపునీ, ప్రతిమాటనీ విశ్వాసంతో—కృతజ్ఞతతో ఆరాధిస్తూ కూచున్నాడు రఘు.

తోటలో పూసిన జాజులు సజ్జలో వుంచి తెచ్చాడు నాయుడు—నీరజ టేబుల్ మీద వున్న పట్టుదారంతో మాలకడ్తూ మాట్లాడుతోంది. రఘుకళ్లు నీరజ వేళ్ళని వదలకుండా చూస్తున్నాయి.

నీరజ తనతో మాట్లాడుతూ—రఘువంక మధ్య మధ్య భయంలేదన్నట్టు చూస్తోంది. రఘు ఆ చిరునవ్వుకే మహా తపస్సులు చేస్తున్నట్టు ఎదురు చూస్తూ కూచునేవాడు.

నీరజ కిటికీవద్ద నుల్చుని జాజిచెండుని పొడుగాటి వేళ్ళతో, జెడలో తురుముకుంది. చెరోదండా కట్టి తను కిచ్చింది. నీరజ యిస్తున్న జాజిదండను తీసుకునే రఘు వేళ్లవణుకు చూసిన తనకు ఏదో మహాజ్ఞానం కలిగినట్టయింది. ఆ కుర్రవాడిమీద నీరజకున్న అధికారం చూసి తనకెందుకో భయమూ, జాలీ కలిగాయి.

* * *

రఘుకి యిరవై మూడేళ్లుంటాయి. బహుశా నీరజకంటే ఏడాది రెండేళ్లూ చిన్నేమో కూడా. అతని తండ్రి తృణమో, పణమో వున్న ఖామందు. ఇద్దరు చెల్లెళ్ళూ—తమ్ముడూ వున్నట్లు చెప్పాడు తనతో. రఘు చూడటానికి, నీరజకి మల్లే పదిమందిలోంచి విడిగా కనపడకపోయినా—ఆకర్షణగల ముఖం అని అనక తప్పదు. చదువులో మంచి తెలివి పట్టుదలా గల కుర్రాడు. నీరజ చెప్పినట్లు అతన్ని చూసి యిష్టపడకుండా వుండలేము కుర్రవాడిని చూడగానే వృద్ధిలోకి రావలసినవాడు అని, అనిపిస్తుంది. అన్నిటికన్నా నీరజమీద అతనికున్న ప్రేమా, ఆ ఆరాధనా చూస్తేమటుకు తప్పక ఆశ్చర్యం కలగకపోదు.

నీరజ యితన్ని వదలి మరెవర్నయినా, అవతాతనను, పెండ్లాడితే, యితను పిచ్చివాడవుతాడా అన్నంతగా భయపడేవాడు కొన్ని క్షణాలలో. రఘులో వొక విధమైన బాల్య చాపల్యం కనపడేది.

ఇద్దరూ వస్తూండేవారు, వెళ్తూండేవారు. రఘుని నీరజ లేకుండా, తను చాలాసార్లు కలుసుకున్నాడు. అతను నీరజను ఒక దేవిలా పూజిస్తాడనే అభిప్రాయం రఘు మాటల్లో తెలుస్తూండేది. తను నీరజ స్నేహితుడు కాబట్టి, తనకీ యిష్టుడే అన్నట్టు ప్రవర్తించేవాడు రఘు తనతో తిరుగుతున్నప్పుడు. తన పట్ల జెలసీగానీ, కోపంగాని వెళ్ళబోస్తాడేమోనని చాలా దగ్గరనుంచి కనిపెడ్తూండేవాడు. కాని తన పట్ల స్నేహభావం తప్ప మరొకటి కనపడేది కాదు.

క్రమంగా నీరజకూ, తనకూ మధ్య స్నేహం పెరిగి, యిద్దరూ చాలా సన్నిహితులయ్యారు. తన కిష్టమయిన పనులు చేయడంలో, తను యిష్టపడ్డ చీరెలు ధరించడంలో, నీరజ తన మీదవున్న మమకారాన్ని వెల్లడించేది.

ఏనాడూ తను నీరజని—"నీరజా నువ్వు నాకు కావాలి—నా హృదయ ప్రాంగణానికి నువ్వు కాంతివి" అనిగానీ "నీ ప్రేమవాహిని నామీద పొంగనియ్యి" అనిగానీ నోరుజాచి అనగలేదు. కాని తమ యిద్దరి చేష్టలూ, చూపులూ ప్రేమని వెల్లబుచ్చుతూవుండేవి.

నీరజవద్ద తన యితర ప్రేయసుల గురించీ, స్నేహితులగురించీ దాచలేదు. వొకవిధంగా తన ఆత్మను, జీవితాన్ని ఆమెముందు దాపరికం లేకుండా వుంచాననే చెప్పవచ్చు. ఏవొక్క అభిప్రాయం వెలిబుచ్చకుండా, తను చెప్పినవన్నీ, వోపిగ్గా, సానుభూతితో వినేది. భూతకాలంలో తనకి తగిలిన, మానసిక గాయాలవల్ల ప్రపంచాన్ని, మనుష్యుల్ని నిరసనతో మాట్లాడితే నీరజ వారించేది. "ప్రపంచాన్ని తిట్టి లాభంలేదు—ప్రపంచాన్ని ప్రేమించి అదిమనల్ని ప్రేమించేట్టు చేసుకోవాలి" అనేది. నీరజమాటలు వుపదేశంగా తీసుకుని, ఆమెను

ప్రేమించి తనను ప్రేమించేట్టు చేసుకునేందుకు ప్రయత్నించాడు.

వేసంగికి రఘు కాలేజీకి శెలవలు యిచ్చారు. అతను శెలవలకి వాళ్ల వూరు వెళ్లిపోయాడు. నీరజకి నెల్లాళ్ళు శెలవ పెట్టి తన మేనత్తదగ్గిర కెళ్లాలని వుంది. అభిప్రాయం అడిగేందుకు తనదగ్గిర కొచ్చింది రఘువెళ్ళిన మూడో నాడు.

"మా వూరెళ్ళి యిప్పుడేం చేస్తావ్? శెలవ పెట్టి మా యింటికొచ్చి వుండు. వూరంతా వూరికే తిరుగుదాం" అన్నాడు నవ్వుతూ.

"మీరుండమంటే యిక్కడే వుంటా. నాకెక్కడయినా ఒకటే. ఎటొచ్చీ కొంత విశ్రాంతి కావాలి. అంతే, హాస్టల్లోనే వుంటా. తిరగటం అంటారా అది మీ వోపిక" అంది మళ్ళీ నవ్వుతూనే.

ఆ సాయంత్రం అనుకున్నాడు నీరజలోని పరాకు, 'మీ వోపిక' అన్న ఆమె మాటలోని మృదుత్వం చూసి తను నెగ్గానని; తన నోటిమీదుగా ప్రేమించానని అనకపోయినా, ఆమె తన వైపుగా తిరుగుతోందని. ఈసారి నీరజ ప్రేమపాశాల్లోంచి తను పారిపోయే ప్రయత్నం చెయ్యలేదు సరిగదా, నీరజ ప్రేమకి దాసోహంచేసి, జీవితాన్ని ఆమె చేతుల్లో నిశ్చింతగా, వుంచేందుకు నిశ్చయించుకున్నాడు.

ఆ శెలవలు నెలరోజులూ నీరజ చాలా చాలా సరదాగావుంది. తనలోని నిర్వికారం మాయమయింది. ఇంట్లో పనివాళ్ళు, బయట స్నేహితులు తమ్ముకాబోయే దంపతులుగా ఎదురుచూస్తున్నారు.

ఇంట్లో పనివాళ్ళు అమ్మగారికి పువ్వులూ అవీ జాగరూకతతో సప్లయి చెయ్యడం, నాయరు అమ్మగారికి యిష్టమయిన ఫలహారాలు చెయ్యడం, మొదలయిన పనులు తనకు తెలియకుండానే, వాటి అర్థాలు అవి, కల్పించుకునేవి.

నీరజ తిరిగి ఆఫీసులో ప్రవేశించింది. రోజూ సాయంత్రం తప్పనిసరిగా యిద్దరూ కలుసుకునే వారు. ప్రతివుదయం నిద్దర లేచి సాయంత్రంకోసం ఎదురు చూసేవాడు తను.

పదిహేనురోజులు గడిచాక నీరజ ఒక సాయంత్రం, "రఘు దగ్గిరనుంచి వుత్తరంవచ్చింది" అంది గబుక్కున.

"ఏమిటి విశేషాలు?" అన్నాడు తను సిగరెట్ ముట్టిస్తూ.

"వాళ్ల నాన్నతో దెబ్బలాడాట్ట, వారంరోజుల్లో వస్తానని రాశాడు."

"దెబ్బలాటెందుకూ?"

"నన్ను పెళ్లిచేసుకోడానికి వాళ్లు వొప్పుకోలేదు. ఒకటి కులం. రెండు నేను అతనికంటె పెద్ద. మూడు మేనరికం వుందిట."

తను మాట్లాడలేదు.

"ఇందులో మీ వుద్దేశం ఏమిటి?" అంది నీరజ చాలా స్నేహంతో, నమ్రతగా చూస్తూ.

"నీకు తెలీదూ" అన్నాడు. అంతే. తన అహం!

ఆ సంభాషణ అంతటితో ఆగిపోయింది.

ఆ సాయంత్రం తిరిగారు, నవ్వారు, యింటికొచ్చారు. నీరజని హాస్టల్లో విడిచివచ్చాడు.

ఆ రాత్రి చాలాసేపు ఆలోచించాడు: రఘు నీరజలనీ, తననూ నీరజనీ త్రాసులో వుంచి. ఎంతసేపు ఆలోచించినా తనూ నీరజా వున్న వైపుకే త్రాసు మొగ్గింది.

తెల్లవారి గట్ల నీరజ తనకే, తనను పెండ్లిచేసుకోమని ఆమెను అడగటం నిమిత్తమాత్రం, అది ఎలాగా జరిగి తీరుతుంది—అనే ధీమాతో హాయిగా నిద్రపోయాడు.

వారంరోజులు యథాప్రకారంగా జరిగిపోయాయి. మళ్ళీ రఘుసంగతి, తనెత్తలేదు—నీరజ ఆ ప్రసంగం తీసుకురాలేదు.

సోమవారం తను స్టడీలో కూచుని 'షా' చదువుకుంటున్నాడు. అయిదున్నరకిగాని నీరజ రాదు. అంటే అయిదింటికి కారు గారేజిలోంచి తీసి బయలుదేరుతే చాలు. "*Man and Superman*" పేజీలు తిరగేస్తున్నాడు. ఇంతలో 'హల్లో' నీరజ కంఠం వినపడింది. పుస్తకం అలా వదిలి బయట కొచ్చాడు.

టేబుల్ మీద వేస్‌లోని గులాబీపువ్వుల్ని

ఆకులమున్యగా సర్దుతూ, అందులోని అందాన్ని బడి పిల్లవాడిలా శ్రద్ధగా వింటున్న రఘుకి బోధిస్తోంది నీరజ.

రఘు మల్బుని నమస్కారం చేశాడు తనకు.

"బయటకెళ్దాం వస్తారా? మీతో చాలా మాట్లాడాలి. రఘు పొద్దుటే వచ్చాడు" అంది నీరజ పువ్వులు సర్దుతూ.

కాఫీ తాగి ముగ్గురూ బయలుదేరారు.

కాసేపు బీచిలో కూచున్నాక నీరజ యిలా చెప్పింది, "రఘు వాళ్ళ వాళ్ళతో దెబ్బలాడి వచ్చేశాడు. అతనికోర్సు అయిపోయింది. యీరోజేకు హాస్పిటల్ పోస్టింగ్స్ అవీ చేస్తే, వచ్చేనెలకు వుద్యోగం దొరుకుతుంది. వాళ్ళ నాన్న డబ్బు పంపనని చెప్పారట. నా జీతంతో యిద్దరం సరిపెట్టుకోడం కష్టం కాదనీ, తను వుద్యోగంకోసం వేరే ప్రయత్నించ అవసరం లేదనీ మీరు అతన్ని నమ్మించాలి"

తనకు ఏదో కథలోని చివరిభాగాల్లో, కథ పూర్తిగా జ్ఞాపకాని కొస్తున్నట్టుంది. నీరజ మాటల కర్థం? తను మాట్లాడ లేదు.

"మీతో రఘు వుత్తరంగురించి చెప్పానే, ఆనాడే అతను వాళ్ళ వూరునుంచీ నేనిక్కడనుంచీ రిజిస్ట్రారుకి నోటీసిచ్చాం. ఎల్లుండికి డేట్ ఫిక్సప్ అయింది. ఒకేఒక్క సమస్య మిగిలింది. వుద్యోగం చేసే అవసరం లేదని రఘుకి విడమర్చి చెప్పడం."

నీరజ తన కళ్ళలోకి సూటిగా చూస్తోంది. తన లోని వుద్రేకాలనీ, నిరాశల్నీ కోపాల్నీ అన్నీ కప్పెట్టుకుని "*Wish you good luck*" అన్నాడు తను.

"నీరజ కొచ్చే నూటయాభై మీ యిద్దరికీ నిక్షేపంగా చాలు. పైన ఏదన్నా కావాలంటే నేను లేనూ? రఘూ—నువ్వు చాలా అదృష్టవంతుడివి. లేవండి చల్లని పానీయం తాగుదాం" అని లేవదీశాడు.

వారి పెండ్లికి తనూ, రఘు స్నేహితులిద్దరూ సాక్షి సంతకాలు పెట్టారు. రిజిస్ట్రారు చెవులో "అ కుర్రాడు గొప్ప అదృష్టవంతుడు" అని రహస్యం చెపుదామని పించింది తనకి.

బీచిలో నీరజ తన పెండ్లి విషయాన్ని గురించి చెప్పినరాత్రి తనకి దేన్నిగురించీ, వాపోయే వోపిక కూడా లేకపోయింది. మనసు ఒకవిధంగా మొద్దు బారిపోయింది. మర్నాడు, తెల్లవారి కాఫీ తాగుతూంటే, ట్రేలో నీరజ దస్తూరితో నీలపు కవరు కన పడింది.

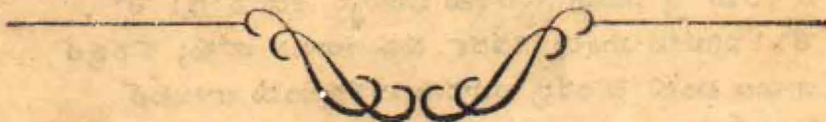
My dear Friend

బీచిలో మీ ముఖ కవళిక నేను కనిపెట్టాను. ప్రియురాలి దగ్గరకు ప్రేమికుడూ, దేవుని దగ్గరకు భక్తుడూ అహంకార రహితమైన హృదయంతో వెళ్ళాలి. అప్పుడే వారి వాంఛలు ఫలిస్తాయి. రఘు చీకట్లో దారితప్పిన గొర్రెపిల్ల మాదిరి అమాయకుడు. అతనికి నేను చాలా అవసరం. మీతో నేను చెయ్యి కలిపినా, కలపకపోయినా ఒకటేఅన్న, విశాల భావంతో మీరు జీవితాన్ని గడపగలరనే నమ్మకం నాకుంది. రఘుని తల్లిమాదిరి సాకుకోగలను. మా యిద్దరినీ నిష్కల్మష హృదయంతో ఆశీర్వదించండి. మా జీవితాల్లో ఆత్మీయుడిలా మీరు ఎల్లప్పుడూ నిలిచి పోవాలనే కోర్కెతో—నీరజ.

చూసుకుని, వేడి నిట్టూర్పు విడిచాడు. లోతు పాతులు తెలిసే నీరజ రఘు జీవిత సంరక్షణ పెత్తి చేసుకుంది. అతన్ని సుఖపెడుతుంది. అందుకు సందేహం లేదు. కాని తన జీవితం...

* * *

సాయంత్రం అయిదింటికి నీరజ గారింటికి వెళ్ళాడు. పరుసువాకంలో రెండు గదుల్లో కొత్త కాపరం ఇద్దర్నీ చూశాడు. రఘు కలలో నడుస్తున్నట్టున్నాడు. అతని కళ్ళల్లో ఆరాధన మరీ లోతుగా వున్నట్టనిపించింది. ఆరాత్రి నీరజచేతి భోజనం చేసిన తరువాత, ఆమె తొక్కినదారి సరి అయినదని మనస్ఫూర్తిగా అనిపించింది తనకి.

నా సందేహము

శ్రీ బి. అప్పిరెడ్డి

సరసకవిత్వ యోజిత యశస్కర! వేదచయార్థతత్త్వవి
స్ఫురిత వచోవిలాస! గుణభూష! జగత్త్రయపూజ్య! యామినీ
వరకుల సుస్థితాత్మ! సురవందిత! సాత్యవతేయ! భక్తిత
త్పరతను మ్రొక్కి సంశయ నివారణకై నినుఁ గోరివేడెదన్.

నడువగ లేని దుస్థితి గనంబడు జానువు బాధ బాపుకో
నెడద దలంచి యుత్సుకత యేర్పడుమాటలతోడ గాలమున్
గడపగ, బల్కు దోడెవరుఁగానమి నిన్ను 'దమాష' గాగనే
నడుగగ బూనుకొంటి హృదయంబున దోచిన సందియంబులన్

ఎన్ని శతాబ్దము లాయెనో
యిన్నేళ్లన్ నీవు వెలసి యేపు సెడక నీ
వన్నె పలుకె పరమంబై
సన్నుతి గను నేటికిని, విచార నిధానా!

పంచమ వేదమంచు బుధవర్యులు సన్నుతిసేయు భారతం
బెంచ భవత్కృతంబె కద! యెల్లరునిన్ను విధాత గన్నవి
ష్ణ్వంచిత మూర్తిగా దలంతురయ్య! భవత్కృత కావ్యరాజమున్
గాంచి, మహాగమంబెయని కాంతురు తృప్తిని మానసంబులన్.

మనుమల కెల్ల దాతల సమక్షమునన్ బయిలోట లేమియున్
జనవధికంబు కల్గుటయు సాజము; కావున జంకు గొంకునె
మ్మనమున లేక నిన్ను జనమాన్య 'ఖులాస' గవేడు చుంటినే
ననచిన కూర్మి, గోపన గుణంబును దూరము సేసి చెప్పవే!

నీ పరమోత్తమంపు గృతి నేను విమర్శన జేయనోను! తా
తా! పరిహాస మంచు నెడదన్ రుష బూనగ బోకు; కౌరవుల్
పాపుల టంచు బాండవు లపారగుణా కరులంచు జాటుటల్
నీపని యేమొ! పాండవులు నిన్ దమ చాటుకవీంద్రు జేయుటన్.

శంతనున కయి భవదీయ జనని నడుగ
దాశ విభుని సన్నిధికి శాంతనవు డరుగ,
నతడు పలికిన ధర్మ వాక్యములు కొన్ని
విస్మరించితె! యటులైన వినుతు వినుము

"జ్యేష్ఠసుతుడు నీవుండంగ క్షితి పతిత్వ
మంద నా కొమరిత బిడ్డ దక్షుడగునె?
రాజ్యదూర దౌహిత్ర సంప్రాప్తి నిచ్చఁ
దలప" నని యనియెనుగదా దాశరాజు!

"అయిన రాజ్య పరిత్యాగనియతి గొందు"
నన్న గాంగేయు పలుకుల కలరి, యాత
"డనఘ! నీ తరువాత నీ తనయులైన
గోరకుందురె రాజ్యంబు ధీరులగుచు?"

అనుచు మూడు తరంబుల కవల బుట్టు
వందువారికి గూడ రాజ్యంబు హక్కు-
గలదు జ్యేష్ఠ సంతతిదైన కతన ననుచు
బలుక జేసితి వది కౌరవులకు లేదె?

అగ్రజుని సంతు ధార్తరాష్ట్రికు లుండ
నవరజు కుమారులైన పాండవులు రాజ్య
మును మదిఁ గోరు టక్రమంబనుచు నొక్క-
యక్షరంబైన వ్రాసితే యనఘ చరిత!

మూడేండ్ల కొకతూరి మునుకొనియే తెంచు
శాస్త్ర సమ్మతమయి చాంద్రమాన
హాయనంబున నొక్క- యధికమాసం, బది
తద్వత్స రాంతర్గతం బెయగుట
వత్సర గణికులెవ్వరు దాని ప్రత్యేక
విధిని లెక్కింపరు; కిరటు ప్రోల
గోగ్రహణమునాడు గురు కృపాదులనమ్ము
ఖమున దద్విపరీత గణన జరిగె

పాండవుల ప్రవాసంబది పదియు మూడు
వత్సరములె కా? నూటయేబదియు నాలు
మాసములు కావుగద? యెట్లు మాన్యుడైన
శాంతనవు చేత లెక్కింప బలికినావు?

నీ ప్రాతల్ప విమర్శదృష్టి గనగా నిక్కంబు గాంగేయుడున్
నీవున్ గృష్ణుడు ద్రోణముఖ్యులు గదున్ నీ చత్వముల్ బూనిచే
తో విధిన్ గపటం బెరుంగని ప్రభున్ ధుర్యోధనున్ గన్న మా
యాపై కల్ల్యల జేసి కూల్చినటు లూహిన్ జెందగా నయ్యెడున్.

నీయురు వాక్ప్రపంచిత విసీతిని గాదనలేక భూప్రజల్
న్యాయమటంచు నాకొనెదరందఱు నిద్ది, యసైన గొందఱు
న్యాయమటంచు గూడ దెగనాడెదరే నొకడందు నీయభి
ప్రాయ మెఱుంగ వేడితి గృపన్ సరియైన జవాబు నీయవే.

అయ్యరో! నీవు వాస్తవికమైనది వ్రాయగలేదా! లేకయే
నొయ్యన ద్వాత్స్న మాహిత పదోర్జిత భావమెఱుంగ లేకిటుల్
కుయ్యడు చున్నవా డనో! యకుంఠిత ధీ ప్రతిభా విశేష! నీ
తియ్యని వాక్కులన్ దెలిపి తేర్చుము నీకిదె నా నమస్కృతుల్.

కుక్కుటేశ్వరము

(రేవన్ రోజుల కథ)

శ్రీ చాగంటి సోమయాజులు

బక్కచిక్కిన ముసలమ్మ అస్థిపంజరం కట్టె పురుగులాగ ఊగిసలాడ్డం మొదలుపెట్టింది. పత్తి పోగల్లాటి కళ్లెత్తి చూసింది. ఆ కళ్లకి చత్వారం లేదు. మధ్యకాలంలో వచ్చిన చత్వారం మధ్యకాలంలోనే పోయింది. ముసలమ్మ చూసీ చూడ్డమే పోల్చింది. ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచి ఈశ్వరుణ్ణి తలచుకుని మనస్సు కట్టుదిట్టం చేసుకొంది.

"ఎవరివి నాయనా నువ్వు?" అని, తనే, కొత్త బంధుత్వం కలుపుతూ ప్రశ్నించింది.

"మనం మనం పాతవాళ్ళమే. మళ్ళా వచ్చావు ముసలమ్మా?" అన్నాడు, ఎదురుగుండా ఉన్న ఉద్యోగస్థుడు. ఏమిటి సాధనం శ్రీమన్నారాయణ మూర్తీ అని దేవుణ్ణి సంబోధించుకుంది. కుక్కుటేశ్వరుడి ఆజ్ఞలేనిదీ కుక్కయినా మొరగదు అని ధైర్యం చెప్పుకుంది.

"లే" అని గద్దించాడు ఉద్యోగస్థుడు. ముసలమ్మ లేస్తే నేరమే. లేవకుండానే వాణ్ణి సాధించాలి. లేవడానికి కాళ్ళలో సత్తువ వాస్తవంగానే తప్పిపోయింది. ముసలమ్మ ముసుగు సవరించుకొంది. పైటచెరగు తీసి వొళ్ళంతా కప్పుకుంది.

"నన్నెందుకు నాయనా లేవమంటున్నావు? టిక్కట్టు కొనుక్కున్నాను" అని అమాయకురాలి లాగ మొహం పెట్టింది. మెళ్లో చెంగుకొస తీసి వెయ్యిముళ్లలో వో ముడివిప్పుతున్నాది.

"కీటముడి ఊడిరాకుండా ఉంది" అన్నది.

"రైలు ఆగనీ చూద్దాం తాపీగా" అని ఉద్యోగి ఎదురుగా బెంచీమీద కైకాయించాడు. జేబులోంచి కేప్‌స్టను సిగరెట్టుపెట్టె పైకి తీశాడు. తాపీగా సిగరెట్టుతీసి ముట్టించాడు. అధికార అహంకారంతో రైల్లో ప్రయాణీకులందరిపైపు ఒకసారి చూశాడు.

ముసలమ్మ కొంగుముడి మరి విప్పలేదు. ఇహ ఎందుకు? రైలు టిక్కట్టు! ఆ అంగుళన్నర అట్టముక్క చేతిలో ఉంటే ఎక్కడికైనా పోవొచ్చు! అదంటూ ఉంటే తెల్లారేసరికి శ్రీజగన్నాథం పోయి స్వామివారిని ధూళిదర్శనం చేసుకోవొచ్చు.

రాత్రిపదకొండు కాకుండానే బరంపురంలో దిగి కూతుర్నీ, పిల్లల్నీ, అల్లుణ్ణీ చూసుకోవొచ్చు! దానికి గతిలేకే ముసలమ్మ ఎనిమిదేళ్లయి కూతుర్నీ పిల్లల్నీ చూడలేకపోతున్నాది!

కూతురి పిల్లలూ, తా పెరిగిన ముద్దరా, కళ్లకి కడుతున్నారు. ఎనిమిదేళ్లక్రితం కూతురికి మూడో పురుడు పొయ్యడానికి ముసలమ్మ బరంపురం వెళ్లింది. మూడో పురుడు పుట్టింట పనికిరాదని కొడుకు చెల్లెల్ని తీసుకొచ్చాడు కాడు. తరవాత కొడుకుని అనీ ప్రయోజనంలేని రోజులు వచ్చాయి. ఎనిమిదేళ్లయి కాలం చక్కలాగ మండిపోతున్నాది. అందులోకి నాలుగేళ్లయి మరీ అధ్వాన్నమై పోయింది.

తాను పురుడు పోసిన చంటిగుడ్డుకి ఇప్పుడు ఎనిమిదేళ్లు! ఆ తరవాత కూతురు మరి ఐదుగురు పిల్లల్ని కనుక్కొంది! బరంపురానికి రానూపోనూ టిక్కట్టుకి కాస్తా కూస్తా అవుతుందా? టిక్కట్టు లేకుండా వగ్గర ప్రయాణాలే ప్రమాదకరం, ఇంక బరంపురం ఎక్కడ వెళ్లగలదు! ముసలమ్మ చెవుల్లో కేరు కేరు మని చంటిగుడ్డు ఏడుపు వినబడుతున్నాది.

గోదావరిమండలం అంతర్ధానమైపోతున్నాది. పొలాలు సస్యశ్యామలంగా ఉన్నాయి. ఈన సిద్ధంగాఉన్న వరిచేలు పరుగులు పెడుతున్నవి. పొలాలనిండా నీటిలో నింపి ఏటితల్లి పరిపాలిస్తున్నాది. తర తరాల బట్టి పితృదేవతలంతా ముసలమ్మకి అన్ని వంకలవారూ దరిద్రాన్ని పంచిపెట్టుకొచ్చారుకాని కాస్తంత మట్టి బెడ్డ సంపాదించి పెట్టలేదు.

రైలు వాయువేగ మనోవేగములతో పరుగెడుతున్నాది. పడమట మూలనుంచి కొండలు తోరాలు తోరాలుగా పరిగెట్టుకువస్తున్నాయి. మేఘాలు మందలు మందలుగా వచ్చి చిక్కబడుతున్నాయి.

ఎదురుగా ఖరోడాలాగ ఉద్యోగి కూచున్నాడు. ఎదురుగా ఉన్న ఉద్యోగి అక్కడ ఉన్నాడా భ్రాంతా? చల్లటిగాలి ప్రాణానికి హాయిగా వీస్తున్నాది.

"నువ్వెవరబ్బాయివి నాయనా?" అని ముసలమ్మ ఉద్యోగిని అడిగింది. వాను అతి దగ్గరబంధువు అయిపోకూడదూ?

"నా అమ్మకొడుకునే!" అని వెటకారంగా నవ్వేడు.

"మీరంతా అమ్మకొడుకులే కాని..." అని లోలోపల గొణుక్కుంటూ పళ్లు కొరుక్కుంది. ముసలమ్మకి ఒక్క పన్ను కూడలేదు!

"పళ్లు కొరుకుతున్నావేం!" అని హూంకరించాడు.

"పొణుకు సంకటం. పళ్లు కొట్టుకొంటాయి. మరేం విపప్పుకు కావులే" అన్నాది.

ఎదురుగా ఉన్నది రజ్జువుకాదు సర్పమే. పగపట్టిన నాగుపాము. ముసలమ్మని జ్ఞాపకం పెట్టుకునే ఉన్నాడు ఉద్యోగి. వాడికి గతనెల్లో పట్టుబడ్డాది. అప్పుడు సగం అన్యాయం, సగం న్యాయం చేశాడు. డబ్బుమాత్రం పన్నెండురూపాయలు గోదావరిపాలు అయింది.

పన్నెండు రూపాయలంటే మాటలా? ఆ పన్నెండు రూపాయిలూ మున్నైదియ్యరు రూపాయిల కింద లెక్క. ఏడేళ్ళయి వాళ్ళింట్లో రాత్రిళ్లు భోజనాలు లేవు. నిత్యం శనివారమే. పిల్లలకీ పెద్దలకీ కూడా శనివారమే. ఈ నష్టంనుంచి మూడేసిరోజుల కొక ఏకాదశి కూడా ఈనెలలో చేశారు. ఆ పుణ్యమంతా ఆ ఉద్యోగి మూటకట్టుకున్నాడు. గతనెల కొంపలో అంతా మంగళంలో పేలాల్లాగ పేలిపోయారు. ఇవాళ మళ్ళా భీష్మించుకు వచ్చాడు. ఈసారి అందర్నీ మహామ్మాయి చేస్తాడు.

ఉద్యోగి సిగరెట్టుమీద సిగరెట్టు తీసి ఒకదానికొకటి అంటించుకొని ఊదేస్తున్నాడు. రొజ్జగాలికి సిగరెట్టు అంటించీ అంటించడంలో సగానికి రాజుకుపోతున్నాది.

"కోపం తెచ్చుకోక ఒక్కమాట చెపుతాను వింటావా?" అన్నాది.

"నా కెందుకండీ కోపం. మా డ్యూటీ మేము చేస్తాము" అని సౌమ్యంగా జవాబు చెప్పేడు.

"నన్ను పట్టుకొంటే నీకేం కలిసివస్తుంది?"

"ప్రభుత్వానికి కలిసివస్తుంది. అందుకే మాకు జీతం ఇస్తూన్నది."

"కుడీ ఎమనూ లేదా?"

"ఉన్నాయి. మీరు చేస్తున్నపని తప్పు కాదా?"

"మావంటివాళ్లు చేసినా తప్పే?"

"తప్పే. ఇక్కడ ప్రభుత్వం ఉంది. నేరస్థులు శిక్షించబడతారు" అన్నాడు. ఇక్కడ ప్రభుత్వం ఉంది. ప్రభుత్వశాసనం ప్రకారం ఇక్కడ బండిచక్రాలు నడవాలి! ముసలమ్మ ప్రభుత్వాన్ని కాలద్రోసి ధిక్కరిస్తున్నాది!

"ఎందుకమ్మా గొడవ. ఆయన కేదో పారెయ్యరాదూ పోతాడు" అని ఒక ప్రయాణీకుడు అఖరికి వినివిని కలగజేసుకొన్నాడు. ముసలమ్మ నోట్లో మరిచిపోయింది.

"నాదగ్గరొక్కం చిల్లిగవ్వలేదు. ఉన్నదంతా వాళ్లే ఎరాన కొట్టివచ్చాను. గడ్డితినే పశువులంతా అధికారులైనాక వాళ్లనోట్లో ఇంతగడ్డి కుక్కితే గొరుకుంటారని ఎంత ముసలమ్మనయినా ఎరుగుదునా. నా దగ్గరఉండి చావండే" అన్నాది ముసలమ్మ.

"నోటికొచ్చినట్టు మాట్లాడకండి. నేనెవర్నో

తెలుసా ?" అన్నాడు ఉద్యోగి. వ్యవహారం శృతి మించిపోతున్నాది.

"ఊరుకోవమ్మా నువ్వు గడ్డితింటూ అందరికీ గడ్డి పెడతానంటావు!" అన్నాడు, ఇంకో ప్రయాణీకుడు.

"ఔను నేనే గడ్డితింటున్నాను. వీరంతా ప్రభువులు అయినాక ప్రజలు గడ్డి తినక అన్నం ఎక్కడ తింటారు? గడ్డికూడా కాదు నాయనా మన్నే తింటున్నాము. కడుపునిండా తినాలంటే మన్నొక్కటే ఉంది" అన్నాది ముసలమ్మ.

"మన్ను మాత్రం మనదిటమ్మా? అదీ తేరగా లేదు. మట్టిపెళ్లా మనది కాదు, కామందులు ఊరుకుంటారా? మట్టితీసినా దొంగతనమే" అన్నాడొక ప్రయాణీకుడు.

"నీకడుపు చల్లగా నిజం చెప్పేవు నాయనా" అన్నాది ముసలమ్మ.

"ముసలమ్మా ఆయనకో రూపాయి పారెయ్యి" అన్నాడు రెండటి ప్రయాణీకుడు.

"అవకతవక మాటలాడవద్దు" అన్నాడు ఉద్యోగి.

"ఎందుకయ్యా అంత పట్టుదల. మూలనున్న ముసలమ్మని పట్టుకున్నావు ఎలాగైతే నేమి!" అన్నాడు ప్రయాణీకుడు.

"మీమీదా కేసు పెట్టమన్నారా ?"

"ఎందుకవొయ్య !"

"ఎందుకా నాడ్యూటీ చేసుకోకండా అడ్డం వచ్చినందుకు. తెలిసిందా?" అని మరో సిగరెట్టు తీసి సిగరెట్టుకే అంటించుకొంటున్నాడు.

నీలాటివాళ్లని నా తలమీద ఎన్ని వెంట్రుకలున్నాయో అంతమందిని చూశాను. శ్రీరంగ నీతులు చెప్పకు. చూస్తూ ఉంటే కేవ్ స్టను సిగరెట్లు అలాగ ఊదేస్తున్నావు! నువ్వు నీ జీతం మీదే బతుకుతున్నావా ?" అని ఎర్రగా చూశాడు ప్రయాణీకుడు. ఉద్యోగికి మొహంమీద కొట్టినట్టు జూమాయించింది.

"సరే సరే చెపతాను" అని లేచి తలుపుదగ్గరకి పోయి తల అవతలకి పెట్టేసుకున్నాడు. మేఘాలు గుంపులుగా గుమిగూడుతున్నాయి. కొండలు పరిగెట్టుకొంటూ దగ్గర కొస్తున్నాయి. సుఖమైనగాలి వీస్తున్నాది. ఉద్యోగివొళ్లు చల్లబడుతున్నా బుర్రలో రైళ్లు పరిగెడుతున్నాయి. ఎంతమాట అన్నాడు ప్రయాణీకుడు! ఇప్పుడంతా మొహామ్మీద అనేస్తున్నారు. ప్రజలు బొత్తిగా బరితెగిపోతున్నారు. అధికారంలో ఉన్న ఎవడు మాచే కాడు ? మడికట్టుకు కూచుంటే మడిమాన్యాలు సంపాదించగలరా ? చేతనైనవాడు చేతినిండా పుచ్చుకోవలసిందే.

ప్రయాణీకుడితో జట్టీ పెంచుకోడం ఉచితంగా వాడికి తోచలేదు. చాపకింద నీరులాగ తన పని తాను చేసుకోవాలి! రచ్చపడకూడదు. సిగరెట్టు మళ్లా కొసకొచ్చేసింది. మరో సిగరెట్టు తీసి ముట్టించడానికి ధైర్యం చాలింది కాదు. ప్రయాణీకుడిమాట వాణ్ణి పిరికిపందని చేసేసింది! అత నెవడో! అంత ధైర్యంగా చీవాట్లు పెట్టాడు! అటువంటివాళ్లతో జట్టీ ప్రమాదకరమౌతుంది. ఇంకో సిగరెట్టుకోసం నరాలు పీక్కుతింటున్నాయి. తీసి మళ్లా ముట్టించాడు. కాని సిగరెట్టు ప్రయాణీకులకి కనబడకండా చేతిలో మూసుకుపట్టుకున్నాడు!

కొండలు, కొండలమీద మేఘాలు మనోజ్ఞంగా ఉన్నాయి. చుట్టూ పత్తి, మిరపపొలాలు తివాసుల్లాగ పరుచుకుని ఉన్నాయి. కొండలనిండా రంగులు తేలుతున్నాయి. ఆకాశమంతా ఊదారంగు వ్యాపించింది. ఉద్యోగి మనస్సులో భీతాహం పోయింది.

ఎదురుగుండా కొండలన్నీ వాడెరుగును. పిట్టలమూటు, పులిమాటు తను వెళ్లి చూసినవే. చేస్తున్నది చిన్న ఉద్యోగమైనా అనుభవిస్తున్నది దేవేంద్రభోగమే. ఐశ్వర్యం వొచ్చి మీదపడిపోతున్నాది. ఒకడు తిడతాడని, ప్రపంచం హర్షించదని పెట్టుకున్నంత అవివేకం లేదు. వెయ్యితావులయినా ఒక బూరెముక్కకి సాటికాదని పూర్వుల మతం. ఎవరెన్ని శాపాలు పెట్టుకొన్నా తలుపులమ్మలోయకి షైరువంటిది అవుతుందా ?

ఉద్యోగి పదిమంది మిత్రులతో కలిసి తలుపులమ్మలోయకి షైరువెళ్లేడు. అక్కడి ప్రకృతిరమణీయత వర్ణనాతీతం. ఎంత మండువేసవి అయినా శీత

లంగా ఉంటుంది. రాతిలోంచి సదా జల వస్తూ ఉంటుంది. సన్నని జలధార. అమృత సమానమైన జలము. అక్కడ హాయిగా బంగళాలు కట్టుకుని ఈ ధనికులంతా తమ తమ వేశ్యలతో కొంతకాలముండి ఎందుకు సుఖపడరు, అని ఉద్యోగికి ఆశ్చర్యం కలుగుతూ ఉంటుంది.

తలుపులమ్మలోయకి వెళ్లిన మిత్రులంతా అనుభవించడానికే వెళ్ళారు. వాళ్లు ఒంటరిగా వెళ్లలేదు. పిఠాపురం, పెద్దాపురం, కాకినాడ గ్రామాల నుంచి వీరుకొని పలయాళ్లని వెంటబెట్టుకు వెళ్లారు. మిఠాయిపొట్లాలు, పళ్లబుట్టలు, పుల్లావు సామాను, మోసుకుపోయారు. వాళ్లకి వొక్కటే లోపం వచ్చింది. బర్గండీ వైన్ ప్రయత్నిస్తే దొరికింది కాదు. బ్రాందీమాత్రం కావలసినంతలభ్యమైంది.

ఉద్యోగం అంటూ ఉండబట్టి, అందులో వీలుఉండబట్టి, తలుపులమ్మలోయలో, మరపుకి రాని రోజు సాధ్యమైంది. ఎంతమందో స్వప్నంలో కోరుకొనేది వాడికి జీవితంలోనే ఇంద్రధనుస్సులాగ ప్రకాశిస్తున్నది.

నీలమేఘాలమధ్యని తెల్లగా రాజహంసలాగ మెరుస్తూ కనబడ్డాది అన్నవరం సత్యనారాయణమూర్తి ఆలయం. ఉద్యోగి నోట్లో సిగరెట్టు తీసి పారేశాడు! రెండుచేతులూ తీసి కొండమీది దేవుడికి నమస్కారం చేశాడు. ఈ ఉద్యోగం వచ్చి, ఈనాటికి వచ్చినది లగాయతు ఏటా కొండ ఎక్కి సత్యనారాయణవ్రతం చేసుకొంటున్నాడు. లక్షలకి లక్షలు, వేలకి వేలు డబ్బు పోగుచేసుకొన్నవాళ్లంతా ఈమధ్య కొండ ఎక్కి తరచు వ్రతాలు చేస్తున్నారు. సత్యనారాయణమూర్తి వాళ్ళందరికీ బాగా దాఖలా ఇస్తున్నాడు.

"తలుపుకి అడ్డంలే నాయనా దేముణ్ణి చూసుకొంటాను" అన్నాది ముసలమ్మ. ఉద్యోగి కిక్కురు మనకుండా అడ్డంలేచిపోయాడు. బెంచీమీద కూచుని దేవాలయాన్ని చూస్తూ మనస్సంతా భగవదర్పితం చేసుకొంటున్నాడు ఉద్యోగి.

అన్నవరం రైలుస్టేషనులోంచి రైలు పోతున్నాది. ముసలమ్మ కొంగలాగ మెడ సాగదీసుకొని ఎగిరి ఎగిరి చూసింది. అన్నవరం స్టేషను కెదురుగా తుమ్మఅడివి ఉంది. ముసలమ్మకి కంటకాలతో సహా గుబురుకొన్న తుమ్మడొంకలు కనబడ్డాయి.

"నువ్వు కనబడవు, కంటకాలే కనబడతాయి. మాపక్క చూడవు. కొండెక్కి కూచున్నావు." అని ముసలమ్మ సత్యనారాయణతో చెప్పింది.

రైలుకి విరామమెత్తింది. కొండలమధ్య మార్గం. చక్రాలమోతకి చెవులు చిల్లులు పడుతున్నాయి.

"భగవంతుడికీ దయలేదు ; నరుడికీ దయలేదు" అన్నాది ముసలమ్మ.

"ఆ సత్యనారాయణమూర్తి సన్నిధానంలో చెప్తున్నాను. చిన్నవాడి వయినా నీకాళ్లు పట్టుకొంటాను. పాపం ఒడికట్టుకోకు. నా కొడుకు నూకాలు మేస్తరు. ఏభైరూపాయిలిస్తారు. వాడికారుగురు పిల్లలు. వాడి పీకమీదికి నేనొహత్తెనున్నాను. నన్ను పట్టుకొన్నావా ఈ నష్టం వాడికి తగులుతుంది. ఇంతమంది ఉసురూ పోసుకోకు." అని ముసలమ్మ చెప్పింది. ఉద్యోగికి తేళ్ళు జెర్రులూ పాకినట్టుంది. ముసలమ్మ సత్యనారాయణమూర్తిపేరు ఉచ్చరించకుండా ఉంటే బాగుండేది. కరుకుగా ఉండడమే వాడి స్వభావము. స్వభావానికి విరుద్ధంగా ముసలమ్మ వ్యవహారం పరిణమించింది.

"ఇంకా ఎందుకయ్యా ముసలమ్మమీద పట్టిస్తావు. తునికూడా దగ్గరపడ్డాది. ఏదో తునితగువు చేసెయి" అన్నాడు ప్రయాణీకుడు.

"నేనువొదిలితే మిగతా వాళ్లు వొదులుతారా?" అన్నాడు.

"అపాటి చెప్పలేవా ?" అన్నాడు ప్రయాణికుడు. రైలు రెండునిముషాలు కూతపెట్టింది. దాని పరుగులో మార్పువచ్చింది. తిరగబడేటట్టు అటూ ఇటూ వూగుతూ పట్టాలు మారుతున్నాది. క్రమేణా వేగం తగ్గుతూ తుని ప్లాటుఫారముమీద ఆగింది.

ఎక్కేజనం దిగేజనం, తొడతొక్కిడి అయింది. బండీలోకి తోసుకుని మరో నలుగురు యమదూతలు ఎక్కేరు.

"ముసలమ్మా మళ్లా వచ్చా" అని పలుకరించారు. దానికింద దవడ వేళ్లాడిపోయింది. నలుగురూ చుట్టబెట్టేశారు. ఉద్యోగి ముసలమ్మని వొదిలిపెట్టమని వాళ్లతో చెప్పలేదు! తానేవో లంచంతీసి

ఉంటాడని వాళ్లు భావిస్తారు. దొంగలు అడుగుతారు! ముసలమ్మని అప్పచెప్పి వెళ్లిపోయాడు.

"ఏయ్ ముసలమ్మా ఒక్కసారి లేచినిలుచో" అన్నారు మట్టవేసిన ఉద్యోగులు. ఇక లాభం లేదు. కళ్ళు చీకట్లుకమ్మి చుట్టూ అయోమయం అయిపోయింది. కొత్తగా ఎక్కిన ప్రయాణీకులంతా ముసలమ్మచుట్టు దడిగట్టి నిలుచున్నారు.

"ముసలమ్మా ఈపని బాగుందా?" అని అడిగారు. ముసలమ్మ నోరు లేవలేదు.

"ఇది రెండవసారి కదూ?" అన్నారు.

"ఆరుగురు పిల్లలు—కడిగేసిన విస్తరాకుల్లా— తొమ్మండుగురం బతకాలి" అంటూ దవడలు ఆడించింది.

"మరో ఆరుగుర్ని కనుక్కోండి" అని వొకడు మహా వెటకారంగా నవ్వేడు.

"వొకసారి క్షమించారు. ఇక క్షమించకండి. బతకడం నేరంగా ఉంది" అన్నాది ముసలమ్మ.

"తప్పుపనిచేస్తే నేరమంటారు" అన్నాడు ఉద్యోగి.

"ధర్మదేవతకి ఉన్న కాళ్లు విరగ్గొట్టేశారు. ధర్మపన్నాలు చెపుతున్నారు" అన్నాది ముసలమ్మ.

"ధర్మపన్నాలు వల్లెవేయకలే" అన్నాడు ఒక ఉద్యోగి. ముసలమ్మ లేవలేదు.

"లేస్తావా లేవగొట్టమన్నావా?" అని అశనిపాతంలాగ అరిచాడు వకడు. ఇక ముసలమ్మ ఓర్చలేకపోయింది. అడుగునుంచి ఏదో శక్తి పైకి లేవదీసింది. లేచి నిలబడ్డాది. ముసలమ్మ నేరాన్ని కింద వేసుకొని సుఖంగా కూచుంది!

"వాడి కొదను" అని వకరు పక్కనుంచి సలహా ఇచ్చారు.

"వొదిలిపెట్టేం" అని మరొకరు సలహా ఇచ్చారు.

"వొదిలేస్తే ఏ రోట్లో పడను?" అని ముసలమ్మ వాళ్ళని ప్రశ్నించింది.

"దాంట్లో చిక్కు నీకు తెలియటంలేదు" అని ఇంకోవారు చెప్పేరు.

"నేను దొంగతనం చెయ్యలేదు. నా కొడుకు— చెమటోడ్చి గణించుకొన్న డబ్బుతో కొనుక్కొన్నాను" అని ముసలమ్మ ఏడుపుమొహం పెట్టింది.

"ఈ సాకులు మాకు తెలుసు నడవ్వమ్మా" అన్నాడు ఉద్యోగి.

ముసలమ్మ కడవలలో కన్నీళ్ళు కారుస్తూ నిలబడ్డాది.

"నంగనాచిలాగ ఏడవకలే" అన్నాడు ఉద్యోగి.

"కడుపునిండా పెట్టరు. ఉన్నచోటి కెళ్లి కొనుక్కోనివ్వరు. ఈనాటికి బియ్యం కొనుక్కోవటం నేరమైందా?" అని ముసలమ్మ రెండు కాళ్ళ మధ్య నున్న ఐదుకుంచాల బియ్యపుమూటని మూణాకులవీరానికి ఎత్తుకుంది.

"శ్రీరామచంద్రులవారు పరిపాలిస్తున్నారు తల్లీ ఇంట్లో బియ్యముంటే నేరం! కొనుక్కొంటే నేరం. అమ్మితే నేరం. పరిపడేలాగ తింటే నేరం!" అన్నాది పక్కనున్న గవరల వర్తకురాలు.

"ఎందుకమ్మా డబ్బిచ్చి వ్యాజ్యం కొనుక్కొంటావు? వొదిలీ" అన్నాడు పక్కనున్న హితైషి.

"వొదిలీ వొదిలీ అని ముష్టిసలహా ఇవ్వకపోతే వాళ్ళనోట్లో గడ్డి పెట్టకూడదూ? వొదిలేసి పిల్లలని పస్తుపెట్టనా? మీరంతా మనుషులే?" అని భీకరంగా ముసలమ్మ అందర్నీ అడిగింది.

"ఓహో అలాగా! రోజూ పట్టికెళ్ళి బ్లాకు మార్కెట్టులో అమ్ముకోవడం అనుకొన్నావా? పద పదా" అన్నాడు ఉద్యోగి.

"పదండి భడవల్లారా, నేనే దొంగమార్కెట్టులో అమ్ముకొని మేడలు కడుతున్నాను. నాకు ఉరిశిక్షకు తక్కువ వెయ్యకండి. నా [illegible]గ కుక్కుటేశ్వరుడికి ధూపం వెయ్యండి" అంటూ ముసలమ్మ బియ్యపుమూటని బుజాని కెత్తుకుని వాళ్ళవెంట నడిచింది.

గోదావరి మండలం సరిహద్దులు దాటించి, ప్రభుత్వపు శాసనాన్ని ధిక్కరించి, హద్దు తప్పి, ఐదేసి కుంచాలు చొప్పున బియ్యం తరుచు తరలించుకుపోతున్న ఒక ముద్దాయి పట్టుబడ్డది!

అ మ ర జీ వి

శ్రీ సామవేదం జానకిరామశర్మ

౧

ఎవడు బ్రతికి యేమి యీధర గడియించు ?
ఎవడు మరణ మంది యేమి పొందు ?
ఎవని బ్రతుకు చావులేకమై విల సిల్లు
అతడ యెల్ల కాలమందు బ్రతుకు !

౨

ఎవని ధనమునందు నెల్లరకును భాగ
మెవని జ్ఞానమబ్బు నెల్లరకును,
ఎవని తనువు మనసు లెల్లరఁ గూర్చియా
నతఁడ యెల్ల కాలమందు బ్రతుకు !

౩

ఎవని సౌఖ్యమెన్న నెల్లర సౌఖ్యమ్మొ
ఎల్లజగము బాధ లెవరికౌను,
ఎవని యునికి లోక మెల్లర దనియించు
నతడ యెల్ల కాలమందు బ్రతుకు !

౪

ఎవడు లోకవృత్త మెఱిగి చరించును
ఎవని శత్రుపక్ష మెదుర లేదు,
ఎవ డహింస చేత హింసను బరిమార్చు
నతడ యెల్ల కాలమందు బ్రతుకు !

౫

అన్ని మంచి గుణము లందిన పండ్లయి
ఎవనిలోన గృహము నేర్పరించు,
ఎవడు భారతాత్మ కెనలేని రూపమ్మొ
అతడ యెల్ల కాలమందు బ్రతుకు !

మృచ్ఛకటికము

శ్రీ శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి

ప్రతి సంస్కృతకవి జీవితచరిత్ర మంధకార బంధురముగ నున్నది. అందులో మృచ్ఛకటిక నాటకకర్తచరిత్ర మధికాగమ్య గోచరము. ఈ నాటక ప్రస్తావనయందు కవిని గూర్చిన విషయ మితర నాటకములందువలె నా కవియే తెల్పుకొనక, మఱి యొకరు గూర్చి కలుపుటచే నసలీ నాటకమును శూద్రకుడు రచించెనా, లేక యితరులు రచించి యా రాజునకు గౌరవమును, కవికి ధనమును, నాటకమునకు ప్రాచీనాధిక్యములను గలుగుటకై శూద్రక రాజు పేరు నారోపించిరా యను సందేహము గల్గుచున్నది. నాటక ప్రస్తావనయందు, శివుని కృపచే దివ్యదృష్టి గలిగి, ఋగ్యజుర్వేదమును, జ్యోతిష గజశాస్త్రములను నేర్చి, యశ్వమేధయాగ మొనర్చి, శత సంవత్సర దశదినములు జీవించి, తనయందలి సమర్థుడైన కుమారుని సింహాసనమందుంచి, యగ్నిప్రవేశము చేసిన క్షత్రియుడు శూద్రక మహారాజే నాటకమునకు కర్తయని తెలుపబడినది. కాని యీరాజే దేశమును పాలించెనో, వీని వంశ మేదో, వీని రాజధాని యెక్కడో తెలియరాదు. మఱియు నీరాజు కవియో, లేక కవిపోషకుడో సందేహాస్పదము. ఈ కవి 'వీణావాసవదత్తము'ను మఱియొక నాటకమును, 'పద్మప్రాభృతిక' మను నొక భాణమును గూడ రచించినట్లు దెలియుచున్నది. ఈ రాజును గూర్చి 'అబుల్ ఫజల్' నుండి బాణుని వఱకు సూచించిరి. ఈతడు తొంబదియొక్క సంవత్సరములు జీవించెనని 'ఐని అక్బరీలో' దెలుపబడినది. కాళిదాసు పూర్వులైన సోమిల రామిల కవిద్వయము శూద్రక కథను రచించిరని రాజశేఖరుడు నుడివెను. శూద్రక రాజు 'విదిశ' ను పరిపాలించెనని కాదంబరిలో బాణుడును, 'శోభావతి' నేలెనని కథా సరిత్సాగరమునను, 'వర్ధమానము'ను పాలించెనని భేతాళ పంచవింశతియందును గలదు. ఈత డగ్నికి మిత్రుడనియు, శాలివాహనుడనియు క్షీరస్వామి తెలుపును. బాణకవి హర్షచరిత్రములో నితని నాయకుని జేసి తన ప్రభావమువలన శత్రువగు చకోరరాజైన చంద్రకేతువును మంత్రితో సహా చంపెనని కలదు. బ్రాహ్మణుడొక డీతనికి తన ప్రాణము ధారవోసి శతసంవత్సరములు జీవించునట్లు చేసెనని భేతాళపంచవింశతియందు గలదు. దశకుమారచరిత్రమున నితడు బహుసాహసవంతుడని వర్ణింపబడెను. కల్హణకవి తన రాజతరంగిణిలో నీతనిని విక్రమాదిత్యుని ప్రక్కనిలిపెను. స్కాందపురాణ కుమారకాండమున నీతడు కలిలో 3290 సం, నకు సరియైన క్రీ. శ. 189 సం. విక్రమాదిత్యునకు 27 సం. లు పూర్వమున నాంధ్ర భృత్యరాజ్యమును స్థాపించినట్లు గలదు. వీని యన్నింటివలన నీ రాజు కల్పితపురుషుడే కాని చారిత్రక మానవుడు గాడేమో యనిపించును.

కాని ప్రాచీనాలంకారికులు కొందఱీతని దమ గ్రంథములలో సూచించిరి. క్రీ. శ. 7 వ శతాబ్దమువాడైన దండి తన కావ్యాదర్శమున మృచ్ఛకటికనుండి యుదాహరించెను. క్రీ. శ. 800 సం. ప్రాంతమువాడైన వామనుడు తన కావ్యాలంకారసూత్ర వృత్తిలో 'శూద్రకాదిరచితేషు ప్రబంధేషు' అని రచించినాడు. మమ్మటుడు తన కావ్యప్రకాశమున గూడ నీని నుదాహరించినాడు. కాన శూద్రకుడు కల్పిత పురుషుడు గాడనిపించును. చివరకు తేలు విషయమిది. మౌర్యరాజ్యము క్రీ. పూ 185 సం. లో నస్తమింపగ, దానివెంటనే 'శుంగ, కణ్వ' రాజులు 112 సం. లు పరిపాలించిరి. కణ్వరాజుల మంత్రియైన 'శిముఖుడు' ను వాడీ వంశపు రాజుల జయించి యాంధ్రభృత్యవంశరాజ్యమును క్రీ. పూ 73 సం. లో స్థాపించెను. ఈతడే వాయుపురాణమున 'సింధుక,'

డనియు, మత్స్యపురాణమున 'శింసకుడ'నియు, విష్ణుపురాణమున 'శిప్రకుడ'నియు, వ్యవహరింపబడి భాగవతమున నాంధ్రప్రథమ రాజు 'శూద్రకుడు' వృషలుడని మాత్రము తెల్పబడెను, కాని పేరు చెప్పబడలేదు. ఈ 'శిముఖుడే' శూద్రక మహారాజకవియని చరిత్ర పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. పురాణములందలి పేర్లు కాలక్రమమున 'శూద్రకుడ' ని మారుట శబ్దపరిణామము భాషాశాస్త్రానుగుణముగ నున్నదని సంతృప్తి చెందవచ్చును. కావున నీకవి క్రీ. పూ 73 వ సం. ప్రాంతమువాడని విశ్వసింపవచ్చును. మృచ్ఛకటిక నాటకము నుత్తర దేశమందలి యాలంకారికులు తమ గ్రంథములలో విశేషముగ నుదాహరింపకుండుటయు, నాటకమున చండాలుర నివాసము వింధ్యపర్వతము గాక, సహ్యపర్వతము చేయుటయు, 'కర్ణాటకలహ' మని నాటకమున వాడబడుటయు, వ్యాకరణ విరుద్ధమైన దక్షిణదేశ శబ్దప్రయోగము లధికముగ నుండుటవలన, నాంధ్రభృత్యుల కాదర పాత్రమైన వివిధ ప్రాకృతభాషలు విశేషముగ నీ నాటకమున వాడబడుటవలనను శూద్రకకవి దక్షిణదేశము వాడని బలపడుచున్నవి.

మృచ్ఛకటికమున వసంతసేనను బ్రతికించిన బుద్ధసన్యాసియైన సంవాహకునకు చివరకు రాజుచే బౌద్ధవిహారముల కన్నింటికి కులపతిగా జేయబడుటచే నీ నాటక రచనా కాలమున బౌద్ధమతమునకు గౌరవాదరములు నశింపలేదని తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. ప్రథమ శతాబ్దమునుండి దేశమున బౌద్ధమతాదరము తగ్గిపోవుటచే నీ నాటకము క్రీ. శ. మొదటి శతాబ్దమునకు పూర్వమే రచింపబడియుండును. బ్రాహ్మణునకు శూద్రస్త్రీని వివాహమాడుట మనుధర్మశాస్త్రమున నిషిద్ధము కాకపోయినను కలికాలమున సమ్మతింపమిచే, నది ప్రాచీన కాలమునకు జెందిన యాచారమై, వసంతసేనా చారుదత్తులయు, మదనికా శర్విలకుల వివాహములుగల మృచ్ఛకటిక నాటక రచనా కాలము ప్రాచీనమైనదని యెంచవచ్చును. ఇక పలు విధములైన నాటకలక్షణ వ్యతిక్రమణము లీ ప్రకరణమందుండుటచే నిది నాటకలక్షణ గ్రంథములు బయలుదేరక పూర్వము రచింపబడినదని యూహింపవలయును. ఇందుపయోగింపబడిన ప్రాకృత భాషలు గూడ బహు ప్రాచీన లక్షణములు గలవియై, కాళిదాసుని ప్రాకృత ప్రయోగములకంటె పూర్వకాలమునకు జెందినట్లు తోచుచున్నవి. మఱియు నీ నాటకమున నుపయోగింపబడిన భాష బహు సులభమైనదై యలంకారమయమును, జటిల సమాసభూయిష్ఠమైన రచనగల మధ్య కాలమునకు జెందినది కాకపోవుటచే నీ నాటకము ప్రాచీనమైనదని విశ్వసింపవచ్చును. ఈ నాటకమున రాజ్యవిప్లవకథయందలి యార్యక గోపాలపాలక నాయకులు భాసకవికృతులందు గూడ గలవు. వీరి చరిత్రము మొదట క్రీ. పూ 400 సం. లకు జెందిన జైనహరివంశమున గలదు. చివరి తీర్థంకర మహావీరుని కాలమున క్రీ. పూ 600 సం. న పాలకుడు రాజ్యమునకు వచ్చినట్లున్నది. కావున వీరి కథ సూచింపబడిన మృచ్ఛకటిక నాటకము అతి పూర్వకాలమున రచింపబడుట సమంజసము గాని, విశేష కాలము గతించినతర్వాత నట్టి యతిప్రాచీన విషయములు విస్తరింపబడవు. పై కారణములనుబట్టి యీ నాటకము క్రీ. పూ మొదటి శతాబ్దమునకు జెంది, భాసుని తర్వాతను, కాళిదాసునకు పూర్వమునను రచింపబడి యుండును.

నాటక ప్రాశస్త్యము

సంస్కృత నాటక వాఙ్మయమున, భాసకవి తల్లజుడు ప్రతిమా వాసవదత్తాదులందు పూర్వ కథాకల్పనముల విచిత్రమైన కూర్పునందును, కవికులగురువైన కాళిదాసు శాకుంతలమున మెఱుగు పెట్టబడిన కావ్యశిల్పమందును, మృదు మధుర శబ్దప్రయోగమందును, భవభూతి మహాకవి యుత్తర రామచరిత్రమున నగాధ భావప్రకటనమందును, గంభీర శబ్దరచనయందును, దక్షులు కాగ, శూద్రక మహాకవి యీ లక్షణములేవియు లేకయే మహా నాటక రచనాధురంధరుడై, భారతీయ పండితుల వలననే కాక, పాశ్చాత్య విమర్శకుల చేగూడ విశేష గౌరవాదరములను బడసి, తన నాటకము నత్యుత్తమ సంస్కృతరూపకములలో నొకటిగ చేయగలిగెను. ఈతని మృచ్ఛకటికము పూర్వ విశిష్ట లక్షణోపేతమై, సంస్కృత నాటక వాఙ్మయమున నిట్టిది 'నభూతో నభవిష్యతి' యనిపించుకొనినది. కాళిదాసు శాకుంతలమును, భవభూతి యుత్తర రామచరిత్రమును భారతీయుల మనస్తత్త్వ సంప్రదాయ

ముల మాత్రమె ప్రసాదించును; కాని మృచ్ఛకటికము విశాల ప్రపంచమందలి జనుల మనస్తత్త్వ సంప్రదాయములను వ్యక్తీకరించును. కాళిదాసునిశాందలి "సతాంహి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మంతః కరణప్రవృత్తయః" "ఆ పరితోషాద్విదుషాంన సాధు మన్యే ప్రయోగ విజ్ఞానం' వంటివి గాని, భవభూతియందలి 'గుణాః పూజాస్థానం గుణిషు, న చ వయః నచలింగః' వంటి విశ్వజనీన కలతాభావములుండకపోయినను, మృచ్ఛకటికము కథాగమనమందు పై నాటకములను మించును. ఈ నాటకమున 'అభిరుచి కరత్వ' మను గొప్ప లక్షణ ముండుటచే సకల దేశములందు విఖ్యాతి గణించినది. శూద్రకకవి సంస్కృత శైలి బహుసులభమై, తేట తెల్లముగా నుండి, కాళిదాస భవభూతుల శైలులవలె నాకర్షణీయమైనది కాకపోయినను, శూద్రకు డీ లోపమును నవనవోన్మేషమైన ప్రతిభ—యుత్పాద్య శక్తితో గప్పి వేసినాడు. రమణీయమైన శైలీప్రాధాన్యము భారతీయ కవులలో గ్రమముగా నుత్పాద్యమైన పారస్యతో తృప్తిని క్షీణింపజేసినది.

అనేక రూపకములు చదువుటకు బహు రమణీయముగనుండినను, ప్రదర్శన యోగ్యముగ నుండవు. అట్లుగాక యీ నాటకమున పది యంకములున్నను పఠితలకు గాని, ప్రేక్షకులకు గాని యెంతమాత్రము విసుగు జనింపనీయకుండుటయే కాక బ్రహ్మానందము గలుగజేయును. మఱియు నిది శాకుంతల ముద్రారాక్షసాది నాటకములవలె పండిత రసజ్ఞులను మాత్రమె కాక, పండిత పామరులను అబాలగోపాలము సమానముగా నానందపెట్టగల నాటకరాజము. సామాన్యముగ ప్రతి నాటకమున వీరశృంగార రసములలో నొకదానిని ప్రధానముగజేసి, మిగిలిన రసములలంకార రక్షణముకొఱ కక్కడక్కడ గిలికింపబడును. కాని యీ నాటకమందు నవరసములు సమాన ప్రతిపత్తి నొందినవనియే చెప్పవచ్చును.

శూద్రకుని రమణీయమైన వివిధత్వముగల యుత్పాద్యశక్తి మ తెక్కడను కానము. నాటకము వివిధ మానవజీవిత తత్త్వ ప్రతిపాదన మనుమాట సత్యమేయనుటచో నది మృచ్ఛకటికమున వ్యక్తీకరింపబడినట్లు మఱె యే నాటకమునను లేదు. ఇందలి పాత్రలు వైవిధ్యము గలిగి జీవకళతో రాజిల్లుచుండును, కాని సాంకేతికము లెన్నటికిగావు. సంస్కారియగు బ్రాహ్మణుని చరిత్రమునుండి జారచోర హంతకాదుల జీవితములవరకు నిందు బహుస్వభావసిద్ధముగ చిత్రింపబడినవి. ఈరీతిగ నిది ప్రకృతి దర్పణమై పాశ్చాత్య కవికులగురువగు షేక్స్పియరుని పరమోత్కృష్ట నాటకములతో బోటికి నిల్వదగినట్లున్నది. ఈ నాటకమందలి యితివృత్తము సామాన్యముగా రూపకములందుండు నితివృత్తమువలె నొక మహారాజొక రాజకుమారిని ప్రేమించుట మొదలగు శృంగారరస ప్రధాన విషయము గాక, యొక సామాన్య సంసారియొక్క జీవితము మాత్రము గలది. మఱియు నిందు నాయకుడు ప్రారంభమున నాయికను ప్రేమించుటకాక, నాయికయే మొదట నాయకుని సుగుణములచే నాకర్షింపబడి ప్రేమించును.

ఈ నాటకమున కవికాలపు సాంఘిక జీవిత చరిత్రము ప్రతిపాదింపబడుటయే కాక, యప్పటి రాజకీయ విప్లవపరిస్థితులు, నార్థిక పరిస్థితులుగూడ ప్రకటింపబడినవి. మఱియు నీ సాంఘిక రాజకీయ పరిస్థితులు రెండును చెడ తెగని సామరస్యము గల్గునట్లు బహు విచిత్రముగ కూర్పబడినవి. కాని, యతుకుల బొంతవలె నెంతమాత్రము గనపడదు. ఇట్టి కూర్పునందే యీ కవి ప్రతిభ ప్రకటితమగుచున్నది. ఈ నాటకమాబాలగోపాల మానందింపజేసిన మఱియొక విశిష్టలక్షణ మిందలి బహు విషయప్రతిపాదనము. మఱియు నిందలి సంఘటనలకు సన్నివేశములకు చక్కని యిమిడిక, సామరస్యము గలిగి స్వభావసిద్ధముగా నుండును. ఈ నాటకోత్కృష్టతకు ముఖ్య కారణము దీనియందంతటను వ్యాపించి, చక్కగ పోషింపబడి, కడుపుబ్బ నవ్వింపజేయు హాస్యరసము. ఇట్టి హాస్యరసపోషణ మింకే నాటకమునను గానరాదు. దీనితోబాటు నిశితమై, కళ్ళకు గట్టినట్లుగా నుండు ప్రవర్తనము, సంభాషణముగల పాత్రపోషణము. ఈ విషయములను క్రమముగ విపులీకరించి విచారించుచో నీ నాటకప్రాశస్త్యము స్పష్టపడును.

శూద్రక కవి సర్వవిషయముల స్వాతంత్ర్య మవలంబించినాడు. కథావస్తు స్వీకరణమందును, వివిధ సన్నివేశముల వర్ణనములందును, నాయికా నాయక గ్రహణమందు, పాత్రపోషణమందు సామాన్య నాటకములకంటె భిన్నమైన ప్రత్యేకత యిందు గలదు.

చారుదత్త మృచ్ఛకటిక నాటకములు

ఈ రెండు నాటకములం దుపయోగింపబడిన ప్రాకృతము, సంస్కృతభాష, పారిభాషిక పదములు, కవిత్వరీతి, నాటక నిర్మాణ విధానము మొదలైనవానిని బట్టి మృచ్ఛకటికకంటె భాసకవికృత చారుదత్తము ప్రాచీనమైనదనియు, చారుదత్తముపై మృచ్ఛకటికము మెఱుగు పెట్టబడినదనియు దెల్పును. అంతియకాని యీ రెండు నాటకములు నొకే నాటకమునకు గల వివిధ ప్రతులుగా వనియు, మృచ్ఛకటికము క్లిష్టీకరింపబడి రంగసౌకర్యమునకై చిన్నదిగా చేయబడి చారుదత్తము కాలేదనియు తెలియనగును. వామనుడు మొదలగు యాలంకారికు లీ రెండు నాటకములను ప్రత్యేకముగ పేర్కొనిరి.

చారుదత్తమున సూత్రధారుడు కేవలము ప్రాకృతముననే మాటాడును. ఆ నాటకప్రారంభమున విదూషకుడు నాయకునియొద్ద కేల పోవలయునో కారణము దెలుపబడలేదు. చారుదత్తమున వసంతసేన నింటిదగ్గర వదిలిపెట్టినవాడు విదూషకుడు. కాని శూద్రకుడు ప్రేయుల చేష్టలను జూపుటకు చారుదత్తునే పంపినాడు. ద్యూతరంగము చారుదత్తమున లేదు. విదూషకుడు హారమును వసంతసేనకిచ్చిన తర్వాత శర్విలకుడు వసంతసేన గృహమును జేరినట్లు చారుదత్తమున నున్నది. కాని శూద్రకుడు దీనిని మార్చినాడు. చారుదత్తములో నార్యకపాలకుల యితివృత్తమే లేదు. కాని మృచ్ఛకటికలో ద్వితీయాంకమందే యీ కథకు సూచనగలదు. వసంతసేన గృహవర్ణనము చారుదత్తమున నాల్గు పంక్తులలోగలదు.

నాటకకథామూలము

భాసమహాకవి రచించిన చారుదత్తమునను నాటకమందలి యితివృత్తమునే గ్రహించి, దానిని పోషించి, మెఱుగుపెట్టి మృచ్ఛకటికమను పేరితో నీ నాటకమును శూద్రకుడు రచించెను. దీని పూర్వభాగమును, చారుదత్త నాటకమును విశేషభాగము తుల్యముగ నున్నవి. కాని బృహత్కథయందు, (౬౮-2-54) కుముదికయను వేశ్య, రాజుచే బందీకృతుడైన యొక పేద విప్రుని ప్రేమించి, రాజ్యభ్రష్టుడగు విక్రమసింహుని పక్షము వహించి, తన కళానైపుణ్యముచే వలెవికి రాజ్యము దెప్పించి, చివరకు నూత్న రాజానుమతిచే దన ప్రియుని చెఱసాలనుండి విడిపించి వివాహము చేసికొనును. దశకుమారచరిత్రమున చోరవిద్యయు, జూదమును చక్కగ వర్ణింపబడినవి. కథాసరిత్సాగరమున భ్రష్టుడగు నొక జూదరి యొకపాడు దేవాలయమును ప్రవేశించుటయు గలదు. అందే, మదనమాలయను నొక వేశ్య సౌధము వర్ణింపబడినది. అది పర్వతిసముల మైత్రేయుడు వర్ణించిన వసంతసేన సౌధమును బోలియున్నది. భాసుడుగాని, శూద్రకుడుగాని దన నాటకవస్తువును బృహత్కథ నుండి గ్రహించియుండవచ్చును.

మృచ్ఛకటికము ప్రకరణజాతికి జెందిన రూపకముగాన నది కవి స్వకపోల జనితమైయుండవలెను, గాని యిది పురాణాంతర్గత కథ మాత్రము గాదు. ఈ నాటకషష్ఠాంకమున చారుదత్తుని పుత్రుడు రోహసేనుడు మట్టిబండితో నాడుకొనుట కిష్టపడక, బంగారుబండి కొఱకై పోరుపెట్టి యేడ్చుచుండగ, వసంతసేన సర్వమెఱిగి తన నగలన్నియు నా మట్టిబండిపై వేసి, బంగారుబండి చేయించుకొనుమని చెప్పి వెళ్లిపోగ, చారుదత్తుడామె నగలను తిరస్కరించి, వానిని విదూషకునిచే నామెయొద్దకు పంపగ, నది విపరీతముగ పరిణమించి, చారుదత్తుని చిక్కులపాలు గావించిన కథ గలదిగాన దీనికి మృచ్ఛకటికమని పేరు కవి యొసగెను. కాని ప్రకరణనామము నాయికా నాయకుల నామములతో గూడియుండవలెనను నాలంకారిక నియమమున్నను, కవి తన నాటకము క్రియాప్రధానవిషయ సూచకమగు నామము నిచ్చినాడు.

విషయ బాహుళ్యము

మృచ్ఛకటికమందలి కథ విశాలప్రపంచమందలి బహు విషయములతో గూడియున్నది. ఇది యొక ప్రత్యేక ప్రపంచము. ఈ నాటకమందలి వైవిధ్యము మరే నాటకమందును గానరాదు. తెలుగున కళాపూర్ణోదయ కథవలె నిందు నవరసములు పోషింపబడుటకు దగిన వివిధ సన్నివేశముల కవకాశము గల్గియున్నది. మఱియు నిందలి వివిధ సన్నివేశముల కల్పనమును, కూర్పును కృత్రిమములుగా నెంతమాత్రము నుండక బహు

స్వభావ సిద్ధముగ నున్నవి. ఇదే యిందు గొప్ప విశేషము. ఇట్టి కూర్పు కవికి గల నాటకరచనాశిల్పమందలి నేర్పును చాటును. ఇది బహు కష్టమును చాల యరుదుకూడ.

ఈ నాటకమున, వసంతసేనా చారుదత్తుల ప్రేమగాథయందు శృంగారరసమును, శకార విదూషక సభికుల వాక్య ప్రవర్తనలందు హాస్యరసమును, చారుదత్తుడు వధ్యస్థానమునకు గొనిపోబడునప్పుడును, వసంతసేన వధయందును, చారుదత్తుని దారిద్ర్యబాధయందు కరుణరసమును, వసంతసేన శకారాదులచే తరుమబడునప్పుడును, వసంతసేన గజము వీధులలో విజృంభించినప్పుడును, శర్విలకుడు దొంగతనము చేయునప్పుడు, ఆర్యకుడు పారిపోవునప్పుడు, జీర్ణోద్యానమున వసంతసేన శకట విపర్యాస ఫలమున చారుదత్తుని బదులు శకారుని గాంచినప్పుడు, సంవాహకుడు జూదరులచే తరుమబడినప్పుడు భయానకరసమును పోషింపబడినవి. దర్దుర మాథురికులయు, వీరక చందనకులయు కలహములందును, పాలక మహారాజ పరాజయ వృత్తాంతసూచనయందు వీర రౌద్రరసములును, చారుదత్తుని వధ్యస్థాన శ్మశాన వాటిక వర్ణనమున భీభత్సరసమును, శకట విపర్యాస సన్నివేశమునను, వసంతసేన పునర్జీవితయైనప్పుడును, ఆమె విచిత్రసౌధవర్ణనమున నద్భుతరసమును, నిర్వికార చిత్తులగు వసంతసేనా చారుదత్తుల మరణావస్థలందు శాంతరసమును చక్కగ పోషింపబడినవి. ఈ రసములన్నియు సముచిత సన్నివేశములందు సమంజసముగ సందర్భశుద్ధితో సమకూర్పబడినవి కాని యతుకుల బొంతవలె నుండవు.

నవరసము లీ నాటకమున తగురీతి ప్రతిపాదింపబడుటచే సుమారు ముప్పది పాత్ర లభినయించుట కవకాశముగల్గి, బహు విషయములతో నిండియున్నది. రసములన్నియు పాత్రలకు దగినట్లనేక సన్నివేశము లేర్పడియున్నవి. ఇందు జారచోర హంతక సభికులు వత్తురు. గాన చిత్రలేఖనాది లలితకళావిషయములను, న్యాయసభ, రాజభవనములు, నవ్యావసథములు, ప్రాతతోటలు, శిథిలదేవళములు, పేదయిల్లు, వాన, యురుములు రావడము, డిప్పలు పొడుట, కన్నము వేయుట, మేడమీదనుండి దుముకుట, సంకెళ్ళు త్రెంచుకొనుట, రాజభటులు, బౌద్ధభిక్షువులు, బండ్లు, ఏనుగులు, రాజ్యము తలక్రిందగుట, ధనవంతులు దరిద్రులగుట, దరిద్రులు ధనవంతులగుట, విదూషకుని యావులింపులు, మొదలైనవన్నియు బహు చిత్ర విచిత్రములుగ ప్రవేశపెట్టబడినవి.

మఱియు నిందలి ప్రతి పాత్రయు మిశ్రలక్షణములు గల్గి గుణ బాహుళ్యముతో నొప్పియున్నవి గాని ప్రత్యేక లక్షణోపేతములు గావు. ఇట్టి మిశ్ర విషయములతో గూడియుండుటచేతనే యీ దృశ్యకావ్యము హాస్యరస ప్రధానమైన 'ఫార్సు' వలెను, దుఃఖమయమైన విషాదనాటకమువలెను, శృంగారరసభూయిష్ఠమగు సంతోషదాయకరూపకముగను గూడ పరిణమించినది. ఇట్టి యపూర్వవిషయములతో నాటకమును సృష్టించుటచేతనే యాలంకారికుల ప్రకరణలక్షణముల ననుసరించుచు, కవి కల్పనాశక్తి ననేకవిధముల చాటుచున్నది. మాలతీమాధవమందు గాని, మల్లికామారుత ప్రకరణమందు గాని యిట్టి యద్భుత కల్పనాశక్తి గానరాదు.

కల్పనా వైచిత్ర్యము

ఈ నాటకమున నాధికారిక వృత్తము వసంతసేనా చారుదత్తుల ప్రణయవృత్తాంతమైనను సంవాహకుడు, శర్విలకుడు, విటుడు, చేటుడు, ఆర్యకుడు, చందనకుడు, మొదలైనవారు నాయికానాయకులకు సంబంధించినవారు గారు. వీరి విషయములు ప్రధానకథకు సంబంధించినవి గాని, దానికి సహాయపడుటకు గాని, విరోధించుటకు గాని యుద్దేశించినవి కావు. వీరందరు స్వకార్యములందు మగ్నులై వానిని నిర్వహించుకొనుచు, నప్రయత్నముగ, ననుద్దిష్టముగ నాధికారిక కథయందు కాకతాళీయన్యాయముగ సహాయులై, నాయకుని మహోత్కృష్టగుణములచే నాకృష్టమానసులై, నీచుడగు ప్రతినాయకుడైన శకారునియం ద్వేషభావము వహించి, తమ దుర్గుణములతో బాటు సద్గుణములను గూడ వెలార్చి యాధికారికకథను మంగళాంతముగ పరిణమింపజేయుటకు బూనుకొందురు. ఇట్లు ప్రాసంగిక వృత్తము నాధికారిక వృత్తమున ననుద్దిష్టముగ చేరినను నది యసంగతముగ గాని, యతుకుల బొంతగా గాని లేదు. మొత్తముమీద చివరకీ రెండు నవినాభావ సంబంధముగలవియై, స్వభావసిద్ధములై,

నుపాంగములుగ పరిణమించి వీనినుండి యేస్వల్ప విషయములు లోపింపజేసినను చివరకు ప్రధానకథకు భంగము వచ్చునట్లు కూర్పబడినవి. సంవాహకుడు జూదరియై నికృష్టవర్తనుడైనను, వసంతసేన తిరిగి బ్రతుకుట కాతని సన్యాసము కారణమాయెను. శర్విలకుడు దొంగయై దుర్మార్గముగ ప్రవర్తించినను వాడార్యకుని రాజ్యప్రాప్తికి కారకుడయ్యెను. ఆర్యకుడు రాజభటుల దృష్టినుండి తప్పించుకొని పారిపోయి, చారుదత్తుని శకటమెక్కి యాతనిచే నాదరింపబడిచివరకు రాజైనపుడు కృతజ్ఞతతో చారుదత్తుని రక్షించుటయేకాక, వానికి కొంత రాజ్యముగూడ నిచ్చెను.

సామాన్యముగ శృంగారరసప్రధానమైన నాటకములందు నాయికా నాయకులుగాని, వీరరసప్రధానమైన రూపకములందు నాయక ప్రతినాయకులుగాని యుందురు. కాని యీ నాటకమున వీర శృంగార రసములు సమాన ప్రవృత్తి వహించుటచేత ప్రణయ రాజకీయవృత్తములే యితివృత్తమున మిశ్రితములగుటచేత, నీ నాటకమున నీ రెండు రసములకు వలయు, నాయికా నాయకులతో బాటు ప్రతినాయకుడుగూడ గావలసివచ్చెను. సామాన్యముగ వీరరౌద్ర రసములు శృంగార రసమునకు విరుద్ధముగ పరిగణింపబడినను, నీకథయందట్టి విరోధభావము లేక నాయికా నాయకుల ప్రణయము గాఢమైనదని నిరూపించుట కివి సహాయకారులై, వారి ప్రణయకథతో నెడతెగని సంబంధము గలవై, ప్రతినాయకద్వేషమువలన వీరి కల్యాణపరిణామమునకు గూడ దారితీయుచున్నవి.

కథా సంధానము

భారతీయ నాటకకర్తలు దమ నాటకముల ధీరనాయకుల యితివృత్తము గ్రహించి వారిని కష్టపరంపరలో వేగించి, చివరకు ధీరత్వముచే వారు కంటకములను దాటి వారి యుత్కృష్టత ప్రకటించి యాప్తినార్థముల బొందునట్లుగా ప్రతిపాదించుదురు. ఇందలి యాధికారిక వృత్తము సామాన్యముగా నాయికా నాయకభూయిష్ఠమై, ప్రాసంగిక గత భిన్నవ్యక్తులాధికారిక వృత్త పరిణామమునకు సాయపడుదురు. మృచ్ఛకటిక నాటకమున వసంతసేనా చారుదత్తుల ప్రణయ వృత్తాంత మాధికారికము. వీరి శాశ్వతసమాగమమునకు శకారుని కృత్రిమ మాటంకపఱచును. శకారుడు, సంవాహకుడు, నార్యకుడు, విటుడు మొదలైనవారల చరిత్రములు కథాసరణిలోని ప్రాసంగికవృత్తములు.

వసంతసేనా చారుదత్తుల పరస్పరానురాగము కేవలము కామప్రధానమైనది కాక, పరస్పర గుణాకర్షణ ప్రధానమైనది. వసంతసేన ప్రారంభమున కామదేవాలయమున చారుదత్తుని జూచినపు డామె కనురాగ మంకురించినది. ఆతని గుణములను విని యామె మరియు నెక్కువ బద్ధానురాగ యైనది. అందుచేతనే శకారుడు తన్ను బలాత్కరించెనని మైత్రేయునకు చారుదత్తునితో జెప్పగనే 'బలాత్కరింపబడి' యను నక్షరములే తన్ను బ్రతికించుచున్నవని యనుకొనుట, చారుదత్తు డన్యాయమును సహింపడని యామె గ్రహించినది. తర్వాత జాజిపూవుల సువాసనను స్మరించు నాతని యుత్తరీయము నాఘ్రాణించి, మురిసిపోయి, తాను కప్పుకొని, పారవశ్యము చెంది, 'యీతని యౌవన మింకను నుదాసీనముగా లేదని' మెచ్చుకొనుట, వీని సుగుణములను గ్రహించియే. సువర్ణభాండము నీతనియొద్ద దాచుట వలన, వీరి ప్రణయవృత్తాంతమునకు తిన్నాళలమున నాటకమునకు ముఖసంధి యేర్పడుచున్నది.

చారుదత్త సుగుణానురక్తయైన వసంతసేన గౌరవాదరములు చోరాపహృత సువర్ణభాండము వలన మందగించునేమోయని నాయకుడు భయపడి యాలోపమును దీర్చుటకై దానికంటె నెక్కువ విలువగల రత్నహారమును వసంతసేనకు బంపుచు, తా నా సువర్ణభాండమును ద్యూతమున నోడిపోయితినని యసత్యమాడుటకు, సత్యమంతయు నెఱిగిన వసంతసేన మఱియు నధికముగ నతని గుణములను మెచ్చుకొని విశేషముగ ప్రేమించుటవలన ప్రతిముఖసంధి యేర్పడుచున్నది. ఏ యసత్యమాడి చారుదత్తుడు వసంతసేనకు సువర్ణభాండమునకు బదులుగా రత్నహారమును బంపెనో, యట్టి యసత్యముచే చెప్పి వసంతసేన చారుదత్తునకు రత్నహారమునకు బదులుగా సువర్ణభాండమును పంపి చారుదత్తుని మెప్పించి, యాతని యౌదార్యమును గుర్తించి యాతనిని కామిం

మును. వీరి పరస్పరగుణాకర్షణము పంచమాంకమున నుచ్ఛదశకు వచ్చి, వీరి యనురాగము సిద్ధించుటవలన గర్భసంధి యేర్పడుచున్నది. ఇక షష్ఠాంకమునశకట విపర్యాయమున వసంతసేనా చారుదత్తుల ప్రణయ చరిత్రకు భంగముగల్గి, శకారుని దుష్ప్రవర్తనము వలన విధి ప్రతికూలమై విషాదాంతముగ పరిణమింప బోవుట యుండవమర్శసంధి గలుగుచున్నది. ఇం దసంకోచిత విషబీజము శకటవిపర్యాయమువలన నన్యుతరస ముదయించుచున్నది. కడకు శకారుని దుష్ప్రయత్నము బయలుపడి సత్యము తేలి సకలము సుఖపర్యవసానమై, చారుదత్తున కైశ్వర్య ప్రాప్తితోబాటు వసంతసేనాపాణి గ్రహణముగల్గుట నిర్వహణసంధి యగుచున్నది.

ఆక్షేపణలు

నాటకమున ప్రాసంగికమగు రాజకీయ విషయ మధిక ప్రసంగమై కథయందలి సౌందర్యమును జెరచుచున్నదని యొక యాక్షేపము గలదు. కాని ప్రాసంగిక కథ యాధికారికకథవలె నెక్కుడ ప్రాధాన్యము వహింపకయున్నను దాని యుపసంహృతి యాధికారికములో గలిసిపోయినది. ప్రాసంగికకథ యోగ్యమై కథాక్రమమునకు భంగము గూర్పదు. కావున నీ ప్రాసంగికకథ సర్వదా యాదరణీయమే. మఱియు దత్తునకు రాజ్యలిప్సయును పాలుగొనుమని చెప్పుటచేతను, శర్విలకు డార్యకుని రక్షించుటకై పోవుటనుబట్టి రాజకీయవృత్తాంత మెట్టిదో పూర్తిగ తెలియరాదు. వసంతసేన దురదృష్టముచే శకట విపర్యయమగుటవలన నార్యకుడు రంగస్థలమునకు వచ్చును. ఆర్యకుని వృత్తాంతము దూరమైన విషయము గాన నాటకోపసంహార మార్యకుని పై యాధారపడి యుండుట సమంజసము గాదని యాక్షేపణము గలదు. ఒకవేళ వసంతసేన జీవించియుండుటను గ్రహించి పాలకరాజే చారుదత్తుని రక్షించినను, సంస్థాపకుని చారుదత్తుడు క్షమించుటచే చారుదత్త వసంతసేన సంవాహకుల సుగుణములు బయలుపడుటెట్లు? కావున నార్యకుని సింహాసనారోహణము, సంస్థానకుని యధికార భ్రష్టము, చారుదత్తుని యభ్యుదయమును మృచ్ఛకటికమున కుపసంహారములైనవి.

ద్వితీయపంచమాంకములమధ్య కథాభాగమున మాగిపోయి ప్రాసంగికములవలన నాధికారిక వృత్తాంతము వసంతసేనా చారుదత్తుల ప్రణయకథ విస్మరింపబడినదని డాక్టరు రైడరుపండితుడు దలచినాడు. యథార్థమునకు మృచ్ఛకటికము రెండు నాటకములకు దగినకథ గలది. ప్రథమాంక పూర్వభాగముతో షష్ఠాంకమునుండి దశాంకమువరకు నొక భాగమును, ప్రథమోత్తర భాగముతో ద్వితీయాంకాది పంచమాంకములకు రెండవభాగము నగును. ద్వితీయాంక మాధికారిక వృత్తముతో నేమియు సంబంధము లేదు. ద్వితీయ పంచమాంకముల మధ్య కథ మందగించు ననుట సత్యమే. ఇందు చివరిదైదంకములంత కథావేగము లేదు. అంతమాత్రముచే నిది ప్రధానకథకు దూరము గాదు. ద్వితీయాంకమున సంవాహకుని చరిత్రము ముఖ్యమై కథానిర్వహణమునకు సాధనమైనది. అతడే మంగళాంతమునకు కారణమగును. వసంతసేన కతడు పరిచితుడగుటవలన నామెకు చారుదత్తునిపై గౌరవమును తన్మూలమున ప్రేమ బంధాభివృద్ధియు గలుగును.

ప్రకరణనామము నాయికా నాయకుల నామముల ననుసరించి యుండును. ఉదా. మాలతీ మాధవము, మల్లికామారుతము. కాని మృచ్ఛకటిక నాటకమున శకటమునకు విశేష ప్రాధాన్యము లేకుండుటచే నీ నాటకనామ ముచితముగ లేదు. మఱియు నాయకుడు ప్రత్యంకములో గనబడవలసి యుండగా, చారుదత్తుడు నాలుగంకములలో రానేరాడు. నాటకమున వేశ్య నాయిక గారాదు. విక్రమోర్వశీయమున దేవవేశ్య నాయిక కాగా, దీనిలో మర్త్యవేశ్య నాయికయైనది. మఱియు వేశ్య నాయికయగుచో కులస్త్రీయు వేశ్యయు నొక్కమారు నాటకరంగమునకు రారు. కాని యీ నాటకములో దశమాంకమున నట్లు వత్తురు. హత్యలు రంగస్థలమున చూపుట నిషిద్ధమైనను వసంతసేన వధ్యరంగమునపై జూపబడినది. ఈ కారణములచే నీ రూపకము నాటకలక్షణకాలమునకు బూర్వమే రచింపబడినట్లు విశ్వసింపవలయును.

వసంతసేన చెలికత్తెయగు మదనికను ప్రేమించి, రేభిల చందనకుల మిత్రుడై, చిరకాల ముజ్జయినీ నివాసుడైన శర్విలకుడు, ప్రసిద్ధుడైన చారుదత్తుని గృహము దెలియకయే యాతనియింట దొంగతనము చేసెననుట సంభావ్యముగాక యున్నది. వసంతసేన గృహ

దీర్ఘవర్ణనము దృశ్యకావ్యమున ప్రదర్శనా యోగ్యమైనది. వసంతసేనను శకటములో జీర్ణోద్యానమునకు రమ్మని చెప్పి, చారుదత్తు డొంటరిగా నడచిపోవుటకు కారణము తెలియదు. హత్యారోపణపై విచారణ జరుగు వేళలో చారుదత్తుడు మౌనము నెందు కవలంబించినాడో యర్థముగాదు. సత్య మెందుకు చెప్పవని విదూషకుడు చారుదత్తుని ప్రశ్నించును. వసంతసేన మరణించి తిరిగి బ్రతుకుటగూడ నసంభావ్యముగ కనబడును.

పాత్రపోషణము

మృచ్ఛకటిక నాటకమందలి పాత్రపోషణమును గూర్చి సూక్ష్మముగా పరిశీలించినచో నందలి ప్రతిపాత్రయు తన జాతికి, వృత్తికి గొంత విరోధాభాసముగల విపరీతలక్షణములతో నిండియుండి, బహు రమణీయముగను, నాదర్శప్రాయముగగూడ నున్నది. ఇందలి నాయకుడైన చారుదత్తుడు 'దారిద్ర్యదోషో గుణరాశి నాశీ' యను వాక్యమునకు గురియైనను, పరమ దారిద్ర్యము ననుభవించుచుండినను, దన పూర్వ సుగుణసంపదకు వన్నె పెట్టదగిన మహోదారగుణములతో ప్రకాశించెను. తన గృహమున దొంగలుపడి, వసంతసేన దాచనుంచిన సువర్ణభాండమును వగను దొంగిలింపగా, ఆ సంగతి తెలిసినచో నామె రత్నమాలను గ్రహింపదని యెంచి, తాను జూదములో నోడిపోతినని యసత్యమాడి, యంతకంటె నెక్కువ విలువగల రత్నమాలను దానికి ప్రతిగా పంపును. కల్లబొల్లి మాటలచే లేని ప్రేమ నటించి, విటుల ధనములను లాగి వారిని పీడించి పిప్పిచేయు గుణగ్రాహ్యశూన్యులైన వేశ్యాకులమున జనించిన వసంతసేన దారిద్ర్యావస్థపాలైన చారుదత్తుని సుగుణములకై నిష్కల్మషహృదయముతో ప్రేమించి యతనికొఱకై తన నగలన్నియు గూడ మృచ్ఛకటికపై విడిచి యతని పుత్రుని సంతోషపెట్టి, విశేష ధనమిచ్చుటకు సిద్ధపడిన శకారుని ప్రేమను దిరస్కరించును. తన భర్తను మోహింపజేసిన వసంతసేనయందు స్త్రీ సహజముగు సపత్నీ మాత్సర్యాది భావములకు లోనుగాక, యామె దాచనుంచిన సువర్ణభాండమును దొంగలపహరించినప్పుడు, దానికి ప్రతిఫలముగా తన పుట్టినింటివారిచ్చిన యధికవిలువగల రత్నహారమును దానె యర్పించి, దక్షిణనాయకుడైన తన పతిపై కినుక పూనకయుండును, ధూతాదేవి. శర్విలకుడు చతుర్వేద పారంగతుడయ్యు సర్వశాస్త్రముల నెఱిగియు, రండకొఱకై చౌర్యమొనర్చి, యందును దన నైపుణ్యం జూపి, మదనికవిూది మోహమున నస్వాభావిక కార్యమొనర్చి, యామెను సంపాదించినను, మిత్రుని యాపద్వృత్తాంతమును వినినవెంటనే నవవధూ సమాగమ సౌఖ్యలాభముల వర్జించి యతని రక్షింప వెడలును. చారుదత్తునిపై నిష్కల్మషభక్తి ప్రేమ గౌరవములు గలవాడయ్యు మైత్రేయు డమాయికమైన యవివేకము, తొందరయు కారణముగలవ వసంతసేన నగలమూటతో యధికరణికుని యెదుట తటస్థపడి, మిత్రుని నెక్కు చిక్కులపాలు చేయును. శకారుని విటుడు దుస్సాంగత్యకలుషితుడయ్యు యుక్తాయుక్తము లెఱిగిన మంచి వివేకియై, సదుపదేశము లొనర్చి, యోగ్యుల సత్కార మొనర్చును. శకారుడు మూర్ఖుడు నవివేకియు నైనను తన ప్రేమను తిరస్కరించిన వసంతసేనను కపటోపాయమున వధింపగల్గి, యా నేరము నామె ప్రియుడైన చారుదత్తునిపై మోపి బహుచాకచక్యముతో వ్యవహారమును నెఱపజాలెను. సంవాహకుడు పరమదరిద్రుడై, బ్రతుక నశక్తుడై, జూదరులచే దెబ్బలుతిని, చివరకు బౌద్ధ సన్యాసియైనవాడు, వసంతసేనను బ్రతికించి తాను పూర్వమొందిన సహాయమునకు ప్రతికృతియో యనునట్లు తన స్వామియైన చారుదత్తుని శిక్షనుండి రక్షించును.

సాంఘిక పరిస్థితులు

మృచ్ఛకటికమునందా కాలమునాటి సాంఘిక చరిత్రము స్పష్టముగ తెలుపబడినది. ప్రాచీన భారతీయ చరిత్రకారుల కిందా నాటి రాజ్యపరిపాలనవిధానము, జాతి వర్ణపద్ధతులు, బ్రాహ్మణ బౌద్ధమతాచారములు, మొదలైన ప్రాచీన భారతీయ సాంఘికార్థిక పరిస్థితులు స్పష్టపడగలవు. భారతదేశమున ప్రాచీనకాలమున రాజు సర్వస్వతంత్ర పరిపాలకుడై, యతనికి మంత్రులు సాయము చేయుచుందురు. అం *IX* పుట. 14. రాజోద్యోగులచే వివిధ గ్రామములనుండి శిస్తు వసూలు చేయబడుచుండెడిది. - *VIII*. 1. రక్షక

భటుల పరిపాలనము శక్తిహీనమైనది కాదు. *III.* 2. ×*VI.* దోషులు శిక్షను తప్పించుకొనుటకై పారిపోవుటయు గలదు. రాజశాసనము సర్వత్ర గౌరవింపబడెడిది. ప్రాడ్వివాకులు దమ ధర్మము, హక్కులను, పూర్తిగ గ్రహించుచుండెడివారు. మను ధర్మశాస్త్రమందలి ధర్మములే పరమ ప్రమాణములుగ పరిగణింపబడెడివి. సాక్షి నియమములును, ధర్మవిచారణపద్ధతులు నియమింపబడి, ప్రాడ్వివాకులు వానినే యనుసరించెడివారు. సాక్ష్య నియమములు శూద్రక కవియే పూర్తిగా తెలిసియుండెను. తాను దలపెట్టినచో, రొట్టెతప్పుకు సాక్ష్యములగూడ నిరూపింపగల గొప్ప విచిత్ర రాజభటోద్యోగి, కాగలడు. కావున కల్పితదోషము, యథార్థ దోషమును గుర్తింపబడినవి. కాయస్థులు ధూర్తులుగా పరిగణింపబడిరి ప్రాడ్వివాకులు దోషవిచారణచేసి దోషిని నిరూపింపగ, రాజువానికి దగిన శిక్ష విధించును. ధర్మవిచారణమందు ప్రాడ్వివాకునకు సహాయముగా నధికరణికు లుందురు. అందులో నైపుణ్యులు కూడ నుండెదమ్మను. దోషము ఋజువుకాగానే దోషి యథార్థము చెప్పవలయును. మనుధర్మశాస్త్రానుసారము దోషియైన బ్రాహ్మణునకు శిరశ్శిక్ష లేకపోయినను నీ నాటకమందది మార్పు చేయబడినది. శిక్ష యనేక విధములుగా నుండెడివి. *X.* 54. అపరాధధనమిచ్చుటచే నెంతటి దోషియైనను విడిపింపబడును. మహాకార్యసంఘటనలందు గూడ దోషి త్యక్తుడగును. వణికులకు వాణిజ్యస్థానమున సర్వహక్కులు గలవు. వారు రాజభటులుగను, ప్రాడ్వివాకులుగా కూడ ప్రవర్తింతురు.

ఋణదాతలు ఋణగ్రస్తులపైన పర్యాధికారము చేయుదురు. వారిని సర్వవిధముల బాధింతురు. ఋణగ్రస్తులు హామీ నిచ్చి తప్పుకొనుటగూడ గలదు. వర్తకునకు బ్రాహ్మణునకు సాంఘిక గౌరవముల కెక్కువ యవకాశ ముండెడిది. వర్తకు లొకనియమిత శాఖకు చెందుదురు. వారిలో నధికారి రాజుచే నియమితుడై యన్యదేశములతో వ్యాపారము సేయుచు గొన్ని నావలుగూడ గలిగియుండును. ఈ వర్తకులకు చక్కని సంఘములుగూడ గలవు. బ్రాహ్మణులందఱు వైదికవృత్తియం దుండెడువారు గారు. కొందఱు పెద్ద వర్తకులు. చారుదత్తుని పితామహు డొక గొప్ప వర్తకుడు. తాత తండ్రులవృత్తిని తర్వాతివారు కొనసాగించుట సంప్రదాయమైనది. కాని కొందఱు అపవిత్రజీవన మొనర్చి జూదము, దొంగతనము చేయుచు రాజ్యవిప్లవములందుగూడ పాల్గొనుచుండిరి. ఆ కాలమున బ్రాహ్మణులు భోజనప్రియులై దక్షిణల గ్రహించుటకై యాతురత వహించెడివారు. కాని సర్వత్ర బ్రాహ్మణులు పూజింపబడుచుండిరి. అందులో బ్రాహ్మణ సన్యాసులు మరియు పవిత్రులుగా పరిగణింపబడెడివారు. బ్రాహ్మణులు యజ్ఞము చేయునప్పుడు వారి గృహములు వేదమంత్రఘోషచే ప్రతిధ్వనించుచుండెడివి. శూద్రకుని కాలమున బ్రాహ్మణవిటులు వేశ్యల యిండ్లలోగూడ భుజింతురు. వారిని బానిసలను వివాహమాడుదురు. చండాలు రస్పృశ్యులు మాత్రము గారు. పంచమజాతివారుగూడ గొప్పరాజోద్యోగము చేయగలరు. ఆ కాలపు పురుషులు నేటి కాలమువారివలెనే గృహస్థ కర్మలను, సంధ్యావందన దేవబల్యాదుల నొనర్చుచుండిరి. స్త్రీలనేక వ్రతములను జేయుచుండెడివారు. నాటి కాలమున పౌరాణిక శివశిలలు పూజింపబడుచుండెడివారు. శివుడు విశేషముగ పూజ్యదైవము. జ్యోతిష్యము, శకునములు యథార్థమని నమ్మెడువారు. ఆనాడింద్రోత్సవ కామదేవోత్సవాదులను గొప్పయుత్సాహముతో చేసెడివారు. అప్పుడు వివాహా రామపుర దేవాలయ స్థాపనాది ధర్మకార్యము లొనర్చు దాతలును గలరు.

బౌద్ధమతి మప్పటికే నైతికమార్గమునుండి క్షీణింపసాగెను. బౌద్ధ భిక్షువులు దురాచారప్రవర్తకులుగ నుండుటచే వారియందు గౌరవము తగ్గినది. బౌద్ధభిక్షుని దర్శనము దుశ్శకునముగా కూడ పరిగణింపబడెడిది. ఆ కాలపు ధనవంతులు సమస్త భోగముల ననుభవించెడివారు. ధనవంతుల యిండ్లయందర నారామము లుండెడివి; పాదసంవాహకు లుండెడివారు. వేశ్యలు లలితకళల నేర్చెడివారు. జూదము లందు స్మృతి ధర్మశాస్త్రముల ననుసరించెడివారు. ఆ కాలమున మధురమైన గాన మభ్యసింపబడెడిది. నాటకప్రదర్శనములుగూడ లేకపోలేదు. మఱియు బానిసత్వము ప్రాచీనకాలమున స్వభావసిద్ధమైన సంస్థగా నుండెడిది. భారతీయుల బానిస నాడు కుటుంబములో నొకడుగా సరసముగా చూడబడెడు వాడు. కొన్నిధన మిచ్చి బానిసలు తమ్ము విడిపించుకొనువారు. స్త్రీ సాంఘిక పరిస్థితియందు మార్పు గానరాదు. కన్యలు తల్లిచాటున నుండెడివారు. భార్యలు సిగ్గుగల్గి వర్తించెడువారు. చోరత్వము నేటివలె కాక పూర్వము యొక కళగా గ్రహింపబడినది.

ప్రభూ!

శ్రీ సూరంపూడి భాస్కరరావు

ఆరిపోవగనీకుమీ పరాభవవహ్ని !
ఆరిపోవగనీకుమీ జ్వాలద్దుఃఖాగ్ని !

ఆనందమధుపాన మత్తుడను గానీకు
మధురగానరససౌఖ్యాల ముగ్ధగనీకు.
కన్నగానవిమత్తులో ఏ మొఁదర్తునో
వెన్నలుంగగలేః ఏపుడులబకుదునో
కైపులోమరచినిన్నేచి దూషింతునో
కడలేని సృష్టినే ధిక్కరింతునో !

ఆరిపోవగనీకుమీ పరాభవవహ్ని !
ఆరిపోవగనీకుమీ జ్వాలద్దుఃఖాగ్ని !
విస్మరింపగనీకు నా ఘోర పాపములు-
వీడిపోవగనీకు నా బ్రదుకుచీకటులు-

నాలఘుత నే మరచి ఎవరి నేమందునో
నాగురుత నే తలచి ఎట్లు చరియింతునో
తోటిసోదరుని తేలికగా నొనర్తునో
తోటిసోదరులలో తేలికయిపోదునో !

విస్మరింపగనీకు నా ఘోర పాపములు !
వీడిపోవగనీకు నా బ్రతుకుచీకటులు !

పలవించిపిలపించి తపియించిపోనిమ్ము
కలుషమ్మె కష్టమ్మె కన్నీరె నాకిమ్ము
కన్నీటితెరలపల్చని త్రోవలన్ సుమ్ము
కనజాలుదునే నీదు సత్యస్వరూపమ్ము !

పిలుపు

శ్రీ అంగర వెంకటకృష్ణారావు

వంతెన దాటిపోగానే రైలుదారి విల్లులా వంపు తిరుగుతుంది. దాని కుడిప్రక్క గోతులు, చీపురుడొంకలు. ఎడమవైంపు వంపు నాభిస్థానానికి సమీపంలో బంగాళా తీరులోవున్న వొక చిన్న యిల్లు.

వంతెనక్రింద యెల్లప్పుడూ యెంతో అంత పాయగా గలగల ప్రవహించే వొక గడ్డ, ఆ యింటి పెరటునంటి పోతూంటుంది. అవతల యెత్తైన కొండ. ఆ కొండ చుట్టిపోతూందా వాగు.

ఈ దృశ్యం చూడగానే గోపాలం హృదయం గుబగుబ పొంగేది. అతనికీ రైలుప్రయాణం భోజనానంతరం త్రేన్పుకం అంత పరిపాటి అయిపోయింది. అంతే మార్పు లేనిది ఉద్యోగంలో ప్రవేశించి రెండేళ్ళయింది. ఈ రెండేళ్ళూ ఆ రెండు స్టేషన్లమధ్యనే వారానికి కనీసం రెండుసార్లు ఆసులో కండెవలె ప్రయాణిస్తున్నాడు.

ఆ రైలుదారి వంపువద్దవున్న దృశ్యంకన్న శతాధికంగా సుందరమైన దృశ్యాలు మార్గంలో చాలా వున్నాయి. చెరువులలో కలువపూలు, అంటు మామిడి, అరటితోటలు, తమని తామెరగని పల్లె పడుచులు, కంచెలు తిరిగిన దంపలు, చెంగుచెంగున దొకలించే మేకపిల్లల మెడలలో చిరుమువ్వల సవ్వడి, యినుపదారి కిరుప్రక్కలా తెరలు తెరలుగా మారిపోతూ అతని సిగరెట్టు పొగ కవితలగా పారిపోతాయి. అతని కవి సిగరెట్టు పొగవలె అలవాటై పోయేయి.

కాని వంతెన దాటి రైలు ఆ వంపు సమీపిస్తూందనగానే అతని హృదయంలో యేదో ప్రాకుతూన్నట్టవుతుంది. ఇల్లు దాటి రైలు విడిపోతూంటే అతను ఆత్మబంధువును దహనపరిచి విడిపోతున్నట్టు అనుభూతి పొందేవాడు.

అప్పుడప్పుడూ రైలక్కడ ఆగిపోవడం కద్దు. ఆ సమయాల్లో అతనక్కడ దిగేవాడు. ఇంటిచుట్టూ ప్రహరీగోడ బ్రదికిచెడ్డ పెద్దమనిషి గౌరవంలా అవవాలుప్రాయంగా వుంది. తలుపులు లేని గేటుమాత్రం స్థైర్యంగా నిలబడి, రాత్రిళ్లు (ఒకవేళ యెవరైనా వస్తే) దారి చూపిస్తుంది.

రైలు కదులుతుందనేవరకూ గోపాలం ఆ గేటు ముంగువున్న రాతిమీద కాలు ఆనించి రైలు కభిముఖంగా నిలబడి సిగరెట్టు కాల్చేవాడు. ఎక్కువగా ఆ యింటివేపు చూస్తే అతనికి భయమో, లేక ఆనందం కలిగి, దాన్ని కొంచెం కొంచెం అనుభవిద్దామని పిసినారితనమో అతనికే తెలీదు. రైలు కూత పెట్టగానేమాత్రం ఆ యింటివేపు తిరిగిచూసి బరువైన గుండెతో వెనకడుగు వేసేవాడు. రైలెక్కి తలుపుదగ్గర నిలబడి, కొత్తగా వెలిగించిన సిగరెట్టు పొగ వొంగులుగా విడుస్తూ విచారంగా చూసేవాడు. అప్పుడప్పుడు వొకటిరెండు కన్నీటిచుక్కలతని కళ్లలో తిరగడం కద్దు.

2

'ఉద్యోగంలో ప్రవేశించినదగ్గరనుండీ కుర్రవాడు చిక్కిపోతున్నాడు నాయనా, యెందుకిలా అవుతున్నాడో' అంది విశాలాక్షమ్మ, భర్త జానకిరామయ్యగారికి చేతికజ్జ అందిస్తూ. ఆయన మీసాలు కుడిమండలో నిమురుకుంటూ గోపాలం

వేపు చూడగానే అతడు వుదాసీనపునవ్వులో తల ప్రక్కకు తిప్పుకున్నాడు.

'ఏంరోయ్! మళ్ళీ యెప్పుడు నీ ప్రయాణం?'

'ఎల్లుండండీ నాన్నగారూ...'

విశాలాక్షమ్మ కాఫీ కుమారుడిదగ్గర వుంచి వీధులోకి వెళ్ళబోతూన్న భర్తతో తిరిగి అంది, 'ఈ ప్రయాణాల వుద్యోగంలో యెందుకు ప్రవేశపెట్టేరు? రెండేళ్ళయింది. బాబు చిక్కి శల్యమౌతున్నాడు.'

జానకిరామయ్యగారు చురుకుగా వెనక్కి తిరిగి, వొకసారి భార్యవేపు చూసి వెంటనే చూపు కుమారుడివేపు మరలించి, 'నా కొడుకు!' అని తిరిగి మీసాలు సర్దుకున్నారు. తన కళ్ళల్లో యేదో లోతైనభావం మెరిసింది. ఆ జవాబు వినగానే గోపాలం విశాలనేత్రాలు చెదిరేయి. బుద్ధి యేవో దూరప్రాంతాలనో పరిభ్రమించినట్టయింది. విశాలాక్షమ్మ విశాలవదనం వొక లిప్తలో రంగులుమారి తిరిగి తేటెక్కింది. ఆమె గంభీరంగా తల పంకించి గర్వంగా నవ్వింది.

జానకిరామయ్యగారు వొక బ్రిటిషు సంస్థానంలో ముప్పైయేళ్ళు ఫారెస్టుఆఫీసరుగా పనిచేసి రిటైరయేరు. బాగా పలుకుబడి ధనం ఆర్జించేరు. ఈని లెక్కువైనా కనికరంగల హృదయం.

ఆయన గుఱ్ఱపు స్వారీలో అందెవేసిన చెయ్యి. రేంజర్లూ, ఫారెస్టర్లూ వద్దంటూన్నా పులులుండే స్థలాలకు గుఱ్ఱంమీద జోడు గొట్టాల తుపాకీ సాయంతో వెళ్లేవారు. బొద్దుగా పొట్టిగావున్న ఆకారానికి అంత చురుకుదనం యెలా వచ్చిందా అని తోటి షికారీలాశ్చర్యపోయేవారు. లక్కరాగిడీవంటి నున్ననితల, చీపురుకట్టలవంటి మీసాలు, గుండెలు చీల్చుకుపోయే విద్యున్నేత్రాలుగల ఆ వ్యక్తియెన్నో సార్లు గుఱ్ఱంతో పులిమీంచి దాటేసి తప్పించుకోవడం చూస్తూ అతను బాపనయ్యని నమ్మలేక పోయేవారు.

అంచేతే అపరేకజాతి గోపాలం, అంత ఆస్తివున్నా, వొక్కడే సంతానమైనా, అట్టిలు ప్రయాణపు వుద్యోగంలో ప్రవేశించేడు గావును. తండ్రి కీర్తి మహోన్నతమైనది. అతనికి తగ్గ కొడుకే అనుకునేవారు ఇల్లాలనుకునేవారు.

జానకిరామయ్యగారు వీధిలోకి వెళ్ళిపోగానే తల్లికొడుకులతో వాదన మొదలెట్టింది.

'అసలు నీకీ వుద్యోగం యెందుకోయ్ నాయనా! నువ్వు వొప్పుకోవాలిగాని చక్కనైన గుమాస్తా వుద్యోగం దొరకదనా? ఈ ప్రయాణాలు చెయ్యలేక నీరసపడిపోతున్నావు కదా!'

గోపాలం తన విశాలఫాలంమీది త్రాచుపాములవంటి కనుబొమలు కొదిగా కుంచించి, చిరునవ్వు నవ్వేడు. అతడా తల్లికి వొక్కడే సంతానం అయినా, ఆమె మొఖంకేసి సూటిగా యెన్నడూ చూడడు. చూసినా, లిప్తకాలంచివరకగానే వెంటనే గోడలమీదవున్న యే పటాలవెంపో దృష్టిమార్చి క్లుప్తంగా జవాబు చెబుతాడు.

'అయినా యీ సెంట్లూ సబ్బులూ అమ్మే వుద్యోగం నాకు సుతరాం నచ్చలేదోయ్. డబ్బెక్కువొస్తున్నాదన్న మాటేగాని, వొళ్లు గుల్లవుతూంది. ఇక్కడికి రెండేళ్లయిందికదా. బుగ్గలెండిపోయేయి—శల్యాలు అగుపిస్తున్నాయి. నామాట విని యీ వుద్యోగానికి రిజైనుపెట్టు. మీ నాన్నగారికి సంస్థానంలో బోలెడు పలుకుబడి. అక్కడ చేరితే మేనెజరౌతావు.'

గోపాలం నాన్నగారి ఫొటోవెంపు చూస్తున్నాడు.

'అమ్మా! నాన్నగారు మేనేజరెందుకు చెయ్యలేదు?'

'నాన్నగారు చిన్నప్పటినుంచీ తాలింఖానాలో తిరిగేరట. ఆయన పదిహేనేళ్ళప్పుడు భారీ సంగిడీ పాడిచేవారట. పైగా రాజసహవాసం. ఇంతకీ ఆ సంస్థానంలో ఆయనకున్న పలుకుబడి మరెవ్వరికీ లేదు. అంచేత మేనేజరుకంటె ఆయనకే యెక్కువ జీతం!'

ఆమె యిలా మాట్లాడుతూంటే గోపాలానికేదో అవ్యక్తమైన అనుభూతి కలుగుతూంది. అతని హృదయంలో యేవో ప్రాచీనస్మృతులు కదులుతూన్నట్టయింది. రోమాంచం కలిగింది.

'అమ్మా! అంతవారికి కొడుకునై నేనిలా కాగితాలు వ్రాసుకుంటూ కూచోగలుగుతాను. ఈ సేల్సుడిపార్టుమెంటులోనే పెద్దవాడ్ని. నాకు దానికి తగిన అవకాశాలున్నాయి...'

'సేల్సు మ్యానేజరావావు కాని, విశాఖపట్టణం నుంచి నాకేం తెచ్చావురా?' అంది హటాత్తుగా రంగం లోకి ప్రవేశించిన జానకి. గోపాలం ఆమెవేపు అప్రయత్నంగా చూసి అర్థరహితంగా నవ్వేడు.

'వాడి సెంట్లూ సబ్బులూ అరగదీస్తానే వున్నావుగా, ఇంకా యేం తేవాలి.'

'నువ్వూరుకో అత్తయ్యా, అప్పుడే నీ సాధింపులా మొదలా? ఏం బావా? బెల్లంకొట్టిన రాయిలా వులకవేం !'

అతను విసుగ్గా లేచి 'వుందూ' అన్నాడు. లేస్తే ఆరడుగుల విగ్రహం. ఉంగరాల చిన్న జుత్తు— విశాలమైన నుదురు. కోలముక్కు—గర్వంగా పొంగుతిరిగిన గడ్డం—నూనూగుమీసాలు. అతనిని చూసినప్పుడల్లా జానకికి గుండెల్లో ఆశల సుత్తాలు పరుగెత్తుతాయి. కాని వెంటనే అతను సమీపించ రాని యేదో మహోత్తరశక్తిలా తోచి చిన్నబోతుంది.

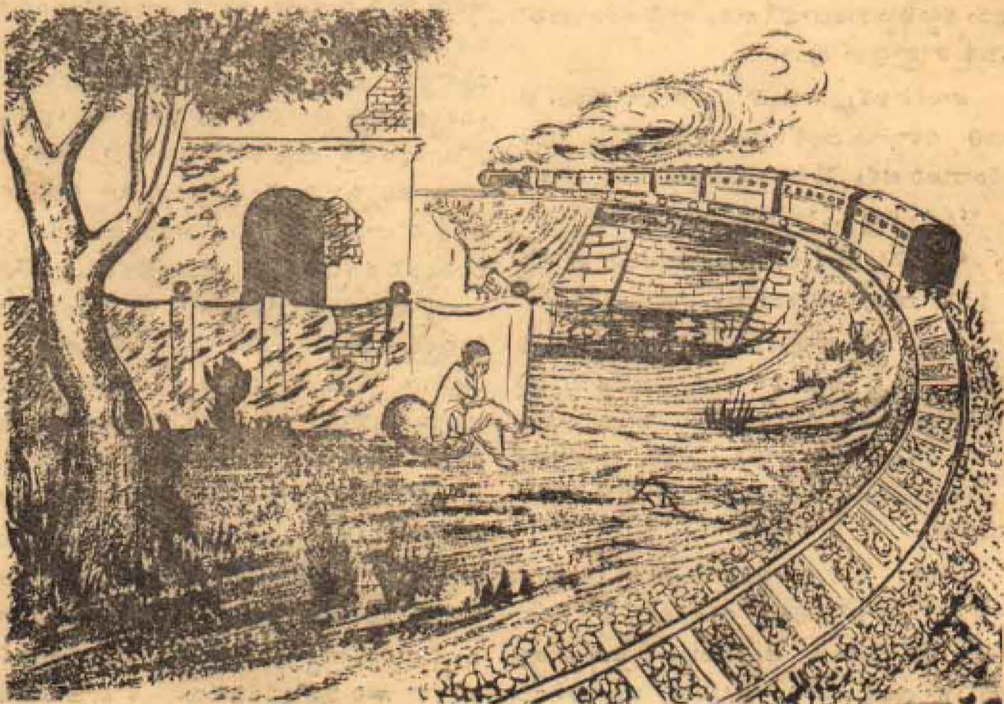
ఈలోగా విశాలాక్షమ్మ లోపలికి వెళ్ళి వచ్చింది. 'ఇదిగోనే జానీ, గోపాలం నీకు తెచ్చింది......'

'అహోయ్! సంపెంగపూలు—ఏం వాసన! సింహాచలంలో కొన్నావా బావా? అత్తయ్యా మనం యెప్పుడైనా సింహాచలం వెళ్ళాలి. బావ చెప్పేడు, ఆ పూలు, ఆ కొండకోనలు, జలధారలు - ఆహా! ఎంతో చూడ యింపుగా వుంటాయట...'

'నీ పెళ్ళికి వెడతాంగా......' విశాలాక్షమ్మ యెగతాళిగా అంటించింది. గోపాలం దిగ్గున లేచి వెడిపోయేడు. 'వీడికి ఆడదానికన్న సిగ్గెక్కువ' అంటూ విశాలాక్షమ్మ లోపలికి వెళ్ళింది. గోపాలం వెనకాలే జానకి మేడ యెక్కింది. పరుగు పరుగున మెట్లు దిగి వెడిపోతూంటే విశాలాక్షమ్మ లోపలినుంచి 'అదేవిటే' అంది. జానకి ఆగకుండా చెయ్యెత్తి 'కొత్త రకం సబ్బు' అని కూత పెట్టి తుఱ్ఱున పారిపోయింది.

3

ఆ వేళ సాయంత్రం ఐదు దాటిన తరవాత జానకి, జానకిరామయ్యగారింటికి వెళ్ళింది. విశాలాక్షమ్మ లోపలి వరండాలో యీజీచైరుమీద తీరిగ్గా కూచుని వార్తాపత్రిక చదువుకుంటూంది. జానకి రాక ఆ యిల్లాలు సులోచనాలదొరుమీంచి గమనించింది.

వేళ్ళ మెంతుకు వెళ్లిందో అతనుపాక్కంటెంపెంపి పరు గెత్తిన పుస్తకుతునకే చెప్పాలి.

'బావా విచారంగా వున్నావేం?'

'విచారం లేదు జానీ. కాని పరస్పర సంఘర్షణలో కలిగిన వూహాలతో మనసు నిండిపోయింది'

'నీ బాధేమిటో నాతో చెప్పరాదా' అంది, ఆ 'నాతో' అన్న పదోచ్చారణలో తన జీవిత కాంక్షఅంతా చూపుతూ. అతను డాబా జాలుకు జారబడి 'అదే తెలీదు' అన్నాడు.

'పోనీ ఆ బాధకు కారణం యేమిటో చెప్పరాదా'

అతను నిట్టూర్చాడు. 'నేను జీవితంలో వొక వెంపు ప్రయాణిస్తూంటే, యేదో అగోచర అనిర్వచనీయశక్తి నన్నింకొకవంపులాగుతూన్నట్టవుతుంది. నేను చూస్తూన్న వస్తువులన్నీ నామీద యేవిధమైన ప్రత్యేక ప్రభావాన్నీ చూపించకపోయినా, కొన్ని మాత్రం నాలో యెంతో వొత్తిడి కలిగిస్తూంటాయి.'

'నాకంతా అగమ్యగోచరంగా వుంది బావా'

'ఔను, నీకు తెలీదులే. సరే. దీనిని నీకు సులభంగా బోధపరచాలంటే...ఆఁ! మాటకి నేనిక్కడనుండి రైలుమీద విశాఖపట్నం వెడుతూంటానా...దోవలో వొక వంతెన, అది దాటగానే రైలుమార్గం వంపు...దాని కెదురుగా వొక బంగాళా వుంది. రైలాస్థలం సమీపిస్తూందనగానే నా కడుపులో యెవరో చెయ్యిపెట్టి కెలుకుతూన్నట్టవుతుంది'

జానకికి కొంచెం భయం కలిగింది. అప్రయత్నంగా 'ఆ వుద్యోగం మానీ బావా' అంది. అతను వొక్కమారు హాయిగా నవ్వేడు. అప్పుడతని కళ్లల్లో యేదో అపూర్వమైన వెలుగు గోచరించింది. 'నువ్వూ అమ్మలాగే అన్నావూ? నేనీ వుద్యోగం అమ్మను తృప్తిపరచడానికి మానెయ్యొచ్చుగాని... కాని ఆ బంగాళా...అక్కడి గాలి...అక్కడ కదిలిన ప్రతిపిట్టరెక్కా...నాకోసమే...... ఏమిటో నా హృదయ హృదయపుటంతరాళంలో కనుమూసిన యేదో స్మృతిని కదిలిస్తాయి!'

'బావా నాకు భయంగా వుంది...అత్తయ్యతో చెప్పనా?......' చటాలున అతను దాని చెయ్యిపట్టుకున్నాడు. 'ఒట్టువేసుకో జానీ చెప్పనని...అత్తయ్యతోనూ...యెవ్వరితోనూ వొద్దు...మా అమ్మతో అసలే చెప్పొద్దు.'

అతను చెయ్యిపట్టుకోవడం జ్ఞాపకం వుందిగాని, ఆతరువాత అతనిమాటలు కూడా జానకికి వినిపించలేదు. పువ్వులు క్రింద పడిపోయేయి. ఆమె అతనిలోకి వొరిగిపోయింది.

ఆమె మొహమాటం విడిచి చెప్పింది, 'బావా! నువ్వు లేకపోతే నా జీవితం వృధా. నీ వుద్దేశ మెలా వుందో కాని, నా హృదయం నీకు అర్పణ అయిపోయింది. నేను పేదదానినే. మీరంతా నా కిచ్చిన చనువు సాధారం చేసుకుని యింత స్పష్టంగా చెప్పగలుగుతున్నాను. నేను నీదానిని.' గోపాలాన్నేదో పెద్ద సమస్య బాధించినట్టయింది. అతి దేమీ జవాబు చెప్పలేదు కాని పడమటివేపు పొడిచిన చుక్కకేసి చూస్తున్నాడు.

'అత్తయ్య మా అమ్మతో చెప్పిందిట. మామయ్యగారికి కూడా యిష్టమేనట. కాని నువ్వే యిదమిద్ధమని తేల్చడంలేదట ... ఏం బావా ... మాట్లాడవా...'

ఆమె యేదో తన గోడు చెప్పుకుపోతూంది గాని, అతను యేమాలోచిస్తున్నాడో, అసలు తను మాట్లాడుతూన్న విషయం అర్థం చేసుకున్నాడో లేదో కూడా యెరగదు. దేవతలు విహరించే ఆ వేళ, వెన్నెల రెచ్చగొట్టిన తన హృదయాన్ని అతని పాదాలముందు సమర్పించి 'స్వీకరించు' అంది గాని, అతని మనసప్పు డెక్కడుందో ఆ అమాయికకు తెలీదు.

అతను అలా చుక్కలకేసి చూస్తూంటే రైలు కూత వినిపించినట్టయింది. పొగలుక్రక్కి మలీమసంగా గోచరించే ఆ దృశ్యంలో రైలుదారి, ఆ వంతెన, పట్టాలవంపు...అక్కడ పొగ లింకా దట్టమై పోయేయి. వాటి నడుమనుంచి శిథిలమైన అజ్ఞాత హృదయంవలె బంగాళా అగుపించినట్టయింది.

'బావా! ఏమాలోచిస్తున్నావు? నా హృదయం పసులగొడతావా?...లేక నీ కాలి వుయ్యేలల మీద వూగిస్తావా?...' అతను హటాత్తుగా జానకిని తన హృదయానికి బలంగా వొత్తుకున్నాడు. 'జానీ!

నువ్వు నా దానివి!' ఆమె విదిలించుకుని, క్రింద జారిపోయిన పువ్వులు గబగబ ఏరుకుని త్వరగా మెట్లు దిగి పోయింది. చావడిలో విశాలాక్షమ్మ జానకి తల్లి మాట్లాడుకుంటున్నారు.

'ఔనే జానీ! ఇంతసేపూ పువ్వులు కోస్తున్నావ టే మే!' జానకి సిగ్గుపడిపోయి అడుగు వెయ్యలేక పోయింది. ఈసారు వాళ్ళమ్మ అంది 'పెళ్లి మజ్జిగ త్రాగేస్తుందేమో నే, తొరగా వెళ్లూ' అని. జానకి జవాబివ్వకుండా నే మళ్ళీ విశాలాక్షమ్మ అన్నది, 'పర వాలేదు వదినా, అది కళ్ళు మూసుకుని త్రాగి వుంటుంది.' పరుగుతీయబోయిన జానకికి తిరిగి హఠాత్తుగా త్రేవ పడింది. వెంటనే తల్లి సూటిగా అడిగింది, 'ఏమే జానీ, త్రేవ నీకు వచ్చేదా?' జానకి చటాలున నోటికి చెయ్యి అడ్డుపెట్టుకుని పొంగివస్తున్న నవ్వు ఆపుకోలేక అక్కడినుంచి అదే పరుగు తీసింది. ఆ పరుగులో ఆమె దోసిలినుంచి జారిపోయిన కొన్ని పూలు కాళ్ళక్రిందపడి నలిగిపోయేయి. కాబోయే వియ్యపురాళ్లు గంభీరంగా నవ్వుకొన్నారు.

జానకి వెడిపోయిన తరువాత గోపాలం హృదయంలో తుఫాను బయలుదేరింది. అతనిని యేదో లోకాతీతశక్తి ఒద్దని వారిస్తున్న కార్యాన్ని చేసినట్టు, అటమటించిపోయేడు. వెన్నెల చురుకు చురుకున గుచ్చుకుంటూంటే, మందపవనాలు త్రాచుపాముల్లా చెవులో బుసలు కొడుతూంటే డాబామీద నిలవలేక పోయేడు. మెల్లిగా క్రిందకు దిగి గదిలోకి వెడిపోయేడు.

ఆ రాత్రి జానకిరామయ్యగారిల్లు పెళ్ళి వారిల్లులా వుంది. ఇరుగు పొరుగులకుకూడా మాచాయగా తెలిసిపోయింది, ఆ రెండు కుటుంబాలు వియ్యమందబోతున్నాయని. కొందరమ్మలక్కలు రాద్ధాంతాలు చేసేరుకూడా. జానకి తండ్రిలేనిది. దగ్గరగా కావలసినవాళ్ళుగాని, ఆస్తిగాని లేదు. కాగా జానకి రామయ్యగారికి చిత్తుగా డబ్బుంది. ఒక్కగాని వొక్క కొడుకు. కట్నం లేకుండా, కంచం లేకుండా కనీసం మఱివెళ్ళ, బావమఱదుల ముచ్చటైనా లేకుండా, సుమారుథియత్రా పూచీ మగపెళ్లివారే భరించవలసినంత అగత్యం యేంగుడు రావాలని కొందరు మాటీ సువాసినులు నోళ్లు నొక్కుకున్నారు.

రాత్రి సుమారు పదిగంటలైంది. జానకిరామయ్యగారు వాకిలిలో యీజీచైరుపై కూచున్నారు. ఆయన బట్టతలమీద చంద్రకిరణాలు సూటిగా పడుతున్నాయి. వీధినంపు చావడిమీద, విశాలాక్షమ్మ జానకి తల్లి రెండుకుర్చీలమీద, జానకి స్తంభానికి జేరబడి నేలమీద, కూచున్నారు. పెళ్లికబుర్లప్పుడే బూరెల వాసన కొడుతున్నాయి. జానకిరామయ్యగారు యెడం అరచేతిలో వుంచిన సున్నం పొగాకు కుడి బొటనవేలితో నలిపి 'టప్'మని చరిచి నోట్లో వేసుకుని, అతస్తులింకా నోట్లో పడిగా 'సెటిల్' కాకముందే, 'ఔవట్టా, యింతకీ అసలు వాడి నడిగారా లేదా?' అని చేతులు దులుపుకున్నారు. 'వాడికేం తెలుసు లెండి వదినాగమ్మ, మనం సై అంటే వాడూ సైయే' అంది విశాలాక్షమ్మ. జానకి తల్లి సందేలుకుగుటపడ్డట్టు నిట్టూర్చింది. జానకి మాత్రం ధైర్యంగానే వుంది.

'జాంగా గోపీ! నీ పెళ్ళిభోగట్టాలు కేం చెప్పుకుంటూంటే నువ్వేమిటలా గదిలో దూరేవు. ఇలా వోసారి రా' అన్నారు జానకిరామయ్యగారు.

గోపాలం మెల్లిగా వచ్చి నిలబడ్డాడు. అప్పుడతనితల రైలుమిల్లులా తిరిగిపోతూంది. ఉష్ణంకూడా వచ్చినట్టుంది. కాని వాళ్ళకి తెలిస్తే యేమనుకుంటారో అని నిభాయించుకుంటున్నాడు.

'గోపీ! జాని వొప్పుగుందిరా, నీకూ యిష్టమేనా' అన్నాడు తండ్రి.

తిరిగి అతని హృదయంలో రైలుచక్రాలు తిరిగిపోజొచ్చేయి. ధూళిపొగ లేగింది. మసక మసక వెలుతురులో ఆ బంగారొ చూపిస్తూంది. కాని మళ్లీ ధైర్యం చిక్కబట్టేడు. మహావేగంతో ప్రవహిస్తూన్న నది యెదురీదేడు. 'ఆ' అని లేచి వెడిపోయేడు.

అతనికి రాత్రి తీవ్రమైనజ్వరం వచ్చింది. ఉదయాన్న లేవడానికి శక్తి చాలలేదు. కాని రొంపెరొక్కినకొద్దీ బలం వచ్చింది పదిగంటలకు మామూలుగా వున్నాడు. సాయంత్రం నాలుగు గంటల బండికి వెడుతూంటే తల్లి అతనికి జ్ఞాపకం చేసింది, వాళ్ళ నాన్నగారు వివాహ ముహూర్తం పెట్టిస్తారని, తను త్వరలోనే శెలవు పెట్టవలసి

వుంటుందని. తన కామె మాటలు వినిపించిన సంగతి గోపాలం మరుక్షణంలోనే మరిచిపోయేడు.

4

గోపాలానికి శరీరస్వస్థత కుదిరింది గాని మన సింకా శేషాగ్నిలా ఆందోళనాధూమవలయాలు విడుస్తూంది. తదనుగుణ్యంగా రైలులో పడ్డదగ్గర నుండీ జోరుగా సిగరెట్లు కాలుస్తున్నాడు తనకి పరిచయమున్న యెవ్వరియెదుటా కాల్చడు. ప్రయాణ సమయంలో కొంచెం యెక్కువగా కాలుస్తాడు. ఇలాంటప్పుడు మరీని.

జానకికి తనమీద మిక్కిలి అనురాగం వుంది. తండ్రి విషయం అటుంచి తల్లిమాత్రం ఆ సంబంధం కోసం తహతహలాడుతూంది. తనకూ జానకిమీద అనురాగం వుంది. ఆమె పొడుగాటి కనురెప్పల నీడలు పాలమీగడవంటి కపోలోపరిభాగంమీద నీలి రేకలు దిద్దడం దూరానా యెన్నోసార్లు తను ముచ్చట పడ్డాడు. ఆమె తనను నోటినిండా బావా అని పిలుస్తూంటే ఆ అమాయకపు పెదవుల పగలగొట్టడం అమానుషం అనుకున్నాడు.

కాని ఆమెపై తన మనసు నిలకడగా లగ్నం చెయ్యడానికి శక్తి చాలడంలేదు. తన ప్రణయ జ్యోతికి ఆహుతి అయిపోవడానికి తనకు తానై యెగిరివస్తూన్న ఆ మిణుగురు తను చేతులు విచ్చి ఆహ్వానించబోతే వొక్క క్షణంలో మహోజ్వలాగ్ని గోళంగా మారిపట్టవుతుంది. జానకికి అభిముఖంగా పోతూన్న తన హృదయాన్ని యేదో అవ్యక్త శక్తి బలవంతంగా మరొకవెంపు త్రిప్పి వేస్తున్నట్టవుతుంది. ఆ పిల్ల నాజూకు పెదవులు ముద్దు పెట్టుకోవాలని యెన్నోసార్లనిపించింది. కాని వెంటనే అవి కప్పని కాటేసే త్రాచుపాము కోరల వలె అనుపించినట్టయింది.

ఆలోచనలలోపడ్డ గోపాలానికి శరవేగంలో పోతూన్న రైలు, దాని యెదురుగా పరుగెడుతూన్న ప్రకృతి గోచరించడం లేదు. ప్రక్క ప్రయాణీకుడు అగ్గిపెట్టె అడిగితే పరాకున సిగరెట్టిచ్చేడు. అసామీ అదే అడిగినట్టు నోట్లో పెట్టుకుని తిరిగి అగ్గిపెట్టె అడిగి ముట్టించి, దమ్ములాగి 'సత్తిం' అన్నాడు కృతజ్ఞత నటించే మెచ్చుకోలు నవ్వుతో. ఆ మాట గోపాలానికి వినబడలేదు కాని తట్టేడుపొగ అతని మొహంమీద కొట్టింది.

రైలు కొరుకొండలో ఆగి తిరిగి పరుగు లంకించుకొంది. వంతెన రాగానే గోపాలానికి హటాత్తుగా యీ లోకంమీద ధ్యాస కలిగింది. రెండు మూడు నిమిషాల తరవాత రైలుదారి వంపు వచ్చింది. ఇంజను క్రక్కుతున్న రాతిబొగ్గు పొగ కరాళమేఘ పంక్తిలా క్రమ్ముకుంటూండా చీకటి కల్పించింది. ఆ చీకటిలోంచి బంగారా తన పూర్వజన్మస్మృతిలా గోచరిస్తూంది. గొలుసు లాగి అక్కడ దిగిపోవాలనిపించింది. కాని అంతవసరం లేకుండా రైలే ఆగిపోయింది.

గోపాలం లేచేడు. తన సిగరెట్టు కాలుస్తూన అసామీ ప్రత్యుపకారంగా 'ఇది చేసిను కొదండి' అన్నాడు రవ్వలగుద్దులు వూపుతూ. గోపాలం వినిపించుకోకుండా దిగుతున్నాడు. అతను మళ్లా వినిపించాలని 'సింగిలు లాగలేదు కావాల' అన్నాడు. గోపాలం మెట్లు దిగి, గాల్లు, వుక్కతీగలు, చిన్న గోర్డి దాటి బంగారా గేటువెంపు నడుస్తూ అప్రయత్నంగా వాచీ చూసుకున్నాడు. ఐదు గంటలైంది.

ముందున్న స్టేషనులో మొదటిపట్టాలమీద వొక గూడ్సుబండి తిరగబడిపోయిందట. అంచేత ఆ జంతువుని లేవదీసేవరకూ, అంటే కనీసం మూడుగంటల కాలంవరకూ, యీ బండీ కదలదు. టిక్కెట్లు లేని ప్రయాణీకులు వుల్లాసంగా అటూ యిటూ గాలి షికార్లు చెయ్యజొచ్చారు. టిక్కెట్లు గలవారు ముఖాలు వేలవేసి తమ దౌర్భాగ్యానికి యేడవజొచ్చేరు. గోపాలం ఆ తలుపులు లేని గేటు ముందున్న బండరాతిమీద రైలువంపు తిరిగి కూచున్నాడు. సుమారు తొమ్మిదిగంటలకు రైలు గోపాలం యెక్కలేదన్న సంగతి గమనించకుండా శెలవు పుచ్చుకుంది.

రైలువెడిపోయిన తరవాతకూడా గోపాలం దిగులుగా రైలువెంపు చూస్తూకూచున్నాడు. అతడు నిద్రావస్థలోకి రాబోతూన్నట్లుంది. ఆ నిర్జనారణ్యప్రదేశంలో రాత్రి వెన్నెలలో కూచుని అపారమైన నూతన కాలగమనంలో పడిపోయినట్టు అనుభూతి పొందుతున్నాడు.

ఉండి వుండి వెనక బంగాళాలోంచి యేదో శబ్దం వినవచ్చినట్టయింది. వెనుదిరిగి చూసేడుగాని యేమీ గోచరించలేదు. అది తన భ్రమ అనుకుని లేచి ఆవరణలోనుండి మెట్లవరకూ వెళ్లేడు. మధ్య మెట్టు వద్దకు వెళ్లేసరికి అతని కాళ్లెందుకో కంపించేయి. అక్కడే కూలబడి మోకాళ్ళమీద తలపెట్టి, కాళ్ళ చుట్టూ చేతులు పెనచుకుని మాగన్నులోపడ్డాడు.

హఠాత్తుగా బంగాళాలోంచి లాలిపాట వినవచ్చింది. ఉలిక్కిపడి తలయెత్తి చూసేసరికి బంగాళాగదులన్నింటిలోంచి దీపకాంతి అగుపిస్తూంది. చావడికుడిప్రక్కనున్న గదిలోంచి ఆ లాలిపాట అతి మృదువుగా, జాలిగా, శోకా పూరితంగా, హృదయవ్యథా వినిర్గతంగా వచ్చి తన ఆత్మలోకంలో సుప్తావస్థలోవున్న ఏదో జ్ఞాపకాన్ని రెచ్చగొడుతూంది.

గోపాలంలేచి మెల్మెదిగా చావడిలోకి వెళ్ళి కుడివంపు గదిలోకి చూసేడు. ఒక స్త్రీ అటు తిరిగి తనచేతులలో శిశువున్నట్టూహించుకుని వూపుతూ పాడుతూంది ఆ లాలిపాట. ఆ దృశ్యంచూడగానే గోపాలం తనను తనుగా మరిచిపోయేడు. ఆమె యెవరో, యెందుకలా విలపిస్తూందో తోచలేదు. ఆమె వెనుదిరిగి అతనికేసి చూసి, ముఖమంతా కళ్లు చేసుకుని, కళ్లు రెండూ సముద్రాలు చేసుకుని, మరుక్షణంలో ప్రక్కగదిలోకి వెడిపోయింది. పసుపు రాసిన చీరచెంగు నడుముకు బిగించుకొని, అలసట ఆకారం ధరించినట్టున్న ఆ తొలి యౌవనపు బొమ్మ పచ్చి బాలెంతరాలని గోపాలం పోల్చేడు.

అప్రయత్నంగా మెల్మెదిగా గోపాలం ఆ గదిలోకి వెళ్లేడు. ప్రక్కగదిలోంచి ఉబికుబికివచ్చే దుఃఖాన్ని దిగమ్రింగుకుంటూ, వెక్కి వెక్కి యేడుస్తూన్న యేడుపువినవచ్చింది. రెండునిముషాలు గడిచేకా ఆ యేడుపు తిరిగి పూర్వ ఫక్కీలో లాలిపాటగామారి, ఆగదిలోంచి పెరటివరండాలోకి వెళ్లింది. గోపాలం యీసారి కొంచెం వేగంగా పెరటివరండాలోకి వెళ్లేడు. వెంటనే ముందగపడిన స్త్రీ విగ్రహంగబగబ మెట్లు దిగి పెరటిలోకి పరుగెత్తింది.

మెట్లకు యాభైగజాల దూరంలో వొకపాడు గచ్చునుయ్యి, దానికుడిప్రక్క నొక కుంకుడు చెట్టు, ఆ చెట్టుక్రింద నొక నాపరాయి వున్నాయి. ఆ స్త్రీ కుంకుడు చెట్టుక్రింద నిల్చుంది. ఆకులలోంచి పడిన వెన్నెల ఆమెను గోచరాగోచరం చేస్తూంది. గోపాలం అలా వరండాలో నిలబడిపోయేడు. తను చూస్తున్నది మనిషి కాదని అతని కర్థమైపోయింది. కాని అతనికి విశేషంగా భయం కలగలేదు. తదేక దృష్టితో చూస్తూన్న తనవైపు ఆమె చెయ్యి వూపి రమ్మని సౌంజ్ఞ చేసి నాపరాయిమీద కూచుంది. మెల్మెదిగా అడుగులు వేసుకుంటూ గోపాలం వెళ్ళి ఆమెకు రెండుగజాల దూరంలో నిలబడ్డాడు. అతడి కామె స్పష్టంగా అగుపిస్తూంది. విరబోసుకొని వుంగరాలు తిరిగిన జుట్టు, తెల్ల చిక్కుడుకాయలవంటి పొడుగాటి లేతవ్రేళ్ళు, సుందరమైన కోలముక్కు, గర్వంగా వంపు తిరిగిన గడ్డం, విశాల ఫాలభాగం ఆమె ఆభిజాత్యాన్ని చెప్పక చెపుతున్నాయి.

'కూచో నాయనా!'

అతనికి వినపడిందా పలుకు. తన నిదివరకెంతమందో పిలిచేరు. కాని యీమె పిలుపులో యేదో విశేషమున్నట్టుంది. అది లోకాతీతమైనది. అతని ముఖంమీద పోసిపోయిన చెమ్మటచుక్కలలో వెన్నెలకాంతులు మెరుస్తున్నాయి.

'అమ్మా! నువ్వెవరు?'

ఆ పిలుపు కామె నేత్రాలుజ్వలంగా మెరిసేయి. చీరచెరగుతో కన్నీళ్ళు తుడుచుకుంది. మాట్లాడబోతే డగ్గుత్తిక కలిగింది. 'నాయనా! నే నెవరా! నేను నీ తల్లిని!'

అతడికి శరీరం పులకించింది. దుఃఖం కూడా వచ్చింది. ఇది స్వప్నం కాదుకదా అని అనుమానం వేసింది.

'ఔను నాయనా. నువ్వు నాబిడ్డవే. అదంతా వొక పెద్దగాథ. ఇరవైయేళ్లై నీకోసం యీ నా హృదయంలో కుంపటితో వేచివున్నానోయ్. నా చిట్టి తండ్రీ! నిన్ను పోసికన్నదే నా వంతైంది గాని; నీ అచ్చటలు ముచ్చటలు చూచలేకపోయానోయ్. నిజమే నాయనా, నువ్వు నా చిట్టి తండ్రివే.'

ఆ వాక్యాలతని కడుపులో పేగును పీకేయి. మాతృవాత్సల్యం, తల్లి కోసం బిడ్డపడే 'తహ తహ' తొలిసారి అనుభవించేడు. ఇరవైయేళ్లు గారాబంలో

పెంచిన తల్లి యీనాడు పోయినట్టు దుఃఖించేడు. అప్రయత్నంగా ఆమెవేపు జరగబోయేడు.

'అలాగే కూచో నా కన్నతండ్రీ! నీలాగే నాకూ నీవద్దకు రావాలనివుంది. ఇరవైయేళ్ళనాటి కోర్కెలదీపిక యిప్పుడు నాలో తిరిగి నాలుకలు జాచుతూంది. కాని యేం లాభం ?. మన యిద్దరిమధ్య జీవితమనే చీకటితెర వుంది. అది మన సంచార భూములకు తుడిచివేయలేని యెల్ల. నిన్ను వొళ్లో వేసుకుని మనసార స్తన్యం యివ్వాలని నాలోని 'తల్లిముచ్చట' పెనుగులాడుతూంది. కాని ఆ ముచ్చట యెలా తీరుతుంది ?' ఆమె నిట్టూర్చింది.

గోపాలం మరి దుఃఖంపట్టలేక పోయేడు. భోరని యేడవజొచ్చేడు.

'ఏడవకు చిట్టినాయనా, ఇరవైయేళ్ళగా కంటూన్న నా కలలను నిజం చేశావు. ఈనాటికి నీకీ నిర్భాగ్యపు తల్లిమీద దయకలిగింది. హా! ఇందేళ్లనుండీ నువ్వీ మార్గంమీంచి తరుచు వెడుతూ వొక్కసారికూడా నన్ను చూడడానికి రాలేదు. రైలు వచ్చినప్పుడల్లా నువ్వే వచ్చినట్టు తలచి వీధులోకి వచ్చి ఆశగా చూసేదాన్ని. నువ్వప్పుడప్పుడు గేటువరకూ వచ్చేవాడివి. లోపలికి వస్తావేమో అని ఆశపడేదానిని.

తిరిగి గోపాలం కడుపులో దుఃఖం తుఫానులా లేచింది. కాని కష్టంమీద నిభాయించుకొని వెక్కజొచ్చేడు. 'అమ్మా...నిజం. నాకు కూడా యీ బంగాళా చూడగానే యేదో బాధగావుండేది. కాని యింత ఆత్మానుబంధం వుందని, నేనీ బంగాళాకింత ఋణపడివున్నానని కలలోకూడా అనుకోలేదు. కాని అమ్మా! ఆ సంగతి విపులంగా చెప్పవా ?'

'నేను చెప్పలేను తండ్రీ. అదే నీకు తెలుస్తుంది. కాని యిన్నాళ్లు నీకోసం యిక్కడ వేచి వుండడానికి కారణంవుంది. చిట్టితండ్రీ! చనిపోయిన నీ తల్లి ఆ కారణంగా, నీకోసం, వొకటి అర్థిస్తూంది. అది చేస్తావా?'

'అమ్మా! త్వరగా చెప్పు. నిప్పులలో దూకమన్నా సిద్ధంగా వున్నాను. త్వరగా చెప్పు తల్లీ...'

'మరేంలేదు నాయనా...నువ్వీ ప్రాంతాలలో వివాహం చేసుకోకు. సంస్థానానికి వెడిపోతానని నిన్ను పెంచుతూన్నవారితో చెప్పు. అక్కడే నీకు వివాహం అవుతుంది. నువ్వు సుక్షత్రియుడివి తెలుసా. సంస్థానాధీశ్వరుడవౌతావు.'

గోపాలం మనస్సులో యెన్నో ఆలోచనలు పరుగులుతీసేయి. ప్రాణం పెట్టిన పెంపుడు తలిదండ్రులు, మనసిచ్చిన 'జాని' తన భావిజీవితంలో ప్రశ్నార్థకాలలా గోచరించేరు. కాని ఆజ్ఞాపిస్తూన్నది మాతృశ్రీ.

'సందేహిస్తున్నావా, చిట్టిబాబూ ? నేను చెప్పినదానిలో యెంతో అర్థంవుంది. ఇంటికి వెడుతూనే నీకే తెలుస్తుంది. ఈ సంగతి నీకు చెప్పి వొప్పిద్దామనే యీ యిరవైయేళ్లుగా నేనిక్కడ గూడులేని పక్షిలా అల్లాడేను. ఈ నిర్భాగ్యపు తల్లి యేకైక వాంఛ తీర్చు తండ్రీ!'

అతడలాగే అని తలపూపేడు.

ప్రభాతశీతల పవనాలు తగిలేసరికి గోపాలానికి తెలివివచ్చింది. వేళ సుమారైదౌతూవుంది. అతడు తొలినాడు రాత్రి సుమారు పదిగంటలవేళకు బంగాళామెట్లమీద యెక్కడ కూచున్నాడో అక్కడేవున్నాడు. బంగాళా యధాపూర్వంగా శిథిలంగానేవుంది.

లేచి రైలు పట్టీలమీంచి ప్రయాణంచేసి ప్రక్కస్టేషను చేరుకొన్నాడు. మరొక గంటలో వచ్చిన ప్యాసింజరుమీద వాల్తేరు వెళ్లి తొలినాడతని సామానులు రైలులో వుండిపోవడం రిపోర్టుచేశాడు. అదృష్టవశాత్తూ అన్నీ వున్నాయి. అవి తనవి అని స్థిరపరచి తీసుకున్నాడు. ఆవేళ విశాఖపట్టణంలో వుండిపోయి, మర్నాడు తెల్లవారుఝామున రాయపూరుబండీలో బయలుదేరి వుదయం ఎనిమిదిగంటలకు యిల్లు చేరుకున్నాడు.

5

గోపాలం వచ్చేసరికి యిల్లంతా కలకలలాడుతూంది. గుమ్మాలకున్న కొత్తపసుపులు కుంకాలు, కొత్తమామిడితోరణాలు కళ్యాణశోభ లీనుతున్నాయి.

అతడు తిన్నగా మేడమీదకు వెళ్లి సూటు కేసు దించి మంచంమీద కూలబడి ఆలోచిస్తున్నాడు. అతడు వచ్చేడని తెలియగానే జానకి పరుగు పరుగున వచ్చి మేడమీదకు వెళ్లింది. ఆపిల్ల తలంటుస్నానము చేసి శృంగారించుకుంది.

'బావా అలా దిగులుగా వున్నావేం'

బావా అన్న పిలుపు అతని గుండెలలో మారు మ్రోగింది. ఆలోచనారహితంగా అతడామె వేపు తలెత్తిచూసేడు. అతని నేత్రాలు వికసితపద్మాలకు కొలలా వున్నాయి. వాటిలో అశ్రువులు తిరుగుతున్నాయి. జానకికి ఆశ్చర్యం దిగులు కలిగేయి. ఎంతో ఆశగా, 'బావా, ఇవాళ మన ప్రధానం, పదిగంటలకు ముహూర్తం. ఎల్లుండే మన వివాహం. అలా యేడుస్తున్నావేం?'

అతని పెదవులు స్పందించిపోతున్నాయి. "జానకమ్మా..." అన్నాడు మాటలు తడబడుతూ. ఆ పిలుపుకు జానకి హడలిపోయింది. ఆమె అతని దగ్గరగా వెళ్లి డగ్గుత్తికతో 'బావా...అదేమిటా పిలుపు' అంది.

'అంతేనమ్మా జానకీ. ఇవాళ మన ప్రధానం కాదు. విషాదం! ఇవాళే నా ప్రయాణం. ఇవాళే నీకూ నాకూ చిరవియోగారంభం! అంతా నీకు తెలుస్తుంది......'

ఆమె హృదయంలో బాకుతో పొడిచినట్లయింది. ఇంకేం అనాలో తోచలేదు. అప్పుడక్కడికి విశాలాక్షమ్మ వచ్చింది. కొడుకూ కోడలూ యేడుస్తూండడం చూసి 'ఇదేమిటట్రా, మీ యిద్దరికీ పిచ్చెక్కిందా, నాగమ్మల్లారా! ఎందుకీ కన్నీళ్లు? అబ్బాయీ, కాఫీ తాగుదువుగాని లే, మంగళస్నానానికి వేళవుతూంది. ఇవాళ మనింట్లో ప్రధానం!'

గోపాలం వొక గడ్డుసమస్యలో పడ్డాడు. ఆమెకెలా విషయం చెప్పాలో తెలీలేదు. తాపు కనుపించలేదు గాని పట్టలేనంత దుఃఖం వచ్చింది. బిగ్గరగా యేడువజొచ్చేడు. ఆ యేడ్పుకు క్రింది వారంతా పైకి చేరుకున్నారు. వాళ్ళందర్నీ తోసుకుంటూ జానకిరామయ్యగారు వచ్చి యేమిటీగోలంతా అన్నారు. రావలసిన వారంతా వచ్చేరు. ఇక విషయం దాచవలసిన అవసరం గోపాలానికి తోచలేదు.

అతడు లేచి ఆ దంపతుల కాళ్లకు మొక్కేడు. 'ఇరవైయేళ్ళు కళ్ళల్లో పెట్టుకుని పెంచిన మీరు నాకెప్పుడూ తలిదండ్రులే. కాని మొన్న రాత్రి మా అమ్మను చూసేను. ఆమె అంతా చెప్పింది నా జన్మరహస్యం కొంతవరకు తెలిసింది. ఆమె నాకొక ఆదేశం యిచ్చింది. తదనుగుణంగా నే నిక్కడ వివాహం చేసుకోకూడదు. సంస్థానం తిరిగి వెడిపోవాలి......'

ఈ మాటల అర్థం యెవ్వరికీ బోధపడలేదు. జానకిరామయ్యగారు గ్రహించేరు గాని దబాయించడానికి ప్రయత్నించేరు. 'ఏమిటోయ్ నీ కబుర్లు... నీడా పిశాచం వాలలేదు కద—చాలు చాలు...... లే...అవతల... ప్రధానముహూర్తం సమీపిస్తూంది.'

గోపాలం దబాయింపుకు లొంగలేదు. మనసు దిటవు చేసుకున్నాడు. 'క్షమించండి. మొన్న రాత్రి మా అమ్మను నేను చూసేను. కోరుకొండ కవతల రైలు దారి వంపుతిరిగినచోటు కెదురుగావున్న శిథిల గృహంలో చూసేను. తెల్లవార్లూ ఆమె కన్నీటి పాట విన్నా. ఇక నే నెవ్వరినీ మోసం చెయ్యదల్చుకోలేదు...'

ఈ మాటలకు అంత దిట్టమైన జానకిరామయ్యగారు తట్టుకోలేకపోయేరు. అతని నుదుటిమీద చెమటపోసింది. కళ్లంట నీళ్లు జలజల రాలిపోయేయి. అందర్నీ కూచోమని సంజ్ఞచేసేరు. తమ కూడా చతికిలబడ్డారు. కన్నీళ్లు వుంగ్రపువేలిగోటితో మీటి కాని 'మిమ్మెవ్వర్నీ మోసంచెయ్యలేదు నాయనా. నేనే చేసేను మోసం అంతా. లోకం నేటివరకూ నిన్ను నా బిడ్డే అనుకుంటూంది...' అని వొక్క నిముషం నిశ్శబ్దంగావుండి తిరిగి గోపాలం కథ అక్కడున్నవాళ్ళ కిలా చెప్పేరు.

'గోపాలం మావాడు కాడు. అసలు బ్రాహ్మణుడే కాడు. రాజవంశ సంజాతుడు. భావి సంస్థానాధీశ్వరుడు. దానికి ఋజువు డాక్యుమెంటు వాడిదగ్గరున్నాయి. కాని యిరవైయేళ్లు పెంచిన ప్రేమవల్లరిని తెంపుకోలేక నా విధికి వ్యతిరేకంగా వర్తించ

పోయేను. కాని జీవించినా మరణించినా తల్లి ప్రాణం తన పేగుకు అన్యాయం...అంటే యిది మరి అన్యాయమే కదా ... జరుగుతూంటే యెలా వూరుకుంటుంది...వినండి అంతా అతని జన్మరహస్యకథ

నేనూ మా సంస్థానాధీశ్వరుడు ప్రాణ స్నేహితులం. అతని అట్టుగుట్టు అనువాళ్ళన్నీ నాకు చెప్తూండేవాడు. బహు నాజూకైన విషయాల్లో నే నతనికి సలహా యిస్తూండేవాడిని.

నేటి కిరవైయేళ్ళక్రిందట అతని కొక అప్ప గారి కూతురుండేది. అత డామెను వివాహం చేసుకుంటానని ఆమెకు రహస్యంగా వాగ్దానం చేసేడు. కాని వివాహం జరగకముందు వారి స్నేహకారణంగా ఆమెకు గర్భోత్పత్తి కలిగింది. ఆ విషయం జమీందారుగారి మనస్సులో పెద్ద కలవరం లేవదీసింది. ఆమెకు అన్యాయం చెయ్యడం యిష్టంలేదు కనక యీ సంగతి నాతో చెప్పి సలహా అడిగేరు.

'మహాప్రభూ! ఇది యేమంత క్లిష్టసమస్య కాదు. ఆమెకు దూరస్థలంలో ప్రవాసం యేర్పాటుచేద్దాం. రహస్యం బైటపడకుండా చూసే పూచీ నాది. నెలలునిండి శిశువును కననీండి.'

రాజుగారన్నారు 'ఆ శిశువు నేం చేద్దాం? అది నా బిడ్డకదా...'

'మీ కాభయం అక్కరలేదు. నాకు బిడ్డలు లేరు. కొన్నాళ్లు నేను సాకుతాను.'

రాజుగారు నా చెయ్యిపట్టుకుని చిరునవ్వుతో అన్నారు, 'కాని పంతులూ...కొన్నాళ్ళే సుమీ. నీలాగే నాకుకూడా పిల్లలు లేరుకదా. ఇన్నేళ్ళయినా, యిందరు భార్యలున్నా ఫలించని బీజం యిక్కడ ప్రాణస్పందన పొందుతూంది. ఈ మొలక తిరిగి యీ వనం చేరాలి.

'అలాగే ప్రభూ అన్నాను' అని జానకిరామయ్యగారు భార్యవేపు చూసేరు. ఆమె హృదయంలో దుఃఖసాగరం పొంగుతూంది. గోపాలం అనాథ బ్రాహ్మణశిశువని భర్త కల్పించి చెప్పిన కథ యిన్నాళ్ళూ నమ్మింది. ఆమె కీజన్మరహస్యం తెలీదు. కాని ఆ శరీరసౌష్టవం చూసి అప్పుడప్పు డనుమానపడేది.

“అప్పుడు కోరుకొండ రైలుస్టేషను కవతల, కొంతైన దాటినతరువాత వొకచిన్న బంగాళా నిర్మించబడింది. దానిని వెయ్యమంది పనివాళ్లూ నెలరోజులలో హుటాహుటిని నిర్మించేరు. దానిలో ఆమెనుదింపి సర్వసదుపాయాలూ జరిగే యేర్పాటుచేసేరు ఈగోపాలం మాతృగర్భంలో ఈబంగాళాలోనే పెరిగేడు.

తరవాత నవమాసాలూ ధరించి ఆ ప్రణయకల్పవల్లి యీ పండురాల్ని ప్రసవించిన పదవనాడు తనకు శాశ్వతంగా కన్నుమూసుకుంది. ఇక చనిపోతుం దనగా నేనూ, మా రాజుగారు ఆమెవద్దకు వెళ్ళేం. నే నవతలక్కడే వుంటూండేవాడిని. ఆమె రాజుగారి వెంపు వెంగటిల్లిన నేత్రాలు త్రిప్పి కన్నీరు కార్చి, 'నే వెడిపోతూన్నా, కాని నా చిట్టితండ్రిని చూడండి' అంది. రాజుగారి కనుపు చెరువై పోయింది; సమయోచితంగా యేం చెప్పాలో తెలీక నావైపు చూసేరు. నే నామెతో చెప్పా 'అమ్మా మీరు భగవంతుణ్ణి తల్చుకుని నిర్భయంగా వుండండి. చిన్నదొరవారికేమీ భరవాలేదు. వారిని కొంత కాలం పువ్వులలో పెట్టి నే పెంచుతా' కాని నామాటలామె నంతె అనునయించలేదు. రాజుగారివేపు చూసి 'మీవాగ్దానం...' అంది. చెయ్యిపట్టుకుని సాభిమానంగా జాలిగా వారామె నిస్తేజనేత్రాలలోకి చూస్తూ, 'దిగులుపడకు మన చిట్టితండ్రి సంస్థానాధీశ్వరుడౌతాడు. దానికి కావలసిన డాక్యుమెంటు తయారుచేయిస్తాను. ఇదిగో ప్రమాణం చేసి చెప్తున్నాను.' అన్నారు.

ఈ మాటలు చెవినిపడుతూంటే ఆమె నేత్రాలలోంచి జ్యోతి బైటపడి అనంతంలో లీనమైంది.

ఆమె పోయిన పది దినాలలో డాక్యుమెంటు తయారైంది. అది తయారైన సంవత్సరం తిరగకుండా రాజుగారుపోయేరు అప్పటినుంచి సంస్థానం కోసం యెక్కడెక్కడి వారసులు కుక్కలలా నేటివరకూ కొట్లాడుకొంటూన్నారు. నేను తమాషా చిత్తగిస్తున్నా.

కాని దీనిలో యింకొక రహస్యం వుంది. ఈ డాక్యుమెంటు పుట్టిన కొన్నాళ్లవరకూ సావధ

నాకు వరప్రసాదంలా వుంది. కాని గోపాలంమీద మమకారం పెరిగిన కొద్దీ అది హృదయకంటకంగా పరిణమించింది. అది మాహృదయాలను పగులగొట్టే గండ్రగొడ్డలి. దానిని నిర్మూలిద్దామనే దురూహ యీ మధ్యనే కలిగింది. కాని అటువంటిది జరగనందుకు సంతోషంగానే వుంది.' అంటూనే ఆయన వెక్కి వెక్కి యేడవజొచ్చేడు.

తిరిగి నిభాయించుకొన్నారు. 'కథపూర్తి అయింది. ఇవాళే బయల్దేరి యీ రౌరవుబంగారాన్ని స్వస్థానం చేరుస్తా. ఇరవై యేళ్ళు మోసిన యీమధుర భారం నేటితో తీరుతూంది."

అంతా వెళ్ళిపోయేరు. అ త ని శో కం మొగాడు. అడవులలో పెరిగినవాడు. విశాలాత్మహృదయంలో యిరవయేళ్ళ ప్రేమ పెట్టిన చిచ్చు నెవరార్పగలరు! 'జాని' భగ్నహృదయపు ఆర్తి నెవరు తీర్చగలరు!!

టాగూర్ చిత్రాలు

శ్రీ వేలూరి రాధాకృష్ణ

గురుదేవుడు విశ్వకవిఅని అందరకూ తెలిసిన విషయమే. ఆయన రచించిన గేయాలకి ఆయనే స్వరకల్పనచేసి సుందర తామే పాడేవారు. తరువాత గాయకులచేత పాడించేవారు. ఆయన పాడించిన, పాడిన సంగీతానికి 'రవీంద్ర సంగీత్' అని పేరు. ఆ రవీంద్ర సంగీత్ యే ప్రఖ్యాత వంగ గాయకులచే సంస్కరింపబడి ఇప్పుడు కలకత్తా రేడియోద్వారా వినే 'రవీంద్ర సంగీత్' అయింది.

గురుదేవుడు చిత్రకారుడుగా కూడా ప్రపంచమంతటా విఖ్యాతి గాంచినవాడు. ఆయనే చమత్కారంగా ఒకసారిలా అన్నారు: "దేవతలు అడుగుపెట్టటానికి భయపడేచోట్ల అడుగిడటం, దురుసుతనం అని ఎరగనివారితో నేను సమానుణ్ణి. అందువల్లనే 'చిత్ర' ప్రపంచంలోకి అర్హత లేకపోయినప్పటికీ చొరవ చేసుకొని వచ్చినందుకు నా క్షమాపణ. నాకు చిత్రకారుడుగా, నా సాహసానికి తగిన నేర్పరితనం ఉందని నే ననలేను. ఎందుకంటే, బహుప్రమాదకరమైన మార్గాన నడిచినట్లే స్వాప్నికుని విధంగా ప్రమాదాన్ని తెలియనేరని, శ్రమ నెరుగని, బాధ నెరుగని, అమాయకపు సాహసం వాది!

"నా చిన్ననాటినుంచీ భావంలో ఛందస్సుకీ ధ్వనిలో ఛందస్సుకీ నేను అలవాటుపడ్డాను. రూపం, నామం లేని నిలకడలేని దానికి ఛందస్సు నిశ్చితత్వాన్నిస్తుందని మొదట్లో తెలుసుకున్నాను. నా రచనలలోని కొట్టివేతలు పాపులవలె, విముక్తికై ప్రాధేయపడినప్పుడు, వాటి అవివిక్తనంలోని అందవికారంతో నాకళ్ళని అరికట్టినప్పుడు వ్యక్తమైన నాకార్యసాధనకన్న మిన్నయైన ఛందస్సులోని సంపూర్ణతకై, ఆ కొట్టివేతలకు ఒక రూపాన్నిచ్చి రక్షించటానికి పూనుకున్నాను.

"అట్టి సేవాపరాయణతలో నేను ఒక సత్యాన్ని తెలుసుకోగల్గాను. అదేమంటే, ఈ రూపప్రపంచంలో సహజరేఖాగతుల, నిర్ణయంలో నిరంతర చర్య కలదు. నిబ్బరం ఉన్న రూపమే గిట్టగలదు. అట్టి నిబ్బరంలోనే శాశ్వతమైన గభీరత కలదు. కలగూరగంపగా నున్న ఈ దిక్కులేనివాటికి ఒక మార్గాన్ని చూపాలంటే, వాటికి సాఫల్యత నిచ్చే, ఆ అంతర సంబంధరూపకమైన సమానత్వాన్నివ్వటమే సృష్టికార్యమని నేననుకున్నాను.

"నా చిత్రాలు రేఖలలోని గీతాలు! దైవికంగా అవి మెప్పును పొందుతున్నయ్యంటే, అందులోని పర్యవసానమైన ఛందస్సు యొక్క ప్రత్యేకతే గాని నా భావ, విషయ ప్రదర్శనలోని ప్రత్యేకత మాత్రం కాదు." అని...

ఆ సాహసమే ఆ ఉత్సాహమే కవిని చిత్రకారునిగా

పూర్తించింది. అందువల్లనే ఆ చిత్రాలలోని జీవాన్ని ఉన్నదున్నట్లుగానే చూచి, ఆనందించి, లోకం 'ఈ విశ్వకవి సృష్టికి ప్రధానమైన కళాకారుడు' అని ఎల్లెడలా చాటింపుచేసింది. సృష్టికి ప్రధానమైన ఛందస్సును అర్థంచేసుకోలేని సామాన్యులు 'ఆఁ. ఇవేమి బొమ్మలు బాబూ! పిచ్చిగీతలంటే మరీ బాగుంటుంది.' అంటారు. నిజమే! అసలు ఆయనకు పిచ్చిగీతల్లోనించే చిత్రాన్ని గీయటమనేది చేతనయింది! ఆ ప్రధాన సత్యాన్ని ప్రేక్షకులు మరువవద్దు.

గురుదేవుడు ప్రపంచ పర్యటన ప్రారంభించి దేశదేశాలూ తిరుగుతూ, తనవెంట తన చిత్రావళిని కూడా తీసికొపోయి, ప్రతిదేశపు ప్రధాన నగరంలోనూ చిత్రప్రదర్శన చేశారు. అక్కడి ప్రేక్షకులు అందులోని ప్రత్యేకత కన్పరుకొంది, ఇందులో గూఢమయిన సత్యమేదో ఉందనీ, 'సత్యం ఒక్కొక్కప్పుడు కటువైనదీ, అందవికారమైనదీ' అనీ ప్రశంసాపూర్వకంగా ఆ దేశపు పత్రికలలో ప్రకటించారు—

1930 మే, లో పారిసునగరంలోని 'గాలరీ పిగాలీ' అనే కళాభవనంలో రవీంద్రుడు ప్రదర్శన చేయగా ఆ ప్రదర్శనపై ఒక ప్రముఖుడీవిధంగా వ్రాశాడు :

"కవిగా రవీంద్రుడు చేసే పనికీ చిత్రకారుడుగా రవీంద్రుడుచేసే పనికీ ఏవిధా సంబంధం లేదని ఆయనే అన్నాడు. కవిగా ఆయన వర్ణించే 'స్వప్నదర్శనం' లేక ఆయ నన్నట్లు మానసిక ప్రదర్శన - ఆయన కళ్ళఎదుట ఉంది. ఆయన ఒక దృశ్యాన్ని ఒక ఉద్యానవనాన్ని లేక ఒక ముఖాన్ని చూస్తాడు. ఒక చిత్రకారుడు అనుసరించే విధంగా ఆయన మనఃఫలకంలో హత్తిన ఈ ప్రతిబింబాన్ని ఆయన కూడా అనుసరిస్తాడు. ఆయన గీతాలు చూచిన లేక సృష్టింపబడిన బింబాలనే ప్రతిబింబిస్తయ్! ఆయన చిత్రకారుడైనప్పుడు దానికి వ్యతిరేకంగా (ఇది కథలోని అతివిచిత్రమైన భాగము) ఇతరులు 'కాపీ' కొట్టటానికి ప్రారంభించే చోటనే ఆయన మార్గాన్ని మార్చాడు. అది అసలు దృశ్యానికి అనుకరణ కాదు! ఆయన చిత్రం ఆయన మనస్సులో అంతకుముందే ఏర్పడుతున్న భావం యొక్క ప్రతిబింబం కాదు. అందువల్ల ముందర చూపటానికి పూర్వమే, ఆయన చిత్రించుచున్నప్పుడు ఆయన రేఖలు ఏ రూపాన్ని తాలుస్తాయో ఆయనకే తెలియదు. కావున కావ్యాలనాయన రచించినప్పుడు, చిత్రకారుడుగా పని చేస్తాడు చిత్రాలని గీచేటప్పుడు కవిగా పని చేస్తాడు. ఈ క్రొత్త కార్యక్రమంయొక్క సంపూర్ణత రెండు విజ్ఞానాల లేక రెండు కళాప్రపంచాల 'రోదసి' యందుంది!

"నేను ఆయన గీచిన మొదటి రేఖా చిత్రాలని చూచాను. బెంగాలీలో వ్రాసిన పద్యవ్రాతప్రతు

అలలో, ఆయన కొన్ని తప్పులు సరిదిద్దాడు. కవులు నిజంగా అందమైన వ్రాతగాళ్లు! ఆ కొట్టివేతలు, నల్లగీతలమధ్య సన్నని తెల్లని చారలతో అడ్డంగా గీచిన చిత్రమైన రూపాలు! నల్లటి ఈ సుకుమారమైన భాగం తెలుపుచారలతో నిండి, ఒక్కొక్కప్పుడు సుంద్రంగా, అలంకారికంగా ఉంటుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు, ఆ రెండూ రెండు విభిన్నమైన రేఖల్ని అతిక్రమిస్తయ్. అప్పుడు ఆ విధానంలో అలంకారమే ప్రధానభావమవుతుంది. ఒక సున్నితమైన రేఖతో పైభాగాన పూర్తియై ఒక రేఖలో మరొక రేఖ చంద్రాకృతిగా మిళిత మవుతయ్. కాని కొట్టివేతలో క్రిందటిరేఖ ఎడమవైపుకు పొడిగింపబడితే దాని సహజరూపం పూర్తిగా మారిపోతుంది. ఒకప్పుడు ఆరేఖాగతే, ఒక పక్షిముక్కుగా, వెన్నపలకగా రూపొందుతుంది. ఒకప్పుడు పడమటకు ఎగిరిపోయే స్వేచ్ఛావిహంగమవుతుంది! అనేకమైన దిద్దుబాట్లు ఒకే పేజీలో, వాటి వాటి విశిష్ట రూపాలలో అనేక ద్వీపాలుగా కనిపిస్తయ్. భావోద్వేగంలో చలించిన జలాలలోనించి లేచి, నిలిచిపోయిన ఈ చిన్న చిన్న దీవులు, ఒకప్పుడు ఒక్క మూలగానే మిశ్రిగా ఉండిపోయి, మరొకప్పుడు పేజీ అంతా ఆవరించి, ఒక స్థానికంగా వీచే మారుతానికి తలఒగ్గిఉండే అలలసమూహంవలె, హిందూమత విశిష్టమైన పాత్రిలకుండే సౌకుమార్యంతో కన

పడతయ్. రవీంద్రుడు ఈ దీవులను, సుకుమారమైన సజీవమైన రేఖలతో కలిపి, మొత్తంమీద ఊపిరి పీలుస్తున్న రూపాలవలె కనబరుస్తాడు. ఆ కలిపిన వక్రరేఖలు, సమిష్టిగా విడివిడిగా ఒక సృష్టి సంబద్ధమైన నియమానికి కట్టుబడి ఉన్నట్టుగా కనపడ్తుంది.

“ఈ[illegible] సహవాసాన్ని ఖండించే[illegible]. పూర్వనిర్ణీతమైన భావప్రవర్తన కంటె, [illegible] పూర్వం మనస్సులో ఏదీ లేని ఒక రూపానికి రేఖాకల్పన చేస్తాను. ఈ రేఖ, మనస్సుచే గోచరమయింది కాదు. దానికి వ్యతిరేకంగా, సాధ్యమైన రూపాల అవలంబం, మనస్సు చేయుదలచిందల్లా, అసక్తితమైన అవకాశంలో దర్శనం ఇవ్వటానికి ప్రయత్నిస్తున్న, ఆ ముఖ్యమైన రూపాన్నే కనుగొనటం. తెలియనిదానికోసం, అగోచరమైన దానికోసం, నిత్యమూ తెలిసికొని, రూపాన్నిచ్చే ఆ మనస్సు, అతి సున్నితమైన ఆ సత్యాన్ని కనుగొనలేనిదై ఉండగా, అన్నిగీతాలనీ, కవితలనీ, వ్రాసిన ఆ చెయ్యే, పూర్వమే ‘ఛందస్సు’ నేర్చిన ఆ చెయ్యే, కవిని అడగకుండానే, అనేక సాధ్యరూపాలలోనుంచి, రూపొందవలసిన ఒక చక్కని రేఖారూపాన్ని గీచేస్తుంది! టాగూరు చేత కనుగొనబడిన, అట్టి సుందరరేఖలను కాగితం మీద అనేకం చూచాను. వాటిలోని సౌందర్యం, జీవం, సౌకుమార్యం, అద్వితీయమైనవి!

“అయినా, ఒక్కొక్కప్పుడు ఆయన తప్పుల్ని

చేస్తాడు. ఆయనే ఒకసారి నాతో అల్లా అన్నారు. ఆ తప్పు ఎల్లాంటిదంటే, ఒకపూల కొమ్మను వంచబోయి, విరిచినట్లు! పొరపాటుగా గీచిన ఆ రేఖ కిక స్థానంలేదు దానికి మృతేగతి! ఆయన దాని నాశానికి కారణభూతమైనట్లు తెలుసుకొని, దానిని అతి విచారంతో విడనాడుతాడు. ఎందుకంటే, ఆ రూపాలన్నీ ఆయనచే విముక్తి నభిలషించే ఆత్మలు! ఆ ఆత్మల పరిపక్వానికి ఆయనే కారణభూతుడు. అదొక ఆనందమయ దృశ్యం! ఈ వృద్ధ కవి, అంతటి విశ్వఖ్యాతిని గడించి, ఆ చిత్ర విచిత్రమైన అల్లిక రేఖాచిత్రాలను ఒక 'గొబ్బిలకాపరి'వలె, అంతవరకూ నిద్రాణమైన రేఖలకు ఒక గతిని కల్పించాడు. ఈ రేఖలు వాటిలో ఎంతటి విశ్వరూపాన్ని దాచుకొని ఉన్నయ్!

"ఒక రేఖ పూర్తి కాకముందే, మరియొకటి ప్రారంభమవుతుంది. ఒకదాని సృష్టి పూర్తికాగానే రెండవది విధియుతంగా అవతరించాలనే పద్ధతి కాబోలు!—మరియొక రేఖ నన్నుకూడా వెంటనే సృష్టించమని అడుగుతున్నట్లు! అందువల్ల అవి ఒక రాగాన్ని ఆలపిస్తయ్. ఒకపాటని పాడతయ్. ఆ పాటలోకూడా అవి క్రొత్తరూపాన్ని పొందుతయ్. విచిత్రంగా మారుతయ్. అవి ఒక చోట కలుస్తయ్. మళ్ళా నిర్గమిస్తయ్. అవిశ్రాంతంగా, తమ జననంలోనే, ఒక అలంకారపూరితమైన పూసజ్జరై ఒక అద్భుతమైన పవిత్రత్వాన్ని స్ఫురిస్తయ్! అది భావంతో ఆనందంతో కూడిన లయసంబంధమైన పద్ధానికి సరిపోలిన స్థానసంబంధమైన మరియొక సారూప్యము. రచన చేసి చేసి విసిగిన కవి తన హస్తానికి మరియొక కాలక్షేపాన్ని చేకూరుస్తాడు. ఆ హస్తమే అనంతమైన ఆనందమయమైన సుందరరేఖల్ని సృష్టించింది!

రవీంద్రుడు కొట్టివేతలనుంచి ప్రారంభమై, అసలు అలంకరణా విధానానికి మారాడు. విధి, దేవతలు ఆయనకు ఇతర శక్తుల నిచ్చినయ్. కాని ఇటేవలి చిత్రంలోకూడా ఆయన ప్రథమంలో గీచిన రేఖావిధానం కనుగొనవచ్చును. ఆ రేఖలు ఆ చిత్రంపొందిన రూపాన్ని తేలిగ్గా తెలియబరుస్తయ్. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆ రేఖలు, ఇటికమీద ఇటికపెట్టి కట్టిన మహా నిర్మాణంవలె, ఒకదానిపై ఒకటి ఎక్కి ఒక విచిత్రనిర్మాణాన్ని గోచరింపజేస్తయ్. తరుచుగా, మామూలుగా రచన సాగించుతుండగా గీత క్రింద గీత గీచినట్లు తేలికగా తెలుస్తుంది. అన్ని రేఖలూ అడ్డముగా ఒకదానిమీద ఒకటి కుడినుంచి ఎడమకు పోయి, గొంతుబొమ్మలుకల చిత్రంగా కనిపిస్తుంది. ఆ చిత్రం ఒక నగ్నస్త్రీ కుర్చీపై మేను మీద వాలి, కుర్చీని అదిలిస్తుంటే సుఖం వాయు

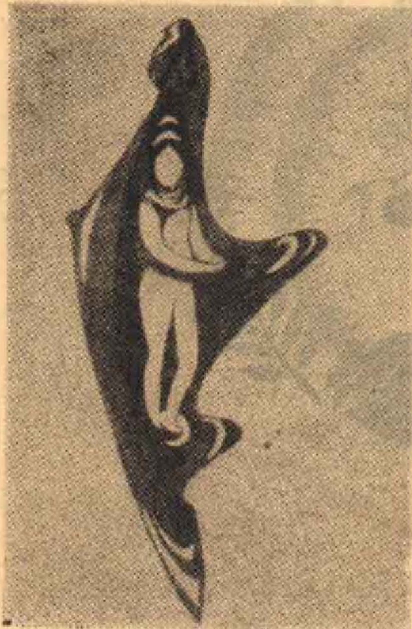

వేగంలో గాలప్ చేస్తున్నట్లు కనిపిస్తుంది ! మాటలు వ్రాస్తే అవి ఏ మాధుర్యాన్నీ తేలేక పరాసైనప్పుడు, వాటికో బాహ్యరూపా న్నివ్వటానికి కొత్త వేయగా అవే మళ్లా చిత్రప్రపంచంలో, చిత్రవిచిత్రరూపాలై వెలసినై!

"బయలుదేరినచోటు దాటి బహుదూరి మేగి నప్పటికీ అసలు పనంతా ఒకే రీతిలో చేసినదే. ప్రారంభానికి ఒక పరిధినిస్తే, అదే అభివృద్ధియై టాగూరన్నట్లు, అప్పటినుంచీ 'స్రష్ట' ను పురికొలిపి అసలు పరిణామంలోనుంచి రూపప్రపంచాన్ని సృష్టి చేయనిచ్చే అద్భుతనియమాలని చేకూరుస్తుంది. ఈ రూపాలు ఒక అదృశ్యమైయున్న పాత్రతో ప్రారంభమవుతయ్. క్రమక్రమంగా ఏదో ఒక సంబద్ధమైన పరిణామంవల్ల కానీ, లేక మామూలు ప్రపంచపు సంపర్కపు ప్రభావంవల్ల కానీ, ఆ రూపాలు మనం ప్రకృతి అనిపిలిచేదానితో సన్నిహితమైన పోలికను పొందుతయ్. అవి 'ముఖం' గా మారుతయ్. ఒక్కొక్కప్పుడు వాటి గమ్యాన్నే తెలుసుకోటానికే జంకుతయ్. ఒక విచిత్రమైన అలంకారం ఆ కాగితంమీద వ్రాసిన గీతలద్వారా, ఒక పూలబొత్తిగా గోచరమయి, మళ్లా మనస్సు మార్చుకొని, ఆ పూరేక పక్షి రెక్కగా మారి, దాని చిన్న రెమ్మ దాని కాళ్లుగా మారి పూవల్లా ఒక ఊహాతీతమైన పక్షి అయిపోతుంది! ఈ పోలికలు ఒక్కొక్కప్పుడు వాటి స్థైర్యానికే అచ్చెరువొందే, మరో విధంగా మారుతవా అన్నట్లుగా ఉంటుంది! మరి యొకప్పుడు ఆ రేఖలే ఒక విషాదకరమైన బలాన్ని కలిగియుంటయ్. కొన్ని రేఖలు 'మెండెగ్లియానీ' చిత్రించిన చిత్రంగానో, 'పాల్గాయిలో' రచించిన చిత్రంగానో లేక వాటి కతిసామీప్యంగానో మారుతయ్. కాని వాటి అంతర్హితమైన నైజాన్ని తెలుసుకున్నవాడు అవి కేవలం ఆసువుగా సృష్టింపబడినవే గాని అవి ఏ 'స్టుడియో పద్ధతి'కీ చెందినవి మాత్రం కావని తెలుసుకోగలడు—అ చిత్రంలో నున్న 'రస' విశేషమే ప్రముఖ చిత్రకారుల భావ సామీప్యాన్ని తెస్తుంది...

"రవీంద్రచిత్రరచన ఆయనకు ఆటవస్తువు కాదు. గత రెండేళ్ళనుంచీ, ఆయన కేవలం చిత్రలేఖనంలో మునిగిపోయి యున్నాడు. కలాలతోనూ, నల్లసిరాలతోనూ వ్రాసిన ఆ చిత్రాలు అద్వితీయమైనవిగా కనపడతయ్. ఆయన రంగులను కుంచెతో చేబట్టాడంటే ఆ చిత్రం పూర్తి అయ్యేవరకూ వదలిపెట్టడు! ఒక్క విసువున వ్రాసిన చిత్రాలు కొన్నీ, ఒక గంటలో కించిత్తుకూడా లోపం లేకండా రచించినవి మరికొన్నీ. ఆయన ఈ క్రొత్తపద్ధతి నిజానికి అంత 'ఊహాతీతమైనదీ' అర్థం కాని నిరూఢమైనదీ కాదు. అంతవరకూ ఆయనలో నిద్రాణమైఉన్న శక్తి ఒక్కమాటుగా మేల్కొంచింది. ఆ అలంకరణలోని పొంకం, ఆ రంగులపూతిలోని అందం, ఆ చిత్రణలోని నేర్పరితనం, ఆయన విశేష ప్రతిభాశక్తిని తెలియబరుస్తయ్. ఆయన జీవితంలో చివరిభాగంవరకూ, ఆయన ఆ శక్తిని

మరుగు పరిచాడు. ఇప్పుడా శక్తి సాటిలేని ఉద్వేగంతో సృష్టిని సాగించింది. విశ్వకవి ఒకరోజున మరియొక క్రొత్తవ్యక్తి తననుంచి బయల్వెడలినట్లు కనుగొన్నాడు. కాని ఆ 'క్రొత్తమంత్రి' 'స్టీటులా' లను పేటిపీ మార్చలేదు! 1929 లో ఆయన రచించిన 'గక్' అనే నవలలో రచయిత రవీంద్రుడు 'రమేష్' అనే అతి తెలివైన వ్యక్తిని సృష్టించాడు. ఆ వ్యక్తి విధికృతాన్ని జాగ్రత్తగా తప్పించుకొని, దాని పర్యవసానమైన అనేక సాహసోపేతమైన కష్టాల నెదుర్కొన్నాడు. చిత్రకారుడైన రవీంద్రుడు అదేవిధంగా రమేష్ అనే వ్యక్తి జీవించియున్నాడని నిరూపిస్తాడు!" అని.

తరువాత రవీంద్రులు లండనులోనూ మరితర నగరాలలోనూ ప్రదర్శించి అక్కడివారి మన్ననలను పొందారు. శ్రీ స్వర్గీయ ఆనందకుమారిస్వామి కూడా వీరి చిత్రాలపై అత్యుదాత్తమైన సంతృప్తికరమైన విమర్శ చేశారు.

"......*Genuinely original, genuinely naive expression, extraordinary evidence vf eternal youth, persistent in a hoary and venerable personage*" అని...

ఇప్పుడా చిత్రాలన్నీ కొన్ని వందలు, శాంతినికేతన్‌లోని ఆయన మహాభవనమైన 'ఉత్తరాయణ్' యందు, గోడలంతటా, అమర్చి ఉంచబడినవి...వాటినుంచే ఉత్తమమని అనుకొన్న చిత్రాలని, కలకత్తానుంచి వచ్చే 'మాడరన్ రివ్యూ' లో ప్రచురించారు. అందులో నాకు 'పునస్సంధానం' అనే త్రివర్ణచిత్రం చాలా బాగుంది.

శ్రీనందా బాబు అన్నట్లు "విశ్వకవి ప్రసిద్ధ కళాకారుడుగా, మాకు మార్గదర్శియైనాడు"

(ఇందులో ప్రకటించిన చిత్రాలు—విశ్వభారతివారి సౌజన్యంతో)

రంగస్థలము:

నాట్యగృహము

శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి

నాట్యశాస్త్రమున రెండవ అధ్యాయములో నాట్యగృహనిర్మాణ విధాయబడినది. ఈ భాగము చాల క్లిష్టముగ నుండుటచేత వ్యాఖ్యాతలు చాలవరకీ భాగమును వదలినట్లు కన్పించుచున్నారు. ప్రాచీనులు మూడువిధములగు నాట్యగృహములను శాసించినారు. దీర్ఘచతురస్రాకారముగా నుండు నాట్యగృహమును వికృష్టమని, సమచతురమగుదానిని చతురశ్రమని, త్రికోణాకారమగుదానిని త్ర్యశ్రమని పిలతురు. ఒక్కొక్కదానిలో మరల జ్యేష్ఠము, మధ్యము, అధమము అని మూడువిధములగు నాట్యగృహము లేర్పడగలవు. కాగా వికృష్టనాట్యగృహములు మూడు, చతురశ్రములు మూడు, త్ర్యశ్రములు మూడు కలసి తొమ్మిది వచ్చుచున్నవి. వీటి కొలతలను మూరలలోను, బారలలోను భరతు డిచ్చినాడు. మూరయనగా రెండడుగుల మూడంగుళములని చెప్పవలెను.

నూటయెనిమిది మూరల పొడవుగల నాట్యగృహమును జ్యేష్ఠమని, అరువదినాలుగు మూరల పొడవుగలది మధ్యమమని, ముప్పదిరెండు మూరల పొడవుగలది అధమమని చెప్పబడుచున్నది. దేవతాదులను నాట్యరూపమున ప్రయోగించుటకు జ్యేష్ఠమనబడు నాట్యగృహము కావలెను. నృపతిప్రాయులను ప్రయోగించు నాటకాదులకు మధ్యము పరిమాణముగల నాట్యగృహ మవసరము. మిగిలిన సామాన్యప్రజలనే చూపు భాణప్రహసనాదుల కధమ మనబడు నాట్యగృహము కావలెను. కాని సామాన్యముగా మధ్యమపరిమాణముగల నాట్యగృహమే శ్రేష్ఠము. నాట్యమండపమును పెద్దదిగా నిర్మించినచో నాట్య మవ్యక్తము కాగలదు; పాఠ్యము నతిప్రయత్నముతో బిగ్గరగా నుచ్చరించినను దూరమున కూర్చొనియున్న సామాజికులకు వినబడకపోగలదు. నాట్యమండపము చాల చిన్నదైనచో శబ్దము ప్రతిధ్వనించి మాధుర్యమును కోల్పోవగలదు. మండపము పెద్దదైనచో ముఖములో నభివ్యక్తములగు నానాదృష్టిసమన్వితములైన భావములు అవ్యక్తము కాగలవు. పైగా జ్యేష్ఠపరిమాణముగల నాట్యగృహమున రూపకాదులను ప్రయోగించుటకు సౌకర్యమంతగా కన్పించదు. మధ్యమ నాట్యగృహమున నే పాఠ్యగేయములు చక్కగా వినిపించగలవు. కావున నాట్యగృహములన్నిటిలోను మధ్యమ పరిమాణముగల నాట్యమండపమే శ్రేష్ఠమైనదని భరతుడు సిద్ధాంతించినాడు.

నాట్యగృహమును నిర్మింపదలచిన భూప్రదేశమును నాట్యాచార్యుడు చక్కగా పరీక్షించి, వాస్తుప్రమాణముతో గృహనిర్మాణ కృత్యమును శుభసమయమున నారంభించవలెను. నిమ్నోన్నతములు లేనిది, చలించని స్వభావముగలది, చవుడు నేల కానిది, తెలుపు లేక నలుపురంగులో నున్నది యగు భూమియందు నాట్యమండపమును నిర్మించవలెను. మొట్టమొదట భూమిని శుద్ధిపరచ, తర్వాత నాగలితో దున్ని, అందలి ఎముకలు, మేకులు, పుర్రెలు, చెట్ల వేరులు, ముళ్ళు మొదలగువానిని తీసివేయగా నా భూమికి బాహ్యాభ్యంతరములలో శుద్ధి కలుగగలదు. భూశుద్ధియైనతర్వాత పుష్యమీనక్షత్రమున తెల్లని సూత్రమును చాచి, నాట్యగృహమునకు కావలసిన ప్రమాణములను పట్టవలెను.

వికృష్టమనబడు నాట్యగృహములలో మధ్యమ పరిమాణముగల గృహమునకు కొలతలను మొదట చెప్పుచున్నాము. ఈ నాట్యమండపముయొక్క

పొడవు అరువది నాలుగుమూరలు లేక నలుబది ఎనిమిది గజము లుండును. దీనిని రెండు సగభాగములు చేయగా తూర్పునగల ఇరువదినాలుగు గజముల ప్రదేశమున ప్రేక్షకులు కూర్చొందురు. మిగిలిన ఇరువదినాలుగు గజములు నాట్యమండపమునకు రాగలవు. దీని వెడల్పు ఇరువదినాలుగు గజము లుండును. ఈ ఇరువదినాలుగు గజముల చతురమున రంగశీర్షము, రంగపీఠము, నేపథ్యగృహము రావలెను. కాని

"సమ మర్ధవిభాగేన రంగశీర్షం ప్రకల్పయేత్" అని 2.34 లో చెప్పుచు—

"రంగపీఠస్య పార్శ్వేతు కర్తవ్యా మత్తవారణీ" అని 2.63 లో భరతుడు చెప్పినాడు. రంగపీఠ, రంగశీర్షములకు భేదమున్నదా? లేదా? వికృష్టమండప నిరూపణలో రంగశీర్షమునకే స్వరూప ప్రమాణాదికము చెప్పినాడు. రంగపీఠశబ్దమును "రంగపీఠస్య పార్శ్వేతు," "రంగపీఠ ప్రమాణతః, "రంగపీఠం తతః కార్యం" అని మూడు తెడవలు ప్రయోగించినాడు. మొదటి రెండు ప్రయోగములలో అనువాదరూపమున నిర్దిష్టమై రంగపీఠము కన్పించుటచే దీని విధానమును మొదట చెప్పవలసియున్నది. కాని ఇచట రంగశీర్ష విధానమే కన్పడుచున్నది. అందుచే రంగపీఠ, రంగశీర్షములు భిన్నమైనవి కావని సిద్ధించును. ఇవి రెండును భిన్నములైనచో వికృష్టమండపమున రంగపీఠము యొక్క స్థానప్రమాణాదికము చెప్పబడవలసియున్నది. కాని భరతుడట్లు వచించలేదు. చతురస్ర, త్ర్యస్ర మండపములలో రంగపీఠవిధానము నే నిర్వచించియున్నాడు. కేవలము వికృష్టమండపమున నే రంగశీర్షముండునని కూడ చెప్ప వీలులేదు. 99, 100 వ శ్లోకములలో చతురస్రమునగూడ రంగశీర్షమును విధించినాడు. పైగా నేపథ్యగృహమునుండి వికృష్ట మండపములో రంగశీర్షమును ప్రవేశించుటకు, చతురశ్ర త్ర్యశ్రములలో రంగపీఠమును ప్రవేశించుటకు ద్వారములను విధించుచు, రంగపీఠ, రంగశీర్షములకు తాదాత్మ్యము నే గ్రహించినాడు.

కావున రంగపీఠ, రంగశీర్షములు భిన్నములని చెప్ప వీలున్నదా? "రంగపీఠం తతః కార్యం విధిదృష్టేన కర్మణా రంగశీర్షంతు కర్తవ్యం" అనుచో పీటికి వైలక్షణ్యము కన్పించుచున్నది. "సమున్నతం సమంచైవ" అనుచో వికృష్టమండపమున రంగపీఠముకన్న రంగశిరస్సు ఎత్తుగా ఉండవలెనని కలదు. "సమమర్ధవిభాగేన" అనుచో ఎనిమిది మూరల పొడవు గల రంగశీర్షమును నిర్మించవలెనని కలదు. కావుననే "రంగపీఠే కర్తవ్యే రంగశిరస్తావదాహ రంగశీర్షమితి" అని, "రంగపీఠ తచ్ఛిరసోర్వక్తవ్యశేషం నిరూపయతి" అని మొదలుగాగల వాక్యములలో అభినవగుప్తుడు రంగపీఠము వేరు రంగశీర్షము వేరు అని గ్రహించినట్లున్నది. ఈ రెంటికి ప్రయోజనభేదమును గూడ చెప్పినాడు. పాత్రల విశ్రాంతికి ప్రవేశించువారి గోపనకు, రంగమునకు శోభను తెచ్చుటకు రంగశిరస్సును నిర్మించవలెనని వ్యాఖ్యానించినాడు. అనగా మొదట వర్తనాదికముచే శ్రాంతులై మరల అభినయాంతర ప్రయోగమునకు రంగపీఠమును ప్రవేశించుటకు, అంకమధ్యమున అపటీక్షేపము మొదలగువానిద్వారా ప్రవేశించు పాత్రల గోపనకు, ఉద్యానవన పర్వత జలాశయ పర్వతాది విభావములను సాక్షాత్తుగా ప్రదర్శించుటకు, రంగశోభాజననమునకు రంగశీర్షము కలదని భావము. గాయక, వైణికాద్యుపరంజకవర్గ మీరంగ శిరస్సున ఉండును. రంగపీఠముననే గాయకాదులకు నివేశనమున్నచో పాత్రాంతర ప్రవేశపరిక్రమణాదుల కవకాశమే ఉండదు.

ఇట్టిచో రంగపీఠ, రంగశీర్షములకు తాదాత్మ్యము చెప్పవచ్చునా? నేపథ్యగృహమునకు తూర్పునగల ప్రదేశము ప్రేక్షకులు కూర్చొను భూభాగముకంటె ఒకటిన్నర మూర ఎత్తుగా నుండును. దీనికి రంగపీఠమని సామాన్యనామము. ఈ రంగపీఠమును రెండు సమభాగములు చేయగా వెనుకనున్న సగభాగమునకు రంగశిరస్సు అని విశేషనామము. మిగిలిన సగభాగము, అనగా తూర్పునగల సగభాగమునకు రంగపీఠమని విశేషనామము. కొన్ని కొన్ని స్థలములలో పూర్వ పశ్చాద్భాగములను అవివక్షితములుగా గ్రహించుటచే రంగశీర్షమునకు గూడ రంగపీఠమని వ్యవహారము వచ్చుచున్నది. కావుననే నేపథ్యగృహమునుండి రంగపీఠమును ప్రవేశించుటకు, రంగశీర్షమును ప్రవేశించుటకు ద్వారములు అవివక్షితములుగా చెప్పబడినవి. రంగపీఠ, రంగశీర్ష ప్రమాణములు సమములగుటచే, రంగపీఠప్రమాణమును మరల చెప్పలేదు. చతురశ్రమండపమున పీటికి వైశిష్ట్యముం

డుటచే మరల చెప్పవలసివచ్చినది. "నాట్యమండపస్యోత్తాన సుప్తవదవస్థితస్య రంగపీఠం ముఖం తదష్టహస్తం శిరః." "రంగపీఠ పశ్చాదుత్సృష్టం రంగశిర స్మృతం," "రంగపీఠస్య యదుపరి శిరోరూపమిత్యర్థః" అని మొదలుగాగల అభినవభారతీ వాక్యములద్వారా అభినవునకు సమ్మతమైన అర్థమిదేనని గ్రహించవలెను.

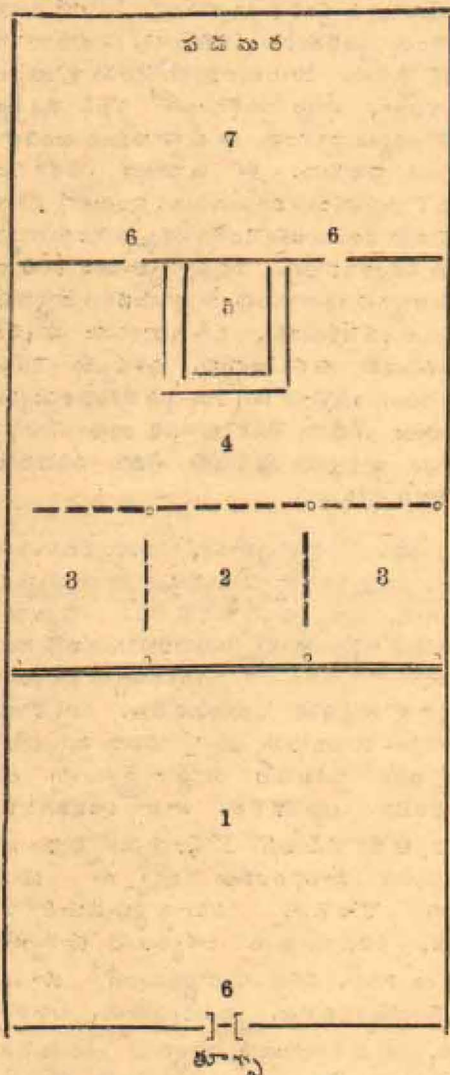
వనోద్యానయుద్ధరంగాది విస్తృత ప్రదేశములను ప్రదర్శించుటకు, యుద్ధాదులలో ఉచ్చతర పరిక్రమణకొరకు, రంగపీఠమునకు వెనుకగల భాగము కూడ పాత్రలచే నప్పుడప్పుడు ఉపయోగింపబడుచున్నది. వికృష్టమండపమున సామాజికుల దృష్టి విఘాతపరిహారార్థము రంగపీఠముకన్న దాని వెనుకభాగము ఎత్తుగా ఉండవలెను. చతురశ్రమున సామాజికులు సోపానాకృతిగల ఆసనములపై కూర్చుందురు గనుక దృష్టికి ఉపరోధము లేటస్థించదు. అందుచే చతురశ్రమున సమతలముగనే రంగపీఠ, రంగశీర్షము లుండవలెనని భావము.

కాగా ముప్పది రెండు మూరల చతురమగు నాట్యమండపమున పశ్చిమముగా పదునారు మూరల పొడవుగల నేపథ్యగృహముండును. దీనికి తూర్పున ఎనిమిది మూరల పొడవుగల రంగశీర్షముండును. ఈ రంగశీర్షమునకు తూర్పుగా ఎనిమిదిమూరల పొడవుగల రంగపీఠముండును. ఆపై ఆగ్నేయదిక్కులో నారంభించి నాలుగుమూలలయందు నాలుగు స్తంభములను స్థాపించవలెను. నాట్యమండపమున తూర్పుగాగల ఎనిమిదిమూరల మేరను రంగపీఠ ముండును. రంగపీఠమునకు రెండు ప్రక్కలయందు మదపుటేనుగులను నిర్మించవలెను. ఉత్తరమున నొకటి, దక్షిణమున నొకటి కలసి రెండేనుగులు రాగలవు. ఈ ఏనుగులు నాలుగు స్తంభములతో కలసి యుండవలయును. నాట్యమండపమునకు గోడవద్ద నొక స్తంభము, దీనికి ఎనిమిదిమూరలదూరమున లోపల మరియొక స్తంభము ఉంచవలెను. ఈ రెంటి మధ్య దూర మెనిమిది మూరలు. కావున రంగపీఠమునకు నాలుగు మూలల లోను రెండేసి రెండు స్తంభముల చొప్పున ఎనిమిది స్తంభములు రాగలవు. తూర్పు ముఖముగా ఎనిమిది మూరల పొడవున దక్షిణదిశలో నొక మదపుటేనుగు, ఉత్తరదిశలో మరియొక ఏనుగు వచ్చినచో ఒక్కొక్క యేనుగునకు నాల్గు స్తంభములతో సంబంధము కలుగగలదు. ప్రేక్షకులు కూర్చుండు భూభాగమునకు ఒకటిన్నర మూర యెత్తున మత్తవారణ లుండవలెను. మత్తవారణ లెంత యెత్తున గలవో అంతే యెత్తున రంగపీఠ ముండవలెను. ప్రేక్షకుల కభిముఖముగా నున్న ఈ యేనుగులు నాట్యమండపమును మోయుచున్నట్లు కన్పించగలవు. కాగా మత్తవారణల మధ్య ఎనిమిది మూరల వెడల్పున, పదునారు మూరల పొడవున రంగపీఠ మేర్పడగలదు.

నేపథ్యగృహమునకు తూర్పునగల గోడవద్ద మధ్యగా రెండు స్తంభముల నేర్పరుపవలెను. ఈ రెంటి మధ్య దూర మెనిమిదిమూర లుండవలెను. ఒక్కొక్క స్తంభమునకు తూర్పుగా నాలుగు మూరల దూరమున మరల రెండు స్తంభములను నిర్మించవలెను. అప్పుడు నాలుగు స్తంభములు రాగలవు. వీటిలో వెనుకగల రెండు స్తంభములకు క్రిందుగాను, ముందుగాగల రెంటికి పైగాను దూలములవంటి రెండు కొయ్యల నేర్పరచగా, నాల్గు స్తంభములతో కలసి మొత్తం ఆరు కొయ్యలు రాగలవు. ఈ షడ్దారువులు మండపాకారమున నుండును. ఈ షడ్దారుక ప్రదేశమున గాయకాద్యుపరంజకవర్గముండును. ఇందులో వెనుకగల రెండు స్తంభములకు రెండుప్రక్కల రెండుద్వారములను నిర్మించవలెను. నేపథ్యగృహమున కీరీతిగా రెండుద్వారములు రాగలవు. ఉత్తరమునగల ద్వారము నటీనటుల ప్రవేశమునకు, దక్షిణద్వారము పాత్రల నిర్గమనమునకు ఉపకరించును. ఒకప్పుడు రెండు ద్వారములనుండిగూడ పాత్రలు ప్రవేశింపవచ్చును. నటీనటులు వేషము వేసికొను నది యగు నేపథ్యగృహము నాట్యమండపమునకు చివర పడమరగా నుండునని భావము.

వెనుక నేపథ్యగృహము, ముందు రంగపీఠము రాగా, మధ్య రంగశీర్ష మేర్పడును. కూర్మపృష్ఠము వలె గాని, మత్స్యపృష్ఠమువలె గాని నిర్మించక, నిర్మలమైన అద్దముయొక్క సమతలభాగమువలె రంగశీర్షమును నిర్మించవలెను. రంగశిరస్సును నిర్మించి, తర్వాత కొయ్యపనిని చేయించవలెను. శిల్పకారుని ఊహాపోహ పాటవమును చూపు వివిధ శిల్పములచే చెక్కబడిన స్తంభముల మధ్య స్త్రీమూర్తులగు సాలభంజిక లుండవలెను. నానా సంజవనోపేతమైనవి, అనేక పక్షులతో శోభించుచున్నవియు నగు వివిధములగు సాలభంజికలు చక్కగా కూర్పబడినవి కావలెను. నిర్వ్యూహకుహరోపేతమైనవి, వివిధములగు ఆకృతులచే కూర్పబడిన వేదికలు గలవి, వివిధ విన్యాసములతో కూడినవియునై యుండవలెను. చతురశ్రములు, అష్టకోణములు, గుండ్రనివియునగు ద్వారము లుండవలెను. స్తంభములపైని పీటలు తొలాదండమువలె నేర్పరుపబడవలెను. కపోతముల సమూహములతో నిండినట్లు స్తంభములు కన్పడవలెను. ఈ రీతిగా దారు శిల్పముల చేయించి, గోడల విషయమాలోచించవలెను. స్తంభమునకుగాని, నాగదంతమునకుగాని, వాతాయనమునకుగాని ద్వారవేధ కలుగరాదు.

ముందు కూర్చును ప్రేక్షకులు వెనుక కూర్చును వారికి అడ్డము రాకుందురువల్లు, క్రమక్రమముగా వెనుక కూర్చును వారి ఆసనములను ఎత్తుగా నుండు నిచ్చెన మెట్లవలె నిర్మించవలెను. చివరి ఆసనముల ఎత్తు రంగపీఠముయొక్క ఎత్తుతో సమానముగా నుండవలెను. ఇట్లు చేయగా దిగువ ఇచ్చిన బొమ్మవలె నాట్యగృహము రాగలదు.

ఈ వికృష్ట నాట్యమండపమున ఒకటవ అంకెగలది ప్రేక్షకులు కూర్చును ప్రదేశము దీని పొడవు 32 మూరలు, వెడల్పు 32 మూరలు. రెండవ అంకెగల రంగపీఠము 16 మూరల పొడవు, 8 మూరల వెడల్పుగలది. మూడవ అంకెగలవి మత్తవారణులు. ఇవి 8 మూరల పొడవు, 8 మూరల వెడల్పుగలవి. నాల్గవ అంకెగల రంగశీర్షము 32 మూరల పొడవు, 8 మూరలు వెడల్పుగలది. ఐదవ అంకెగల పద్దారుకము 8 మూరల పొడవు, 4 మూరల వెడల్పుగలది. ఆరవ అంకెగల స్థానములు ద్వారములను చూపునవి. ఏడవ అంకెగల నేపథ్యగృహము 32 మూరల పొడవు, 16 మూరల వెడల్పుతో నుండును. సున్నలు స్తంభములను తెల్పునవి.

ప్రేక్షాగృహమందలి ఆసనములు సోపానాకృతితో నుండుటచే నాట్యమండపము కొండగుహవలె కన్పించగలదు. ఈ నాట్యగృహమున చతురశ్రముకన్న ఎక్కువ స్తంభములు కన్పించగలవు. జల్లెడవలె అల్లిన కిటికీలు మాత్రమే నాట్యమండపమున నుండవలెను. తద్వారా మండపమునకే గాలి రాగలదు. గీతవాద్యములు మోగునపుడు మండపమున్నచో చక్కని ధ్వని రాగలదు. లేనిచో ప్రతిధ్వనిగల్గును. రంగపీఠమునకు రంగశీర్షమునకు మధ్య రంగపీఠమంతటి పొడవుగల తెర ఉండును. వనోద్యానాది ప్రదర్శనమునకు, నాటకాంతర్గతమగు రూపకమును ప్రదర్శించుటకు రంగశీర్షముల నుపయోగించవలెను అప్పుడీ తెరను తీసివేయుదురు. నాట్యమండపము నిట్లు నిర్మించి, గోడలకు రంగు వేయవలెను వన, పత్తన, జలాశయ, ఉపవన, పర్వతాదులను సాక్షాత్తుగా భావింపజేయుట కనేకవిధములైన చిత్రదారు కర్మాదికముతో రంగము నలంకరింపవలెను.

ఇక మధ్యమ పరిమాణముగల చతురశ్ర నాట్యగృహముయొక్క లక్షణములను వివరింపవలసియున్నది. చతురశ్రమధ్యమమునకు అరువదినాలుగు మూరల పొడవు, అంతే వెడల్పు ఉండును. ఇందు ఉత్తరమున, దక్షిణమున పదునారు మూరల వెడల్పుగల భాగములను వదలి శేషించిన ప్రదేశమున నాట్యగృహమును నిర్మించవలెను. కాగా నీ నాట్యగృహమునకు పొడవు అరువదినాలుగు మూరలు, వెడల్పు ముప్పదిరెండు మూరలు రాగలవు. ఇచట చెప్పని విషయములను వికృష్టమండపములో వలె నిర్మించవలెను కనుక నిచట విశేష ప్రక్రియయేమి వివరింపబడగలదు. వికృష్టమండప విధానమున చెప్పని విషయము లేవైన ఇచట చెప్పబడినచో నవి కూడా వికృష్టమండపవిధానమున వర్తింపబడవలెనని శాస్త్రమున్నది.

చతురశ్ర నాట్యగృహమును వెనుకటివలెనే రెండు సగభాగములు చేయగా తూర్పున ప్రేక్షాగృహము రాగలదు. వెలుపలివైపున అన్ని ప్రక్కల ఇటుకలతోను, సున్నముతోను దృఢముగా గోడలను కట్టించవలెను. "అష్ట హస్తంతు కర్తవ్యం రంగపీఠం ప్రమాణతః" అని చెప్పబడుటచే ఇచటి రంగపీఠ ప్రమాణము ఎనిమిది మూరలని చెప్పుచున్నది. చతురశ్రమండపమున రంగపీఠము కూడ చతురశ్రముగానే ఉండును గనుక ఈ రంగపీఠము పొడవు ఎనిమిదిమూరలు, వెడల్పు ఎనిమిదిమూరలు ఉండును. కాగా మండపమునకు దక్షిణమున పన్నెండుమూరలు, ఉత్తరమున పన్నెండుమూరలు ప్రదేశము మిగులగలదు.

రంగపీఠమునకు వెలుపలగా పది స్తంభము లుండుట ప్రశస్తమని భరతుడు చెప్పుచున్నాడు. ఈ స్తంభములకు వెలుపలనున్న భాగమున ప్రేక్షకులు కూర్చుండుటకు నిచ్చెన మెట్లవలె ఆసనములను ఇటుకలతోను, కొయ్యలతోను ఏర్పాటుచేయవలెను. ముందు మెట్లకన్న వెనుక మెట్లు ఎక్కువ ఎత్తుగా నుండవలెను. అప్పుడే రంగపీఠ మందరకు కన్పించగలదు.

చతురశ్ర నాట్యగృహమున పది స్తంభములు విశేషముగా చెప్పబడినవి ఈ సందర్భమున కన్పించు శ్లోకములు అయోమయముగా కన్పించుచున్నవి. అభినవ భారతిలో సహితము ముందు వ్యాఖ్య వెనుక, వెనుక వ్యాఖ్య ముందు కన్పించుచున్నది. వ్యాఖ్య ననుసరించి, ఇతర గ్రంథముల ననుసరించి భరతుని శ్లోకముల నీ క్రింది రీతిగా సవరించవలసి యున్నది.

"కృత్వాభ్యంతరతః కార్యం రంగపీఠం యథావిధి
దశప్రయోక్తృభిః స్తంభైః శక్తా మండపధారణే.
స్తంభానాం బాహ్యతశ్చాపి సోపానాకృతి పీఠకమ్
ఇష్టకా దారుభిః కార్యం ప్రేక్షకాణాం నివేశనమ్.
హస్తప్రమాణై రుత్సేధై ర్భూమిభాగ సముత్థితైః
రంగపీఠావలోక్యంతు కుర్యా దాసనజం విధిమ్.
షడన్యానంతరేచైవ పునః స్తంభాన్ యథాదిశమ్
విధినా స్థాపయేత్తజ్ఞో దృఢాన్ మండపధారణే
అష్టౌస్తంభాన్ పునశ్చైవ తేషా ముపరి కల్పయేత్"

పది స్తంభములు, ఆరు స్తంభములు, ఎనిమిది స్తంభములు విధించబడుచున్నవి. "అష్టౌస్తంభాన్ పునశ్చైవ తేషాముపరికల్పయేత్", "శక్తామండపధారణే" "దృఢాన్ మండపధారణే" "భిత్తిః శ్లిష్టేష్టకా దృఢా" అను ప్రయోగములలో 'దృఢ', 'శక్త', 'ఉపరి' అను పదములను విచారంగా ప్రాచీన నాట్యమండపములలో ఉపరిప్రాసాదము లేక పై అంతస్తు ఉండెడిదని నిర్ణయింప వీలున్నది.

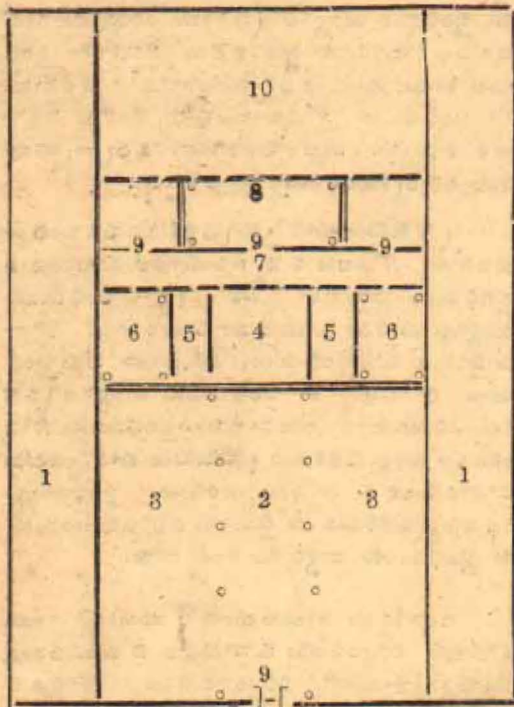
నేపథ్యగృహమునకు ముందుగల రంగశిరస్సున స్తంభములను మండపాకారమున చూపినచో స్వర్గాది ప్రదర్శనార్థము ప్రాసాద మొకటి రాగలదు. ఇట్టి ప్రాసాదము రంగశిరమున నుండును. ఈ నాట్యమండపమునకు పైఅంతస్తుగా, రంగపీఠ పరిమాణవిస్తారముగల ప్రాసాద మొకటి యుండును. ఈ ప్రాసాదములోనికి బోవుటకు ఉత్తరమున, దక్షిణమున పదు. నాలేసి మూరలుగల ప్రదేశము వదలవలెను. ఈ ఉపరిప్రాసాదము ఎనిమిది స్తంభములతో నిర్మింపబడును. దక్షిణదిక్కున ఆగ్నేయమూలగా రంగశీర్షమునకు పైన ఒక స్తంభముండును. దీనికి ఉత్తరముగా నాలుగుమూరల దూరమున రెండవ స్తంభముండును. దీనికి నాలుగుమూరల దూరమున ఉత్తరముగా మూడవ స్తంభముండును. ఈ మూడవదానికి నాలుగుమూరల దూరమున నాల్గవ స్తంభముండును. ఇట్లే ఉత్తరదిక్కున గూడ నాల్గు స్తంభములు రాగలవు. ఇవి ఎనిమిది స్తంభములు. ఈ స్తంభముల మధ్యగల ప్రదేశము ఎనిమిదిమూరలు. ఇది నలుచదరముగా నుండవలెను. గనుక ఈ స్తంభముల కెనిమిది మూరలు పశ్చిమముగా గోడ యుండును. ఈ స్తంభములను గోడను కలుపుచు వేదికలు రెండు ఉండవచ్చును. ఇట్లు పైఅంతస్తున వచ్చు ప్రాసాదము చతురశ్రమండపమునగల విశేషము.

ప్రేక్షకులు కూర్చుండు ప్రదేశమున పది స్తంభము లుండును. గోడలకు పన్నెండుమూరల దూరమున నీ స్తంభములు రావలెను. ఒక్కొక్క స్తంభమునకు మధ్యగల దూరము ఎనిమిది మూర లుండును. కాగా ఉత్తరమున ఐదు స్తంభములు, దక్షిణమున ఐదు స్తంభములు రాగలవు. ఈ స్తంభములకు మధ్యగల ప్రదేశము ఎనిమిదిమూర లుండగలదు. స్తంభములకు గోడలకు గల మధ్యప్రదేశమున ప్రేక్షకులు కూర్చుండుటకు సోపానములవలె ఆసనము లుండును. స్తంభములకు గల మధ్యప్రదేశమున ఉత్తములగు సభాసదు లుందురు. ఈ స్తంభములకు ద్వారవేధ కలుగరాదు.

రంగశీర్షము నాలుగు మూరలే యగుటచే గాయకాదులకు నిర్మింపబడు మద్దారువుల నీ మండపమున నేపథ్యగృహములో నిర్మించవలెను. కావుననే "షడన్యానంతరేచైవ" అనుచో "అంతరే" అను శబ్దము ప్రయోగించబడినది. "అంతరే" యనగా "నేపథ్యగృహములో" అని అర్థము చెప్పికొనవలెను. మండపములో పద్మాదులు చెక్కబడిన స్తంభముల పైన ఎనిమిదిమూరల పీఠమును అనగా దూలమును

చేయవలెను. ఈ దూలములను బరువులాదండములను ధరించు స్తంభములపై సాలస్త్రీల ఆకృతులను చెక్కించి అందము కూర్చునట్లు చేయవలెను. రంగశీర్షమునకు పశ్చిమముగానుండు నేపథ్యగృహమునకు వెనకటివలెనే రెండు ద్వారము లుండవలెను. కాని ఇచట విశేషవిధి గలదు. వికృష్ట మండపమున చెప్పబడిన రెండుద్వారములకు మధ్య మరియొక ద్వారము గూడ చతురశ్రమున నుండవలెను. గాయకౌద్యప వేశనార్థము మద్దారువు నేపథ్యగృహమున నుండవలెనని చెప్పితిమి. ఈ గాయకులు నటీనటాదికము నుచూచుచు వాద్యముల నాలాపించుట కుత్తమముగనుక మధ్య మూడవ ద్వారము విధింపబడినది. ఈ గాయకులు కూర్చొను ప్రదేశము రంగపీఠమంత ఎత్తుగా నుండవలెను. రంగమధ్యమునకు త్వరత్వరగా ప్రవేశించుటకు గూడ ఈ ద్వారము నుపయోగించును.

పడమర

తూర్పు

సామాజికులు ప్రవేశించుటకు రంగపీఠమున కభిముఖముగా నాట్యగృహమునకు తూర్పున నాల్గవ ద్వారమును నిర్మించవలెను. కాగా చతురశ్రమున నాలుగు ద్వారము లుండగలవు.

రంగపీఠము తూర్పు పడమరలుగా ఎనిమిది మూరల వెడల్పు గలిగియుండును. దీనికి రెండు ప్రక్కల ఒకటిన్నరమూర ఎత్తున సమతలమైన వేదికలను నిర్మించవలెను. ఒక్కొక్క వేదిక నాలుగు మూరల వెడల్పుతో నుండును. నాట్యవేదికకు రెండు ప్రక్కలయందు వెనుక చెప్పినట్లుగా నాలుగు స్తంభములతో సమాయుక్తములగు రెండు మదపు టేనుగులను స్థాపించవలెను.

ఈ విధముగా నిష్పన్నమగు చతురశ్ర నాట్యమండపము నిచట బొమ్మలో సవిశేషముగా గాంచనగును. ఒకటవ అంకెగల ప్రదేశము 16 మూరల వెడల్పు, 64 మూరల పొడవుగల ఖాళీ ప్రదేశము. రెండవ అంకెగల ప్రదేశము 8 మూరల వెడల్పు గల్గిన ఉత్తమ సభ్యులు కూర్చొను స్థలము. 12 మూరల వెడల్పుగల మూడవ అంకెగల ప్రదేశమున సోపానాకృతిగల స్థానము లుండును. 8 మూరల వెడల్పుగల రంగపీఠమును సూచించునది నాల్గవ అంకె. 8 మూరల వెడల్పు, 4 మూరల పొడవుగల వేదికను తెల్పునది ఐదవ అంకె. ఆరవ అంకెగలచోట్ల 8 మూరల పొడవు వెడల్పులుగల మత్తవారణులుండును. 4 మూరల పొడవు, 32 మూరల వెడల్పుగల రంగశీర్షమును తెల్పునది ఏడవ అంకె. ఎనిమిదవ అంకెగలచోట మద్దారుకముండును. దీని వెడల్పు 8 మూరలు, పొడవు 4 మూరలు. తొమ్మిదవ అంకెగలచోట్ల ద్వారము లుండును. పదవ అంకెగలది నేపథ్యగృహము. దీని పొడవు 16 మూరలు, వెడల్పు 32 మూరలు.

నాట్యమండపమున రంగపీఠము త్రికోణాకారముగా నున్నచో త్ర్యశ్ర నాట్యమండపము రాగలదు. ఇంతకుమించి ఈ నాట్యమండపమున చెప్పవలసిన విశేష మేమియు కన్పించదు. వికృష్ట, చతురశ్రముల లక్షణముల నితర స్థలములయందు వర్తింపజేయవలెనని భావము.

"సౌందరనందము"

శ్రీ పొట్లపల్లి సీతారామారావు

ఆధునిక కావ్యములలో శాస్త్రక్రమమునకు నిల్చు కావ్యములు లేవు. సమాసమున కర్థము కుదురుట — కారకప్రక్రియ సరిగా నుండుట — ప్రసిద్ధ సాంకేతికమైన శబ్దము వాడుట — భావమునందు పూర్వాపర సందర్భములుండుట... ఈ మొదలైనవాని దృష్ట్యా కావ్యము నిలువవలెను. దీని తర్వాతగాని రసవిచారమునకు తావుండదు. ఇది కవికి మొట్ట మొదట కూర్చుకొనవలసిన సామగ్రి. ఆంగ్ల విమర్శనల నైఖరిగా జూచువారికి కివేవియు నవసరము లేదు. అక్కడనున్న శబ్దముల కా భావము నిచ్చుశక్తి యున్నదా లేదా యని వారు విచారింపరు. ఆ భావమును వారే యూహించి సర్దుకొందురు. ఇట్టి విమర్శలవలన ఆధునిక కావ్యములలో శబ్ద, సమాస, కారకదోషములు సర్దుకొనలేదు. కవి కావ్యము వ్రాయునపు డెట్లున్నాడు — క్రమముగా నతను పరిణతి జెందినట్లు కావ్యమునం దెట్లు కనిపించుచున్నది — ఇట్లు దర్శించి వ్రాయుట వారి కాచారము. ఇట్లు వ్రాయుదుమేయనచో దేనిని గురించి యైనను వ్రాయవచ్చును. ఇది తర్కసహమైన విమర్శ గాదు. విమర్శలో నొక భాగమైన గావచ్చునేమో కాని దానివలన కావ్యనిర్మాణమార్గము సంస్కరింపబడదు. గొప్పగొప్ప యుద్యోగములలో నుండవచ్చును. లోకములో ప్రతిష్ఠ గల్గియుండవచ్చును కాని నిర్దుష్టమైన కావ్యమును వ్రాయుట కష్టము.

కావ్యములలో గల్గిన యీ దోషములు వెలిబుచ్చనిదే మంచికావ్యములు రావు. ఆ దోషము లీనా డెక్కువగా కనిపించుచున్నవి. విమర్శకుడు దోషైకదృక్కుగాగాని పక్షపాతదృష్టిగలవాడుగా గాని యుండరాదు. కాని నిష్పాక్షికముగా ఇవి దోషములు — ఇవి నిర్దుష్టములు — అని చెప్పుటకు విమర్శకునకు స్వాతంత్ర్యమున్నది. ఆమాత్రము స్వాతంత్ర్యము విమర్శకునకుండుట న్యాయ్యము.

ఆధునిక యుగమంతయు తిరుపతి వేంకట కవుల శిష్యయుగమని చెప్పవచ్చును. వీరిలో చాల భాగము వారి శిష్యులైన కవులే యున్నారు. వారి శిష్యులలో శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతము, కాటూరి వేంకటేశ్వరరావుగార్లు ముఖ్యులు. వీరి సౌందరనందముపై చెప్పిన దోషములకేమాత్రము సెలవీయదు.

ఈ కావ్యములోని మొదటిభాగమంతయు నశ్వఘోషుని సౌందరనందములో దానికి భిన్నముగా లేదు. మధ్య, అంతమునందు కొంచెము భిన్నమైనది. ఈ కావ్యమా సౌందరనందమునకు కొంత యనుసరణము, కొంత స్వతంత్రమని చెప్పవచ్చును. కవులు స్వతంత్రించిన భాగములు మొదటి భాగములతో సరిగా సమన్వయము లగుటలేదు.

పూర్వప్రబంధములు వస్తునిర్దేశకముగా ప్రారంభింపబడలేదు. ఆశిస్సు, నమస్క్రియలలో నేదే నొకటి యుండితీరును. సంస్కృతకావ్యము లెక్కువ భాగము వస్తునిర్దేశకముగా ప్రారంభింపబడినవి. సౌందరనందము ప్రబంధము కాదుగాని ప్రబంధము వంటిది. ప్రబంధములలోని వర్ణనలన్నియు తగ్గించుటయే వీరు దీని కాపాదించిన నవీనగుణము. మిగిలిన ఛాయలన్నియు ప్రబంధములనుండి పుణికి తెచ్చుకొన్నవే. కావ్యములో ప్రథమసర్గ యంతయు బుద్ధుని ప్రవేశప్రబోధములు వర్ణింపబడినవి. ఇది కథాదృష్టితో నిర్మింపబడినదిగాని రసదృష్టిచే నాకృష్టమైనది గాదు. ఆ బుద్ధుని ప్రవేశము రసమున కేమాత్రము దోహదము చేయదు. ఆ బుద్ధుని ప్రబోధము కావ్యమునందు ప్రసారితముగుటచే, దానిని సూచించుచు వీ రిట్లు చేసిరి.

కావ్యమంతయు సుకుమారముగ నున్నది. కాని పలుకుబడి చాలినంతగ లేదు. ఆ పలుకుబడికొరకు కవులు ప్రయత్నించినట్లు కనుపించదు. ఎంతసేపటికి జిలుగుపని. వీరి కవిత్వమునం దంతయు శ్రీనాథాదు

లది కొంచెముగా, పింగళి సూరనది అధికముగా ముద్ర కనిపించుచుండును. భావమును కుదించి చెప్పిన కవులలో ఓజోగుణముండును. భావమును కుదించక విశదపరచి వైవిధ్యముగా చెప్పిన కవులలో సుకుమారతాగుణ ముండును. సుకుమారకవులందరికి భిక్ష పెట్టినవారు; శ్రీనాథుడు పింగళి సూరన. ఈ కవులీ మార్గమున ప్రవర్తించినవారు.

నందుడు బుద్ధుని సోదరుడు. ఆ నందుడు, అతని భార్య సుందరి సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించుట ఈ ప్రబంధములోని ఇతివృత్తము. ఈ ఇతివృత్తము తొమ్మిది సర్గల ప్రబంధముగా చెప్పబడినది. ఇతివృత్తములో నడక సాగించుట కావ్యములో కష్టము. కావ్యమునందు ఇతివృత్తమాత్ర నిర్వహణయే చాలదు. రసదృష్ట్యా దానిని దీర్చిదిద్దుటలో కష్టమెంతేని యున్నది.

కథ వ్రాయుట యనుటలోడనే, కవికి చాల చిక్కు లున్నవి. అసలు ముందు కథను రసదృష్ట్యా మలచుకొనుటలో కవి తలప్రాణము తోకకు వచ్చును. పంచసంధుల, నుచిత స్థితులలో కూర్చుటకు కవి శక్తినంతయు వెచ్చించవలెను. "ముఖ ప్రతిముఖ గర్భావమర్శ నిర్వహణాఖ్యానాం, తదంగానాం చోపక్షేపాదీనాం, ఘటనం రసాభివ్యంజకాపేక్షయా, యథా రత్నావళ్యాం. నతు కేవలం శాస్త్రస్థితిసంపాదనేచ్ఛయా" అని. ఏదో శాస్త్రమర్యాదకొరకు పెట్టినట్లుగా కనుపించకూడదట. కథతో నింత చిక్కున్నది. రసాభివ్యంజకములైన కథలు నేడు వెలువడు కథానికలలో నెన్ని యున్నవి! కథాదృష్టిని సంస్కరించిన యాలంకారికులలో ఆనందవర్ధనుడే ప్రథముడు. వేణీసంహార కర్తకే యీ దోషమును సర్దుకొనుట చేతనైనది కాదు. ఈ నాట్యాంశముల సంగతి బ్రహ్మదేవు డెరుగును. కవికి కనీసము భావౌచిత్యమైన పాటించు నేర్పుండవలెను.

సౌందరనంద కావ్యములో నా భావౌచిత్యము నెంత వెదకినను కనుపింపదు. కావ్యములో నాయికా నాయకులు సుందరీనందులు. వీరిద్దరి శృంగారచేష్ట లుదాత్తములుగా లేవు. అదికాక బుద్ధుడు మధ్యాహ్న భిక్షార్థియై వచ్చినపుడు నాయికా నాయకులు, శృంగారములో మునిగి తేలుచున్నట్లు వర్ణించబడినది. ఇది దోషము. పట్టపగలు నాయికా నాయకులకు శృంగారము నిషేధము. లోకములో నుండిన నుండవచ్చును గాని కావ్యములో నుండగూడదు. అంత కాముకుడుగానున్న నందుడు కూడ సన్యాసి యయ్యెననెడి భావము స్ఫురించుట కట్లు చేసెనన వచ్చును. ఇది కథాదృష్టితో చెప్పు మాట కాని రస దృష్టితో చెప్పు మాట కాదు. మన దేశములో కథ రస దృష్ట్యా ఏర్పడినది. ఆ శృంగారము ఉత్తమ ప్రకృతి శృంగారము కాదని నా వాదము. భావౌచిత్యము తెలిసినచో ఈ దోషము రాదు. "తథాహ్యను ప్రకృత్యౌచిత్యే నోత్తమప్రకృతేః శృంగారోప నిబంధనే, కాభవే న్నోపహాస్యతా," అని. ఈ దోషము హీనయం దొక్కరియందే యున్నదని నా యభిప్రాయము గాదు. ఆధునిక కథా ప్రబంధములు నూటికి తొంబదితొమ్మిది పాళ్ళు ఈ శ్రేణిలోనివే. అందులో సౌందరనంద మొకటి.

నందుడు బుద్ధునిదగ్గరకు వెళ్ళి తిరిగిరాను, సుందరి యప్పుడు విచారించినది.

"కూరిమిలో బుట్టుగుల నిసర్గించి యా
సెయ్యమున్న నీమీద విల్పుకొంటి," — ఇది అధమనాయికకు, నుచితముగ నున్నదితప్ప రాజపుత్రికకు నుచితముగా లేదు. ఇవన్నియు కథను పాడుచేసినవి. ఈ కవులు శృంగార చేష్టావర్ణనములో ప్రణయకోపము నొకదానిని తెచ్చిపెట్టినారు. అది కృతకముగా తెచ్చిపెట్టినట్లున్నది తప్ప సహజముగా లేదు. సుందరి నందుని చేతికి దర్పణమిచ్చి తాను కేశసంస్కారము చేసికొనును. నందు "డూఫ్ఫ"ని దర్పణముపై నూదును. ఆమె మిథ్యాకోపము నటించినదట. ఇంతమాత్రమునకె యామెచే కవి ప్రణయకోపమును నటింపచేయుట, లోక విరుద్ధము. నాయికచే చమత్కరించి మాట్లాడించిన రమ్యముగా నుండెడిది. ఇట్లు చేయకపోవుటచేత ప్రసిద్ధ నాయికాలక్షణము లామెలో కనిపించుటలేదు. నందుడొక సేవకమాత్రుడుగా కన్పించుచున్నాడు. ఉదాత్తమైన శృంగారము లేదు. అనను ప్రకృతిగల నాయికా నాయకుల స్థితి వ్యంగ్యమగుచున్నది.

పూర్వప్రబంధములలో నాయకునిచే గోత్రస్ఖలనాదికము చేయించుట గలదు. దానికి నాయిక

కలిగియుండుట సహజము. ఈ కవులు దానిని తాత్పర్య దృష్ట్యా జూచి కావ్యమునం దిమిడించిరే కాని ఔచిత్య దృష్టిచే కాదు. ఆ కోపమునకు నాయకుడు సాపరాధుడై నాయికను సాంత్వనము చేయుట సహజము కాని ఈ గ్రంథములలో నున్నట్లుగాదు. ఇవన్నియు దోషములే. కావ్యమును కేవలము చదువు పోయినచో ఇవి కనిపించవు. పద్యరచన మెత్తగా నుండును. లోకములో సామాన్య పాఠకునకు గావలసిన దంతమాత్రమే. కాని సహృదయు డిట్లు చూడడు. శక్తి రెండువిధములు 1. భావయిత్రీ శక్తి 2. కారయిత్రీశక్తి. కవిలో ఈ రెండుశక్తు లుండును. సహృదయునిలో భావయిత్రీశక్తి మాత్రముండును. పాఠకునకు భావయిత్రీశక్తి గలవా డగుచో కావ్యములో ననౌచిత్యము గ్రహింపగలడు కాని అట్టివారు స్వల్పముగా నుందురు. సహృదయునకు కవికిగల ఈ భేదము రాజశేఖరుడు చూపించినాడు. భావయిత్రీశక్తి గలవారి దృష్టికి సౌందరనందము నిలువదు

ఈ కావ్యములో బౌద్ధమతముయొక్క వాతావరణము గోచరింపదు. కథ బౌద్ధమతసంబంధమైనది. కావ్యవస్తువుతో కవి, తాదాత్మ్య ముందవలెను. అట్లు, తాదాత్మ్య ముందలేని కవులలో నీ దోష మెక్కువగా గన్పించును. బౌద్ధమత సంబంధమైన వాతావరణము కనుపించకపోయినను కొంత నయమే. అట్లుగాక ఈ గ్రంథమునిండా హిందూమతముయొక్క ఛాయ లెక్కువగా గన్పించుచున్నవి. బౌద్ధవిహారభూమిని వర్ణించుచు

"స్వర్గసుధర్మను బట్టి సపరివారముగ
పసుభరించిన యజ్ఞవాటివోలె."

అన్నారు. బౌద్ధులకు యజ్ఞయాగాదులు లేవు. అట్టివారి విహారమును యజ్ఞవాటితో బోల్చుటలోగల ఔచిత్యమును పాఠకు లూహింతురు గాక.

బుద్ధుడు నందుని కుపదేశము చేయుచు

"పాలుని జన్మమున్ పుడమి పాలుని జన్మము గల్గె నిద్ధరన్" అన్నారు. బౌద్ధులకు వర్ణాశ్రమ ధర్మములు లేవు. హిందూమతములో వర్ణాశ్రమ ధర్మములు లోకప్రయోజనముకొరకు పుట్టినవని, బుద్ధునిభావమా? అయినచో హిందూమతమును మైని, విడువ నవసరము లేదా!

ఇక బుద్ధుని యుపదేశములలో బౌద్ధమతము లేదు. ఏవో ప్రసిద్ధముగానున్న నాలుగుమాటలను తీసికొనివచ్చి గ్రంథమున జొనిపి అది బౌద్ధమత మను కొమ్మనిన అది మనకు సాధ్యము కాదు. కావ్యము చదువుచున్నంతసేపు సద్యఃపరనిర్వృతి కలుగవలెను గదా. అది ఈ కావ్యమును చదువుటలో నెట్లు గల్గునో చెప్పలేము. ఈ దోషము ఈ కవులలోనే కలదని నా యాశయము కాదు, మిగిలిన కవులు ఖండ కావ్యములు వ్రాసిరి. కావున వారి నీ దృష్టితో చూడరాదు. కథ వ్రాసిన కవులలో వీరు సుప్రసిద్ధులు, కావున కావ్యజగత్తులో సౌందరనందమున కెంత స్థానమున్నదని నిరూపించుటయే నా కర్తవ్యము.

అసలు నందునికి బలవంతముగా సన్యాసమిప్పించుటయే తప్పు. బౌద్ధమత విరుద్ధము. జీవకారుణ్యమె బౌద్ధులకు ప్రధానాశయము కాని బలవంతముగా సన్యాసాశ్రమ మిప్పించుట కాదు. కావున నందుకు మెల్లోయనుచుండెగా నుపదేశము చేయుటలో నేమి ఔచిత్య మున్నది? అశ్వఘోషుడు సంస్కృతములో జీవులు రెండువిధములుగా నుందురని చెప్పియున్నాడు 1. ఆత్మాశ్రయులు, 2. పరాశ్రయులు.

"అయత్నతో హేతుబలాధికస్తు
నిర్ముచ్యతే ఘట్టితమాత్ర ఏవ
యత్నేనతు ప్రత్యయ నేయ బుద్ధిః
విమోక్ష మాప్నోతి పరాశ్రయేణ."

ఇందులో ప్రథములు ఆత్మజ్ఞానమును స్వయముగానే పొందుదురు. ద్వితీయులు పరులప్రోత్సాహము చేతగాని పొందరు. ఈ నందుడీ రెండవశ్రేణి లోనివాడు. ఈ కల్పనచే అశ్వఘోషుడు కథలోని దోషమును, కొంతవరకు సమర్థించుకొని తప్పుకొన్నాడు. కథలోగల నీ పట్టులలోనె కవియొక్క చాకచక్యము గన్పించును. తెనుగు కావ్యమునం దట్లు సమర్థింపబడకపోవుటచే కథలోని దోషము దోషముగానే మిగిలిపోయినది.

ఇక నందుని ప్రేమసిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతము కాలానుగుణముగా మున్నదాయని నా ప్రశ్న. ఇదంతయు సంస్కృతగ్రంథములో లేదు. వీరి కల్పన. షెల్లీయొక్క లాఫిలాసఫీకి కొంత దగ్గరగా

వదు. వాల్మీకి, వ్యాసులు చేసిరన్నచో వారు కేవలము కవులు మాత్రమే కారు. వేదాంతములు తెలిచి, తెలిచి చూచిన మహాపండితులు. వారు ఋషులు. వారి శక్తులే వేఱు.

ఈ కావ్యములో నందు నొక ప్రధానునిగ చిత్రించి బుద్ధునిచే భూతదయ నుపదేశింప జేసినచో ఔచిత్యము సుష్ఠుగా పోషింపబడియుండెడిది.

ఇక నీ కావ్యమునందలి రసమునుగూర్చి విచారింతము. ఈ కావ్యమునందలి ప్రధానరసము శాంతము. అంగిరస విలిశృత్తిమునం దంతయు నను సంధితమై వ్యాపించియుండవలెను. ఈ కావ్యమునం దది లేదు. మీరుమిక్కిలి అంగరసమైన శృంగారము మిక్కిలిగా వ్యాపించియున్నది. అది యొక దోషము. అదికాక శృంగార శాంతములు రెండును పరస్పర విరోధిరసములు. వీని రెంటికిని అంగాంగి భావము నిక్షేపించుట తగదు.

కవికి రసవిరోధిజ్ఞాన ముండవలయును.

"ప్రబంధే ముక్తకే వాపి రసాదీన్ బంధుమిచ్ఛతా
యత్నః కార్యః సుమతినా పరిహారే విరోధినామ్"

ఒకవేళ యట్లు నిక్షేపింపబడినను దానిని తప్పుకొనుటకు ననేక మార్గములు సూచింపబడినవి. అవేవియు వీరు పాటింపలేదు. కావ్యములో షష్ఠసర్గవరకు శృంగారరసముయొక్క ప్రాచుర్యమే కనుపించుచున్నది. అందుచే నంగరస మంగిరసమును ప్రమింగి వేయుచున్నది. అదికాక అంగ్యంగరసములు విరోధులైనపుడు అంగరసము తరువాత అంగిరసము స్ఫురించులోపల వేఱొక అంగిరసముతో, నవిరోధమైన రసమును స్ఫురింపజేసిన యీ దోషము తప్పిపోవును. నాగానందకారుడు శాంతశృంగారముల నంగ్యంగ రసములుగా నుంచినను మధ్య యద్భుతరసమును స్ఫురింపజేసి యీ దోషమును సర్దుకొన్నాడు. ఈ కావ్యములో నా పద్ధతి ఛాయామాత్రముగనైనను కనుపించదు. "యః పున రేకాధికరణత్వే నిర్విరోధో నైరంతర్యేణ విరోధీ సరసాంతర వ్యవధానేన ప్రబంధే నివేశయితవ్యః, యథా శాంత శృంగారౌ నాగానందే నివేశితౌ." కావున కావ్యములో ప్రధానరసమే తారుమారైనది. ఇక నా దయున్న రసమైన యుత్తమప్రకృతి యోగ్యము కాదని యిదివరకే సూచించితిని. ఏ దోషమునైనను సహించవచ్చును. కాని రసదోషమును సహించు టెట్లు? వ్యుత్పత్తిలోపముచేనైన దోషము పరిగణింపదగినది కాదు. కాని యశక్తికృతమైన దోషమును మించిన దోషముండదు.

ఇక నీ కవులు వాడిన యలంకారములన్నియు వట్టి యలంకారములు. ఏ ప్రయోజనమును సాధింపవు.

"సంసరణ మహోబ్ధి మగ్నమగు మానవ
కోటిపయిన్ కృపాఝరుల్."

ఇక్కడ కృపను ఝరితో బోల్చుటలో నే ప్రయోజనము సాధింపబడినది? సముద్రములో మునిగినవారిని లేవనెత్తు సాధనములతో బోల్చిన ప్రయోజన మున్నది.

దీనిని బోలినదే మఱొకటి యున్నది.

"భవనిదాఘ సంతాపముల్ పరిహరించు
సత్యశాంతిదయాది నిర్ఝరుల్ పొడము
నీ విహార మహోహార్య మెక్కి యిటుల
కంట నీర్వెట్ట దగదు నీవంటివాడు."

విహారము కొండవంటిది. అందు సత్య శాంతి దయాది వాహినులు ప్రవహించుచున్నవి. ఇక్కడ కంటనీర్వెట్ట వలదనుటలో నేమి యాటంకమును వారించుచున్నాడు?

"కావులు గట్టియున్ తరుణ కంజ హితున్ బురుడించువాని" ఇంతవరకు మంచిదే "అవ్వలి మోమై యున్నవాని" నన్నారు. నందుడొకబాలుని ముద్దు పెట్టుకొనుచు వెనుకకు తిరిగియుండగా సుందరి చూచినది. అతనిని సూర్యునితో సమానునిగా నున్నాడనుట రమ్యముగా లేదు. ఏమైన పై యలంకారము రమ్యముగా నే యున్నది. కాని అవ్వలి మోమయి యనుటతోడ నే యది చెడి యూరకొన్నది.

"బోనునబడ్డ భద్రగజపోతము పోలిక"

ఈ యుపమలో లోకస్వభావము లేదు. ఏనుగు పిల్లలను బోనులలో పట్టరు.

"చని సోపాన తరము చేసి
కనుగొని నిట్టూర్పువిడిచి గ్రక్కున మరలెన్
అనిలవశమ్మున జని గ
ట్టును డీకొని తిరిగి సుడివడు పడవవిధిన్."

ఏ పద్యము చూచినను బాగా నలిగిన బాటపై నుండి నడచినదిగనే కనుపించుచున్నది. ఈ కావ్య మంతయును సౌకుమార్యమను గుణముచే నిండిపోయినది. కావ్యములో ప్రసాదగుణమున్ననే రమ్యమని యాలంకారికుల యూహ. ప్రసాదగుణ మన్ని రసములయందు తిన్నర్పించుకొనును.

"సమర్పకత్వం కావ్యస్య యత్తు సర్వరసాన్ ప్రతి
స ప్రసాదో గుణో జ్ఞేయః సర్వసాధారణక్రియః"

ఈ కావ్యము నెట్లు చూచినను పాత్రక్రమమునకు నిలువదు. దిఙ్మాత్రముగ కొన్నిటి నుదాహరింతును.

వాచ్చ మెరుగని భావముల్ పొందిపొసగి
వలపు నెత్తావులీనెడి భాగ్యమల్ల
మనసె నురుదివి"

ఆ భాగ్యమెవరిది? దంపతుల భాగ్యమన వద్దూ?

"బౌద్ధధర్మమే శరణమటంచు భిక్షువుకు సౌధపురస్థలి నెల్వగాంచి" ఒక భిక్షువుకు నిల్వగాంచి యని యుండవలెను.

"పుష్పబాణాగమోద్భటిన్
ప్రౌఢమకుంఠనై"

ప్రౌఢమకుంఠనై కాదు. ప్రౌఢమువనై యనవలెను.

"ఎలజటె రెక్కతుదపై
బోలసిన గుసుగందు మల్లెమొగ్గకు దులయై
తొలిసంజ నూత్నరుచులన్
గలకలమని నవ్వు వలపు గాదన దగునే?"

ఈ పద్యమువలన ఆ వలపుయొక్క లక్షణమెట్లు తెలిసినది?

"వసివాళ్వావ్వషి, దోకప్పను
గసుగందను, మెల్మిచాయతగ్గను, తావుల్
కొసరు, మరందము చిలుకును
విసువక యొదిదాలునట్టి ప్రేమసుమమ్మున్"

ఈ భావము లెంత పరస్పరభిన్నములుగ నున్నవో చూడుడు. పై పద్యములో వలపు కసుగందును. రెండవపద్యములో ప్రేమ కసుగందదట. కవుల భావములో ప్రేమ, వలపులు విభిన్నములేమో! ఈ భావములకు లక్షణార్థమే తప్ప వాచ్యార్థముండదు. లక్షణార్థము తీసినచో పొసగదు. ముఖ్యార్థబాధ గలిగినచో లక్షణ. మరి లక్షణార్థబాధ గలిగినచో నేమని చెప్పవలెనో.

కావ్యదోషములలో ననౌచిత్యము కంటె పెక్కువ దోషముండబోదు. ఈ కావ్యములో నూటికి తొంబదిపాళ్ళ దోషమున్నది.

"అనౌచిత్యాదృతే నాన్యద్ రసభంగస్య కారణమ్
ప్రసిద్ధౌచిత్య బంధస్తు రసస్యోపనిషత్పరా"

"ధర్మచక్రమ్మును కేల త్రిప్పుచు" ధర్మచక్రమును త్రిప్పుట యేమిటి? ఇదేమైనా గారడీ విద్యయా.

"అతిపటే సుకృతాత్మురాలైన మాయాదేవి
కడుపారగన్న బంగారుతండ్రి"

భారతిములో కృష్ణునిగూర్చి వ్రాయుటచే నీ ధోరణి సొగసుగా నున్నది. కాని యిక్కడ సన్యాసిని గూర్చి వ్రాయుటచే నది సొగసుగా లేదు. పామరులైన ప్రజలు గుంపులు గూడి యమ్మో! పాపము సన్యాసము పుచ్చుకొన్నాడేమని యనుకొనుటగాని పై పద్యపాదములె యనుకొనరు.

"పసలలరి కౌగిలింతలకు చందనచర్చలు పేటులెత్తగా"

ఇది యెట్లు సంభవమని నా ప్రశ్న. విరహముచే హృదయమెండి పేటులు లేవవచ్చునేమో కాని పసలలరి కౌగిలింతలలో సంభవమే కాదు. కవిసమయమును కాదు.

"కవియునిః పంకజాసనవిక్తస్రై రసా
గ్రమున నాడెడి పదార్థములనంగ
ఆనందపరిఫుల్ల మానీంద్రదహరతా
రాధ్యమందాడు జీవాత్మలనగ."

ఇవి శాస్త్రదృష్ట్యా నిలువవు.

నా చూడ్కులన్ ద్రావుదున్ నీ నవ్యామృత వీక్షణమ్ములన్.

నా మాపులతో నీ యందమును త్రాగుదునన్న ప్రయోగమును మన మెఱుగుదుము. ఈ ప్రయోగ మపూర్వము.

"రచియించుకొనిరో చెలియ నును చెక్కు-
లందు విశేషకమ్ము"

విశేషక మనగా నొసటిబొట్టు. సుందరి దానిని చెక్కులపై నేల యలంకరించుకొన్నది. అదేమైన శృంగార చేష్టయా (అశ్వఘోషుడు కూడ నిట్లే వ్రాసినాడు)

"ఎడపని ధర్మమార్గ మెటులే నొక యుండదు
ఏయ"

ఏయు పదమునకు బాణము ప్రయోగించుట యని యర్థము. ఇక్కడ చేయు అని యుండ వలయును.

"రతిసాలు పోహళించిన" దీనికంటె రతిసాలు కూర్చిన యన్నచో బాగుండును. ఈ పోహళించు శబ్దార్థమును కృష్ణశాస్త్రిగారిమీద వ్రాసిన వ్యాసములో వివరించితిని.

"జాలిన్ బడె జీవితకన్న
దైన్యభావము గదురన్"

జాలి, దైన్యము భిన్నార్థకములు కాబోలును.

"పాడుగ వికువని పిల్లపై బుద్ధిపాలి
యకులనన్ తల్లి మేక సూవాంగణమున
రాల్చు కన్నీటిబొట్లంకురములు గాగ
మొలచుచున్నవి దిపవృక్షములు కుమార."

ఆ కన్నీటిబొట్లలో దయావృక్షములు మొలచి యున్నచో నున్న పారస్యము దీని కుండెడు. అదికాక సూవాంగణమున తల్లి మేకలను కోయరు.

"గ్రాం కోకింత యధరీకృతమైన కోలంది"

అధరీకృతము నిట్లు వాడకూడదు. సంస్కృతి సమాసపూర్వశబ్దమైన రమ్యముగా నుండును.

"స్వయము కోరి వరించి కలయికొన్న"

తెలుగులో స్వయముగా నని వాడితీరవలెను.

"నేతి నేతి యటంచు న నేకగతుల
బడిలి కన్గొనె బుదుడు నిర్వాణపథము"

నేతి నేతి యనునవి వేదాంతములోనివి. వానిని తీసుకొనివచ్చి బుద్ధునియొద్ద వాకుటలో పూర్వము చెప్పిన దోషము సంఘటిత మగుచున్నది.

ద్వితీయసర్గాంతమందు నందుడు బుద్ధుని యొద్దకు వెళ్ళుచు సుందరిని బుజ్జగించెను.

'వలవని జాలిపూని నను
వారణ సేయకు, వేలవై కనుం
గొలుకుల నీరునింప కది
గో! గురుదేవు డతిక్రమించెడున్
జెలి! కను మాపు మేర, నను
జెచ్చెర పంపిన దర్శపర్యలన్
సలిపి భవత్ పదాంబురుహ
సన్నిధికిన్ జనుదెంతు నింతలో.'

"అనుచు నూరార్చి పత్రసమంచితముగ
వానసమ్మును దిడివి ముద్దాడి, రాజ
పాలికంజలి చిత్రాంబరాళితోడ
నందు డున్నట్లు రో పయనంబు గాగ."

అని చెప్పినారు. చతుర్థసర్గలో నందుడు పోనందున సుందరి దుఃఖించుచు నిట్లు పల్కినది.

"'నీ వయవమ్ములావ, గుడు
నిన్ గని త్రెంక్కడి వేగమైయనా
గ్యాన విశేషకమ్ము భవ
దానవలక్ష్మి భజింపవత్తుగా
దా, వనువమ్ము' మంచు శప
థంబులు పల్కిన ధర్మవృత్తికిన్
బోని యొవర్పు లేక పరి
యంటిని దత్పల మిట్టులయ్యెబో."

ఇది ఎక్కడ నున్నది. నందుడు బుజ్జగించి వెళ్లినపుడు చెప్పినట్లులేదు. పైగా దీనికి "గుర్తొకటి యుంచినారు. దీనిబట్టి యున్నదున్నట్లుగనే యీ వాక్యము లుండవలెను గదా. నందుడు బుజ్జగించెనని చెప్పి ద్వితీయ సర్గాంతమందలి "వలవని జాలిపూని" అన్న పద్యమును తీసివేసినచో నిది సమర్థితమగును. కాళిదాసు కుమారసంభవములో రతివిలాపము పెట్టినాడు. ఆ రతీదేవి మన్మథుడు తన్ను విడిచి వెళ్ళునపుడు చెప్పిన మాటలను స్మరించుకొని యేడ్చును. రతిని విడిచి మన్మథుడు దేవేంద్రుని సభకు వెళ్లినపుడు జరిగిన సంభాషణను కాళిదాసు వర్ణించలేదు. కావున దీనినిబట్టి యది అనుమీయమానము గావచ్చును. ఇక్కడ నందుడు వెళ్లినపుడు తేటతెల్లముగ కొన్ని వాక్యములు చెప్పినట్లు గలదు. ఇక్కడ అది యనుమీయమాన మగుట కీలులేదు.

ఈ కవులు పరిచ్ఛేద విభాగమును చేయుటలో గూడ నేర్పు చూపలేదు. ఉపదేశములో

"అని బుజ్జగమున బలికిన
విని నందుడు బెదరు నుంతి విడిచిన మది నా
వన మెత్తిమాచి గౌతము
మునికేమో విన్నవింపబోము మనమునన్."

అన్న పద్యముతో సర్గ ముగించుట న్యాయము. దాని తర్వాతి వారు పద్యములు ధర్మసంవాదములో చేర్చబడెను. ఆ యూరుపద్యములు వ్రాసి యుపదేశము ముగించుటలో నేమైన విశేషమున్నదా యన్నచో నేమియు కనుపించదు.

ఈ కావ్యములో. నున్న విరహాదివర్ణనలు ప్రబంధములనుండి యెరువు తెచ్చుకొన్నవి. శృంగార రసప్రధానములైన ప్రబంధములందు భాసించినట్లుగా నవి యిక్కడ భాసింపవు. ఇవన్ని సునిశితముగా నూహించి పరిహరింపవలెను. అశ్వఘోషుడెట్లు సంస్కృతమున పరిహరించుకొన్నాడు. అతడు శృంగార శాంతముల కంగాంగి భావము కూర్చినను శృంగారముకంటె వేయిరెట్లెక్కువగా శాంతిమును కావ్యమున గుప్పించినాడు. కావ్యమునందంతయు బౌద్ధమతపు వాతావరణము భాసింప జేసినాడు. ఇంతజేసియు నెటువోయి యెటువచ్చునో యని శృంగారరసమునుండి శాంతరసము స్ఫురించులోపల శాంతరసమునకు, విరోధరసమైన యద్భుతమును స్ఫురింపజేసినాడు. కావ్యము వ్రాయుట కింత సూక్ష్మపరిశీలన కావలయును. వీరు వ్రాసిన యితివృత్తమంతయు నందులోనిదే. వీరు మార్చినది ముఖ్యముగా రెండు. అందొకటి ప్రేమసిద్ధాంతము— అశ్వఘోషుడు నందుని కాముకునిగా నిర్మించి బౌద్ధమతము నుపదేశించెను. వీరు దానిని స్వీకరింపక యగమ్యగోచరము చేసిరి. ఇక రెండవది నంద సుందరులను సంఘసేవకులుగా మార్చుట ఇది క్రొత్తగానే యున్నది. కాని ప్రయోజనము లేదు. కొన్ని కొన్ని యలంకారము లశ్వఘోషుడు వాడినవే వీరును వాడిరి. దోషమెవ్వరు వ్రాసినను దోషమే. విమర్శకునిదృష్టి మహాకావ్యమున కున్ముఖముగా నుండును. ఆ దృష్టితో మిగిలిన దోషముల నిరూపించుట న్యాయము. ఆ దృష్ట్యా అశ్వఘోషునిలో గూడ కొన్ని స్వల్ప దోషములున్నవి. కాని వానిని కప్పు ప్రతిభ యతని కున్నది.

కొన్ని శబ్దదోషము లుండవచ్చును. కారకప్రక్రియ సరిగా నుండకపోవచ్చును—పాత్రక్రమమువలన నిలువని కావ్యము లాధునిక యుగములో నున్నవి. వారు దానిపై అశ్రద్ధవహించుచున్నారని పాఠకులకు తెలియుటకు మాత్రమే యుదాహరించితిని. పద్యరచనవిషయములో నీ కవులధోరణి తిలమాని కనుబంటిది. ఒక్కొక్క పద్యము నెక్కడ కక్కడ చూచిన పరము రమణీయముగ నుండు ననుటలో నాకు సందేహము లేదు. ఔచిత్యము—రసము—కథ—వీనిదృష్ట్యా యీ కావ్యము నిలువదు. కావ్యమునకు ముఖ్యముగా కావలసిన సామగ్రియే యది. మిగిలిన దోషము లందరిలో నున్నట్టే వీరిలో నున్నవి. అవి పెద్దదోషములని నే ననను. కాళిదాసాదులయందును దోషము లున్నవి. కాని వారి దోషము లిట్టివి కావు. పద్యరచన రమ్యముగా నుండి మిగిలినవి లేని కవులు వేలకొలది యున్నారు.

"ఏ నాస్మిన్నతివిచిత్రకవిపరంపరావాహిని సంసారే కాళిదాస
ప్రభృతయో ద్విత్రాః పంచషా వా మహాకవయ ఇతి గణ్యంతే."

మధురానగరచరిత్ర

★ శ్రీ చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ

చరిత్రకు తెలియవచ్చిననాటినుండియు వైగై నదీ తీరమునందున్న మధురానగరము సర్వసంపదలకు నిలయమై శోభిల్లుచుండెను. ఈ నగరరాజము తొలుత పాండ్య వంశజుల యాధీనమున నుండెను. పాండ్యభూపతులు బలహీనులు కాగా వారిని జయించి చోళవంశీయులు మధురను కైవసము గావించుకొనిరి. 'గంగైకొండ చోళ' బిరుద విరాజితుడగు రాజేంద్రచోళుడు మధురను పాలించిన ప్రప్రథమ చోళ మహీపతియని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. పాండ్యులు వారికి సామంతులై కొలువు చేయుచుండిరి. పదునాల్గవ శతాబ్దము నాటికి చోళుల ప్రాబల్యము తగ్గజొచ్చెను. తగిన తరుణమునకై వేచియున్న పాండ్యులు బలము చేకూర్చుకొని మధురను వశముచేసికొన యత్నించిరి. కాని లాభము లేకపోయెను. ఇది యిట్లుండగా క్రీ. శ. 1310 లో ఢిల్లీ పాదుషాయగు అల్లాయుద్దీనుచే ప్రేరేపితుడై మాలిక్ కాఫరు సేనాని దక్షిణాపథముపై దండెత్తివచ్చి విజయములు సాధించుచుండెను. పాండ్యమండలము (మధుర) కూడ నతనికి స్వాధీనమయ్యెను. మాలిక్ కాఫరు జైత్రయాత్రలవలన దక్షిణభారతమున హైందవ సామ్రాజ్యభానుడు నల్లని మేఘముల చాటున మాటుపడెను. చంద్రధ్వజము రెపరెపలాడసాగెను.

పిమ్మట క్రీ. శ. 1336 సం॥న విద్యారణ్య స్వామివారి సహకార సానుభూతులు సంప్రాప్తములు కాగా హరిహర బుక్క సోదరులు తుంగభద్రానదీ తీరమున విజయనగర రాజ్యమును స్థాపించి హిందూ మతమునకును, సంస్కృతికిని జీవము పోసిరి. హరిహరరాయల మరణానంతరము 1343 సం॥న మొదటి బుక్కరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చెను. ఇతని రెండవ కుమారుడగు వీరకంపనరాయలు మహాసాహసుడగు యుద్ధవీరుడు. ఈతని నాయకత్వము క్రింద విజయనగర సైన్యము మధురపై దండెత్తి తిన్నగరము సేలు సుల్తానును సంహరించి, మధురను హస్తగత మొనర్చుకొనెను. ఈ విజయగాథను కంపనరాయలవారి సతీతిలకము గంగాదేవి తన 'మధురావిజయ'మను సంస్కృతకావ్యమున మనోజ్ఞముగ నభివర్ణించియున్నది. అతని జైత్రయాత్రాఫలితముగ మధుర విజయనగర సామ్రాజ్యమున లీనమైపోయెను. నాటినుండియు విజయనగర సమ్రాట్టుల ప్రతినిధులు మధురను పాలింప దొడగిరి.

విజయనగర సమ్రాట్టుల పక్షమున మధురనేలిన వారిలో పేర్కొనదగినవారు కోట్యము నాగమ నాయకుని వంశజులగు నాయకరాజులు. తొలుత వీరు విజయనగర సామంతులుగ వ్యవహరించుచు వచ్చినను పిమ్మట స్వాతంత్ర్యము ప్రకటించుకొని స్వతంత్ర రాజులయిరి. ఈ నాయక రాజులు తెలుగువారు. కాశ్యపగోత్రజులు. వీరి పరిపాలనమునకు శాశ్వత చిహ్నములుగ పాండ్యమండలము నందెచ్చట జూచినను నాయకరాజులు నిర్మించిన మహోన్నతములైన ఆలయములు, శత్రు దుర్భేద్యములగు దుర్గరాజములు, అందాలు చిందు శిల్పకళాఖండములు, సుందర మందిరములు, సత్రములు — నేటికి గూడ కలకలలాడుచు గనబడుచుండును. ఇట్టి నాయకరాజుల యేలుబడిలో నందాలు దిద్దుకొనిన మధుర మరల మహమ్మదీయుల హస్తగత మయ్యెను.

మధురనేలిన రాజులకు సంబంధించిన చారిత్రక లేఖనములు తెలుగు, తమిళములందు జాలగలవు. వీనిలో 'మధురై త్తల వరలారు' అను తమిళ లేఖన మతి ముఖ్యమయినది. దీనిలో మధురను పాలించిన రాజులెల్లరు పేర్కొనబడిరి. ఎప్పుడు వారు రాజ్యమునకు వచ్చిరో, ఎంతకాలము వారు పాలించిరో, వారు చేసిన దానధర్మములెట్టివో — మున్నగు విషయములు కూడ నుదాహరింపబడినవి. కాని యాధునిక చరిత్రకారుల పరిశోధనలవలన బయల్పడిన యంశములు పురస్కరించుకొని చూచిన నీ లేఖనములో పేర్కొనబడిన తేదీలు కొన్ని సరికావని నమ్మవలసియున్నది. అయినను కాలనిర్ణయము చేయు నవసరమున నీ లేఖనములవలన గొంతయైన లాభము చేకూరునని నమ్ముట సమంజసము !

తొలుదొలుత మధురైత్తలవరలారును పరిష్కరించినవారు శ్రీ. శే. రాఘవయ్యంగారు. వీరు భాషా కవిశేఖర బిరుదాంకితులు. తమిళమున గొప్ప పండితులు ; విమర్శకులును. వారే దీనిని 'సెందమిళ్' యను పత్రికలో ప్రచురించిరి. మధురైత్తల వరలారులో మధురనాయకరాజులను గూర్చి పేర్కొనబడిన యంశములను మాత్రము ఈ వ్యాసములో యథాతథముగ నుదాహరించితిని.

శకాబ్దం 1481 మీద చెల్లు రౌద్రి సంవత్సరం మార్గశిర నెల రాయలవారి ఉత్తరువు ననుసరించి కోట్యం నాగమ నాయకుని కుమారుడు విశ్వనాథ నాయనయ్య మధురకు వచ్చి రౌద్రి సంవత్సరం మార్గశిర నెల మొదలు అంగీరస సంవత్సరం వైగాసి నెల వరకు 12 సం॥లు రాజ్యం చేసి అస్తమించిరి. పిమ్మట అంగీరస సం॥ ఆణినెల మొదలు కృష సంవత్సరం వైగాసి నెలవరకు 6 సం॥లు విశ్వనాథనాయనయ్య కుమారుడు కృష్ణప్ప

నాయనయ్య రాజ్యం పాలించి అస్తమించిరి. వృష సం॥ ఆణి నెల మొదలు మన్మథ సంవత్సరం వైగాసి నెలవరకు 14 సం॥లు కృష్ణప్పనాయనయ్య కుమారుడు వీరప్ప నాయనయ్య రాజ్యంచేసి స్వర్గస్థులయిరి పిమ్మట మన్మథ సం॥ మొదలు శుభకృతు సంవత్సరం ఆణినెలవరకు 7 సం॥లు వీరప్పనాయనయ్య కుమారుడు కుమారకృష్ణప్ప నాయనయ్య రాజ్యం పాలించి అస్తమించిరి. శుభకృతు సం॥ పెరటాసి నెల మొదలు ప్లవంగ సంవత్సరం మాసి నెల 5 సం॥లు కుమార కృష్ణప్పనాయనయ్య తమ్ముడు విశ్వప్పనాయనయ్య రాజ్యంచేసి స్వర్గం అలంకరించిరి. ఆయన తమ్ముడు కస్తూరి రంగప్ప నాయనయ్య పట్టానికి వచ్చి నాటికి (నదీ) తీరమునయున్న సంధ్యామంటపములో ఎనిమిదవ రోజున అస్తమించిరి పిమ్మట విశ్వప్పనాయనయ్యకుమారుడు ముద్దుకృష్ణప్ప నాయనయ్యయూ, ఆయన కుమారుడు ముద్దువీరప్ప నాయనయ్యయూ పట్టం కట్టుకొని ప్లవంగ సం॥ పంగుణినెల మొదలు దుందుభి సం॥ కార్తీకమాసం వరకు 15 సం॥లు రాజ్యంచేసి స్వర్గస్థులయిరి. దుందుభి సం॥ మార్గళినెల 7వ తేదీ ముద్దువీరప్ప నాయనయ్య వారితమ్ముడు ముద్దుతిరుమల నాయనయ్య వారు పట్టంకట్టుకొని శ్రీ మీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల కటాక్షానికి పాత్రులై, స్వామివారికి అనేక ఆభరణాలు చేయించియిచ్చి, కొత్త (పుదు) మంటపం, తెప్పకుళములు కట్టించియు, స్వామిసన్నిధిలో బంగారుపూతవేసిన సింహాసనము దంతంతో చేయబడిన పల్లకమును, రత్న సింహాసనమును చేయించి యిచ్చి, ఏకుళ్ళకు అనేకంగా సత్కార్యాలు చేసి నిత్యపూజకుగాను నలభైనాలుగు వేల పణములు (ఆదాయం లభించు) సీమను ఇచ్చి గుడికి సంబంధించిన పరిజనులకు అన్నపానాదికములకుగాను సర్వమాన్య అగ్రహారములు యిచ్చివేసి, తమ సొంతింలో గృహనిర్మాణమున్ను చేసి, ఉత్సవాదులను వైభవంగా జరిపించి స్వామి అళగర్ వారికి చిత్తిరైఉత్సవానికి చప్పరము కట్టించి స్థలము లన్నిటిని మిగుల ప్రబలంగా చేసి, "స్వామిదర్శనానికి వస్తే స్వామికి పాదకానుక అభిషేక నైవేద్యాలకు వెయ్యిపణములు యిచ్చేది; మాడివీధిలో వేంచేసియున్నప్పుడు స్వామివారికి వెయ్యిపణములు యిచ్చేది;" ఈ విధంగా దుందుభి సం॥ మాసినెల 7 వ తేదీ మొదలు విళంబి సం॥ మాసినెల 4 వ తేదీవరకు 36 సం॥లు రాజ్యం పాలించి విళంబి సం॥ మాసినెల 4 వ తేదీ మంగళవారం రాత్రి దైవికం చెందిరి. విళంబి సం॥ పంగుణినెల మొదలు వికారి సం॥ వైగాసినెల వరకు 8 సం॥లు ఆయన కుమారుడు ముద్దు వీరప్ప నాయనయ్య రాజ్యం పాలించిరి. వికారి సం॥ ఆణినెల మొదలు దుందుభి సం॥ ఆణినెల వరకు 24 సం॥లు ముద్దు వీరప్పనాయనయ్యవారి కుమారుడు చొక్కనాథనాయనయ్య రాజ్యంచేసి ఆణినెల 4 వ తేదీ స్వర్గస్థులయిరి. ఆయన కుమారుడు రంగకృష్ణ ముద్దువీరప్ప నాయనయ్య రుధిరోద్గారి సం॥ ఐప్పసినెల 17 వ తేదీ మొదలు ప్రమోదూత సం॥ వరకు 7 సం॥లు రాజ్యంచేసి స్వర్గస్థులయిరి. పిమ్మట ఆయన కుమారుడు విజయరంగ ముద్దు చొక్కనాథ నాయనయ్య పసిబిడ్డగా ఉన్నందువల్ల ఆయన అవ్వ రైన మంగమ్మగారు బిడ్డను ఒడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని కొద్దిరోజులు రాజ్యం పాలించినారు. అప్పుడు చాలా అగ్రహారప్రతిష్ఠలు, సత్రములు, శాలలు నిర్మించి, తిరుమలనాయనయ్యవారి రోజులలో జరిగిన ఒప్పందం ప్రకారం దేవాలయ విషయములను జరిపించుచూవచ్చిరి. మంగమ్మగారు స్వర్గస్థులయిన పిమ్మట విజయరంగ ముద్దు చొక్కనాథనాయనయ్య రాజ్యం పాలించుచూ పూర్వం తిరుమలనాయనయ్యవారి రోజులలో జరిగిన విధంగా జరిపింతూ వచ్చిరి. ఆ విధముగా జరిగే రోజుల్లో ఒకనాడు నగరశోధనకు గాను ఒంటరిగా గుడికివచ్చి చూచిన సందర్భమున గుడిలో పూజ, దీపధూప నైవేద్యాలు పూజ్యంగా జరిగిన వైనం చూచి వారు అంతఃపురంపోయి చేరిరి. మరునాటి ఉదయం గుడికి సంబంధించిన పరిజనులందరినీ రప్పించి మనం గుడికి గాను సర్వమాన్యముగా నలభైనాలుగు వేల పణముల సీమను విడిచిపుచ్చగా ఈవిధంగా దైవకార్యంలో లోపం ఎందుకు వచ్చింది—అని చాలాకోపం చేసుకొని పరిజనముల యధీనంలో నున్న గ్రామాలను సర్కారులో చేర్చి వారి గ్రామాలలో వుంచబడిన భూమి పట్టాలను తీసుకొని పరిహరించివేసి ఏకుళ్ళ పూజకు నలభైనాల్గు వేల పణములున్ను, అంతఃపురం చొక్కసంలో నుంచి నిత్యపూజను, ప్రత్యేకపూజలు అలంకారవిశేషము, ఉత్సవాదులను, అళగర్ స్వామివారి చైత్రోత్సవమును (చిత్రి) విమర్శగా జరిపించుచు పరిజనములకు గుడికి పూర్వం తిరుమల నాయనయ్యవారి రోజులలో విడిచిన విధంగా నిర్వాహకగ్రామము (ఛిటవృత్తిమాన్యము) అర్చనాగ్రామములను సర్వమాన్యంగా విడిచివేసి బహు విమర్శగా నడుపుతూ వచ్చిరి. వారు 40 సం॥లు రాజ్యం పాలించి విరోధికృతు సం॥మాసినెల శివరాత్రిరోజున దైవికం చెందిరి. విరోధికృతు సం॥ మాసినెల మొదలు సిద్ధార్థ సం॥ వైగాసినెల వరకు 9 సం॥ములు విజయరంగ చొక్కనాథనాయనయ్య భార్య మీనాక్షీ యమ్మ పట్టంగట్టుకొని సోదరుడైన వెంకట పెరుమాళ్ నాయకుని సహాయంతో రాజ్యం చేసిరి."

గ్రంథ విమర్శనము

పెనుమంచిలి శైవదేవుడు

[మున్నుగు పది కథలు]

కవికొండల వేంకటరావు. అభినవాంధ్ర కార్య స్థానము, రాజమహేంద్ర వరము. వెల 1-4-0

ఇప్పుడీ ఆంధ్రదేశంలో ప్రసిద్ధములైన పుణ్య క్షేత్రాలనుగూర్చిన కథలివి పుస్తకంమీద ఉన్నది.

శ్రీ కవికొండల వెంకటరావుగారి రచనల్లో ఆంధ్రదేశ ప్రసిద్ధములైన పుణ్యక్షేత్రాలు, వాటికి సంబంధించిన పామర పౌరాణిక గాథలు మన కళ్ళ ఎదుట కట్టేటట్టు చేశారు.

ఆయా పుణ్యక్షేత్రాలు, వాటికి సంబంధించి పల్లెటూరి పరిసరాలు, ధ్వజస్తంభాలు, వాటి చిరుగంటల మోతలు, పాడుపడిన శైవ, చారిత్రిక విగ్రహాలు, సహజమైన వాతావరణంలో చిత్రించడంలో శ్రీ వెంకటరావుగారు దిట్టలు. ఈ రచనలన్నీ చదువుతూంటే మనకు—సర్వత్ర ఆంధ్రదేశ జానపద పరిసరాలలో పోయి గా సంచరిస్తూన్నట్లే ఉంటుంది.

నిజానికి కథాలక్షణాలున్న రచన లిందులో చాలా తక్కువే. ఆంగ్లభాషలో 'స్కెచ్' అనే జాతి రచనల లక్షణాలీ రచనలలో ఎక్కువగా కనిపిస్తున్నాయి.

అయితే ఈ చిన్ని రచనలన్నీ కథలంత ఉత్సాహంగాను నడిచిపోతాయి.

ఈ పదిరచనలలోను 'పెనుమంచిలి శైవదేవుడు,' 'శ్రీరంగపట్టణపు వనువీధి పెరుమాళ్ల స్తంభము', 'కాపవరపు గరువులో కొండ నరసింహస్వామి నీటిసీమలు' అత్యుత్తమమయిన రచనలు. వీటిలో చాలాచోట్ల రచయిత అత్యుత్తమ కవితాశక్తి స్ఫురణ శైవ ఘట్టాలెన్నో ఉన్నవి. కవికొండలవారి రచనాశైలి విన్యాసం పరిశీలింప దలచినవారిది తప్పక చదవవలసిన పుస్తకము.

(2) పొట్టి రవికెలు, వాలుజడలు

[మున్నగు పదికథలు]

కవికొండల వెంకటరావు, అభినవాంధ్ర కార్యస్థానము. రాజమహేంద్రవరము. వెల: రూపాయి.

పై సంపుటిలోని రచనలకు ఈ రచనలకు చాలా భేదం ఉంది. ఈ సంపుటిలోని రచనలలో పల్లెల్లోను పట్టణాల్లోను జరిగే సంఘటనలకు సంబంధించినవి.

వీటిలో రెండు చక్కని కథ లున్నాయి. ఈ కథలు చాలా సంప్రదాయబద్ధంగా నడిచిపోతున్నట్లుంటాయి. కాని వీటిలో కథనశక్తి చాలా నిశితమైనది. వీటిలో మొదటిది శృంగారశ్రేష్ఠి. రెండవది పెద్దూరు. ఇక మిగిలినవాటిలో కథలన బడేవి లేనే లేవని చెప్పవచ్చును. అయితే ఈ మిగిలిన రచనలలో అంతటా పల్లెటూరి రైతుపడుచులు మొదలుకొని పట్నవాసపు రంగేళీలదాకా—అన్ని రకాల జనాభా ప్రత్యక్షమవుతూంటారు.

ఈ వ్యక్తులను చిత్రించడంలో వెంకటరావుగారి దగ్గర ఒక విచిత్రమైన ప్రత్యేకత కనబడుతుంది. వీరందరు అత్యంతంగా తెలుగుదేశంలో కనబడే మనుషులలాగే ఉంటారు. ఈ విచిత్రమైన సహజము, స్వాభావికము అయిన వ్యక్తిచిత్రణం వీరి సొమ్ము. అయితే ఈ వ్యక్తిచిత్రణాలలో కొన్ని సంపూర్ణంగాను, సర్వాంగ సుందరంగాను ఉంటాయి. 'శృంగారశ్రేష్ఠి'లోని వ్యక్తిచిత్రణాలన్నీ ఈ తరహాకు చెందినవి.

ఈసంపుటిలో చివర రచనలలో చాలా ఈ వ్యక్తిచిత్రణాలు చాలావరకు కేవలం రచయిత ఊహాలోకంలో పుట్టి గాలికీ ధూళికీ కొట్టుకుపోయేటంత అస్పష్టంగాను, అసంబద్ధంగాను ఉంటాయి.

బహుశః ఈ రెండురకాలైన ఫణితులు మొత్తం మీద వీరి రచనలలో అంతటా కనిపిస్తూంటా యని చెప్పవచ్చును.

ఈ సంపుటిలో శృంగారశ్రేష్ఠి, పెద్దూరు వంటి పటిష్ఠమైన రచనలు మొదలుకొని కేవలం ఖులాసాకోసం చదువుకోడానికి వీలైన 'రయిగు సమస్య' దాకా అన్నిరకాల రచనలు ఉన్నాయి.

భాషలో, భావాలలో నైజేశక వాసనలేని అచ్చమయిన జాతీయత ఈ రచనలలో కనబడే ప్రత్యేకత.

గ్రంథస్వీకృతి

వరూధినీ విద్య

1. మొదటి పుస్తకము.
2. రెండవ పుస్తకము.

రచయిత: గాడిచెర్ల హరిసర్వోత్తమరావు గారు. ప్రకాశకులు: ఆంధ్రగ్రంథాలయ ట్రస్టు,

పడమట లంక. వయా విజయవాడ. వెల: ఒక్కొక్కటి అయిదు అణాలు.

వయోజనుల విద్యాభివృద్ధికి తోడ్పడే వాచక పుస్తకాలు మన భాషలో లేనేలేవని చెప్పవచ్చును. శ్రీ హరిసర్వోత్తమరావుగారు రచించిన ఈ పుస్తకాలు రెండూ వయోజనుల మనస్తత్వాల ననుసరించి రచించినవి. ఈ పుస్తకాలు రెండు వయోజన విద్యాభివృద్ధికి అత్యంతోపయుక్తమైనవి.

శమనగర్వ భంగము

[హరికథ]

బంకుపల్లి కనకాచలకవి. ప్రతులకు: నగరంపల్లి బ్రహ్మానందంగారు. పలాసా. విశాఖపట్టణం జిల్లా వెల 12 అణాలు.

ఇది మార్కండేయచరిత్రాత్మకమైనది. కీర్తనలు పద్యాలు మొదలయినవాటితో సాంప్రదాయిక మార్గంలో రచించిన హరికథ.

వివేక కౌముది

బగ్గాం సన్యాసప్పకవి, ప్రతులకు: రామభద్రపురం పి. ఒ. బోనంగి. వయా. విజయనగరం. వెల: నాలుగణాలు. ఇది నీతిబోధకమైన కందపద్య శతకము.

పరమార్థతత్త్వము

శ్రీకుందుర్తి వేంకటనరసయ్య. సాధనగ్రంథ మండలి తెనాలి. వెల 12 అణాలు. ఇది ఈశ్వరనామ ప్రభావము, నామ సంకేతాలు మొదలైన వాటిని గురించిన సప్రమాణంగా వివరించే గ్రంథము.

జాతీయ గీతాలు

ఆరవెల్లి సత్యనారాయణాచార్యులు. భీమవరపుకోట. వయా తుని. తూర్పుగోదావరిజిల్లా. వెల. రెండణాలు. రచయిత వ్రాసిన జాతీయగీతాలన్నీ ఈ చిన్న పుస్తకంలో సమకూర్చారు. ఈ జాతీయ గీతాలన్నీ కాంగ్రెసు పరమైనవే.

1 పఠన మందిరాలు, 2 మదరాసు పౌర గ్రంథాలయ చట్టము, 3 గ్రంథాలయ ప్రచారం, విజ్ఞాన వ్యాప్తి, 4 గ్రంథాలయ సూత్రాలు, 5 తెలుగు పుస్తకాల వర్గీకరణము.

ఈ అయిదు పుస్తకాలు రచించినవారు, పాతూరి నాగభూషణంగారు. ఈ అయిదు ప్రతులకు; గ్రంథాలయ పుస్తకశాల. పటమట పోస్టు:

కృష్ణాజిల్లా. అని వ్రాయాలి. గ్రంథాలయ ప్రచారం; విజ్ఞానవ్యాప్తి. వెల: 8 అణాలు. పఠనమందిరాలు. వెల: రూపాయి. తెలుగు పుస్తకాల వర్గీకరణము. వెల: అయిదణాలు. గ్రంథాలయసూత్రాలు. వెల: 8 అణాలు. మదరాసు పౌరగ్రంథాలయ చట్టము. వెల 12 అణాలు.

ఈ అయిదు చిన్న పుస్తకాలు గ్రంథాలయాల ఏర్పాటును గురించి తెలుసుకోగోరే వారికి అత్యంతోపయుక్తమయినవి.

శ్రీ నాగభూషణం గారు చిరకాలంనించి గ్రంథాలయోద్యమంలో పనిచేస్తూ ఈ ఉద్యమంలో ఆరితేరిన నిష్ణాతులు. వారి చిరకాలానుభవం క్రోడీకరించి వ్రాసిన ఈ అయిదు చిన్న పుస్తకాలు గ్రంథాలయాభిమానులందరు తప్పక చదవ వలసినవి.

ముక్తి గీత

వ్యాఖ్యాత స్వామి శుద్ధచైతన్య. ప్రకాశకులు. సాధన గ్రంథమండలి. తెనాలి. వెల: 6 అణాలు.

యోగవాసిష్ఠము మొదలైన వేదాంత గ్రంథాలలో ఉండే వేదాంత సూక్తులన్నీ సేకరించి స్వామి శుద్ధచైతన్య ఈ ముక్తిగీత కూర్చారు. ఈ సూక్తుల నన్నిటిని తామే చక్కని తేటతెనుగు మాటలలో వివరించారు. సంగ్రహంగా వేదాంత రహస్య జిజ్ఞాసులకీ చిన్న పుస్తకం బాగా ఉపయోగిస్తుంది.

తెలుగు పూలు

నార్ల చిరంజీవి. ఆదర్శగ్రంథ మండలి. విజయవాడ. వెల: మూడణాలు, ఇది చిన్నపిల్లలకోసం వ్రాసిన పుస్తకం. ఇందులో ఉపయోగించినవన్నీ చాలావరకు గీతపద్యాలే అయినా అవన్నీ చిన్న పిల్లల కర్థమయ్యే భాషలోనే ఉన్నాయి. అదీగాక ఈ గీతపద్యాల్లో విషయాలన్నీ చిన్నపిల్లల మనస్సుకు సులభంగా హత్తుకునేవిగా ఉన్నాయి.

"చూపులు"

కొలచల సూర్యనారాయణ. చేనుగొండ. వయా నూజివీడు. తిరువూరు తాలూకా. వెల: అరణాలు.

దీనిలో రచయిత అప్పుడప్పుడు తమకు కలిగిన అనుభవాలన్నీ పద్యరూపంలో వెల్లడించారు. ఇందులో దైవప్రార్థన, నూటొకసూక్తులు మొదలైన 14 శీర్షికలున్నాయి. రచయిత పీఠికలో వ్రాసినట్టివి వారి ప్రథమ ప్రయత్నంగా కనిపిస్తున్నవి.

ఆవేదన

నల్లూరి సత్యనారాయణాచార్యులు ప్రకటకులు. అవినీతినిరోధక గ్రంథమాల. ముత్తాపల్లి అగ్రహారం కూచిపూడి పోస్టు. రేపల్లె తాలూకా.

ఈ పుస్తకానికి వెల లేదనీ, రెండు అణాలు తపాలాఖర్చులకు పంపినవారికి కిది ఉచితంగా పంపబడ గలదనీ రచయిత తెలియజేస్తున్నారు.

ఇది నీతి ప్రధానమయిన చిన్న పద్యగ్రంథము. రచయిత వ్రాసిన పద్యాలలో నీతి మంచిదని ప్రబోధిస్తారు.

తోడు

చొల్లేటి నృసింహ శర్మకవి. ప్రకటకులు. ఆంధ్రోపాధ్యాయుడు. భువనగిరి హైస్కూలు. భువనగిరి. వెల లేదు.

ఇది సోదరుని మృతిని గూర్చిన సంస్కృత పద్యాల సంపుటి. పద్యాలు సామాన్య సంప్రదాయ ధోరణిలో నడిచిపోతున్నాయి.

శ్రీ హనుమచ్చరిత్రము

[ఆంధ్రానువాద సహితము]

అనువాదకులు. డా పురాణపండ రామమూర్తి, ప్రకటకులు. అధ్యాత్మ ప్రచారసంఘము. ఆలమూరు తూర్పు గోదావరిజిల్లా. వెల: 4 అణాలు.

ఇది హనుమంతుని జననము, సుగ్రీవమైత్రి మొదలయిన హనుమచ్చరిత్ర ఘట్టాలు సంగ్రహంగా వర్ణించే పుస్తకము. ఇందులో సంస్కృత శ్లోకాలతో పాటు సులభమయిన ఆంధ్రవివరణకూడా ఉన్నది.

ఆంధ్రశాంతి మహాసభ

ప్రచురణ. ఆంధ్రరాష్ట్ర శాంతిసంఘం. విజయవాడ. 2.

ఇది ఆంధ్రదేశంలో జరిగిన శాంతిమహాసభ, దాని లక్ష్యాలు మొదలయిన వాటినిగూర్చిన పుస్తకం. ఇందులో సభాకార్యక్రమం అంతా విపులంగా వివరించారు.

ఎలక్షను ప్రభావము

చెళ్లపిళ్ల వెంకటేశ్వరకవి. ప్రకటకులు; చెళ్లపిళ్ల కామయోగావధానులు. మేనేజరు లోకమాన్య కళాశాల. ఖండవల్లి. తణుకుతాలూకా. తూర్పు గోదావరిజిల్లా. వెల: రెండణాలు.

ఇది వోటునుగురించిన చాటుపద్యాల సంపుటి. వోటు ప్రభావము, వోట్లకోసం రాజకీయ నాయకులు పడే అగచాట్లు, మొదలయిన విషయాలన్నీ ఇందులో చమత్కార ధోరణిలో వర్ణింపబడ్డాయి. పద్యాలు సాఫీగానడిచి పోతూ చదువుకోడానికి ఇంపుగా ఉన్నాయి.

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press, No 7, Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad.

కృష్ణాజిల్లా. అని వ్రాయాలి. గ్రంథాలయ ప్రచారం; విజ్ఞానవ్యాప్తి. వెల: 8 అణాలు. పఠనమందిరాలు. వెల: రూపాయి. తెలుగు పుస్తకాల వర్గీకరణము. వెల: అయిదణాలు. గ్రంథాలయసూత్రాలు. వెల: 8 అణాలు. మదరాసు పౌరగ్రంథాలయ చట్టము. వెల 12 అణాలు.

ఈ అయిదు చిన్న పుస్తకాలు గ్రంథాలయాల ఏర్పాటును గురించి తెలుసుకోగోరే వారికి అత్యంతోపయుక్తములయినవి.

శ్రీ నాగభూషణంగారు చిరకాలంనించి గ్రంథాలయోద్యమంలో పనిచేస్తూ ఈ ఉద్యమంలో ఆరితేరిన నిష్ణాతులు. వారి చిరకాలానుభవం క్రోడీకరించి వ్రాసిన ఈ అయిదు చిన్న పుస్తకాలు గ్రంథాలయాభిమానులందరు తప్పక చదవ వలసినవి.

ముక్తిగీత

వ్యాఖ్యాత స్వామి శుద్ధచైతన్య. ప్రకాశకులు. సాధన గ్రంథమండలి. తెనాలి. వెల: 6 అణాలు.

యోగవాసిష్ఠము మొదలైన వేదాంత గ్రంథాలలో ఉండే వేదాంత సూక్తులన్నీ సేకరించి స్వామి శుద్ధచైతన్య ఈ ముక్తిగీత కూర్చారు. ఈ సూక్తుల నన్నిటిని తామే చక్కని తేటతెనుగు మాటలతో వివరించారు. సంగ్రహంగా వేదాంత రహస్య జిజ్ఞాసులకీ చిన్న పుస్తకం బాగా ఉపయోగిస్తుంది.

తెలుగు పూలు

నార్ల చిరంజీవి. ఆదర్శగ్రంథ మండలి. విజయవాడ. వెల: మూడణాలు, ఇది చిన్న పిల్లలకోసం వ్రాసిన పుస్తకం. ఇందులో ఉపయోగించినవన్నీ చాలావరకు గీతపద్యాలే అయినా ఇవ్వన్నీ చిన్న పిల్లల కర్థమయ్యే భాషలోనే ఉన్నాయి. అదీగాక ఈ గీతపద్యాల్లో విషయాలన్నీ చిన్నపిల్లల మనస్సుకు సులభంగా హత్తుకునేవిగా ఉన్నాయి.

"చూపులు"

కొలచల సూర్యనారాయణ చినుగొండ. వయా నూజివీడు. తిరువూరు తాలూకా. వెల: అరణాలు.

దీనిలో రచయిత అప్పుడప్పుడు తనకు కలిగిన అనుభవాలన్నీ పద్యరూపంలో వెల్లడించారు. ఇందులో దైవప్రార్థన, నాటిసూక్తులు మొదలైన 14 శీర్షికలున్నాయి. రచయిత పీఠికలో వ్రాసినట్టివి వారి ప్రథమ ప్రయత్నంగా కనిపిస్తున్నవి.

ఆవేదన

నల్లూరి సత్యనారాయణశాస్త్రులు ప్రతులకు. అవినీతినిరోధక గ్రంథమాల. ముత్తాపల్లి అగ్రహారం కూచిపూడి పోస్టు. రేపల్లె తాలూకా.

ఈ పుస్తకానికి వెల లేదనీ, రెండు అణాలు తపాలాఖర్చులకు పంపినవారికి ఉచితంగా పంపబడగలవనీ రచయిత తెలియజేస్తున్నారు.

ఇది నీతి ప్రధానమయిన చిన్న పద్యగ్రంథము. రచయిత వ్రాసిన పద్యాలలో నీతి మంచిదని ప్రబోధిస్తారు.

తోడు

చొల్లేటి నృసింహశర్మకవి. ప్రతులకు. ఆంధ్రోపాధ్యాయుడు. భువనగిరి హైస్కూలు. భువనగిరి. వెల లేదు.

ఇది సోదరుని మృతిని గూర్చిన సంస్కృతి పద్యాల సంపుటి. పద్యాలు సామాన్య సంప్రదాయ ధోరణిలో నడిచిపోతున్నాయి.

శ్రీ హనుమచ్చరిత్రము

[ఆంధ్రానువాద సహితము]

అనువాదకులు. డా పురాణపండ రామమూర్తి, ప్రతులకు. అధ్యాత్మ ప్రచారసంఘము. ఆలమూరు తూర్పు గోదావరిజిల్లా. వెల: 4 అణాలు.

ఇది హనుమంతుని జననము, సుగ్రీవమైత్రి మొదలయిన హనుమచ్చరిత్ర ఘట్టాలు సంగ్రహంగా వర్ణించే పుస్తకము. ఇందులో సంస్కృత శ్లోకాలతో పాటు సులభమయిన ఆంధ్రవివరణకూడా ఉన్నది.

ఆంధ్రశాంతి మహాసభ.

ప్రచురణ. ఆంధ్రరాష్ట్ర శాంతిసంఘం. విజయవాడ. 2.

ఇది ఆంధ్రదేశంలో జరిగిన శాంతిమహాసభ, దాని లక్ష్యాలు మొదలయిన వాటినిగూర్చిన పుస్తకం. ఇందులో సభాకార్యక్రమం అంతా విపులంగా వివరించారు.

ఎలక్షను ప్రభావము

చెళ్లపిళ్ల వెంకటేశ్వరకవి. ప్రతులకు; చెళ్లపిళ్ల కామేశ్వరావధానులు. మేనేజరు లోకమాన్య కళాశాల. బండపల్లి. తణుకుతాలూకా. తూర్పు గోదావరిజిల్లా. వెల: రెండణాలు.

ఇది వోటునుగురించిన చాటుపద్యాల సంపుటి. వోటు ప్రభావము, వోట్లకోసం రాజకీయ నాయకులు పడే అగచాట్లు, మొదలయిన విషయాలన్నీ ఇందులో చమత్కార ధోరణిలో వర్ణింపబడ్డాయి. పద్యాలు సాఫీగా నడిచిపోయి చదువుకోడానికి ఇంపుగా ఉన్నాయి.

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press, No 7, Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad.